

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları
Dergisi

*The Journal of Security and
Intelligence*

CHANGING ENERGY GEOPOLITICS AND AFGHANISTAN

DEĞİŞEN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ VE AFGANİSTAN

Anıl Çağlar ERKAN

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLERİN FONKSİYONEL ANALİZİ VE ÖRGÜTSEL MODELLEMESİ

*FUNCTIONAL ANALYSIS AND ORGANIZATIONAL MODELING OF PRIVATE MILITARY
COMPANIES*

Kadir Murat ALTINTAŞ

BİR GÜVENLİK SORUNU OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇATIŞMA İLE İLİŞKİSİ

*THE RELATIONSHIP BETWEEN CLIMATE CHANGE AND CONFLICT AS A SECURITY
ISSUE*

Kazım Murat ÖZKAN

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA BİRLEŞİK KRALLIĞIN ORTADOĞU
POLİTİKASININ ŞEKİLLENDİRİLMESİNDE İNSAN İSTİHBARATI: T. E. LAWRENCE'İN
CASUSLUK FAALİYETLERİNİN STRATEJİK ANALİZİ

*A HUMAN INTELLIGENCE IN SHAPING THE MIDDLE EAST POLICY OF THE UNITED
KINGDOM DURING THE FIRST WORLD WAR: A STRATEGIC ANALYSIS OF T. E. LAWRENCE'S
ESPIONAGE ACTIVITIES*

Murat DİKKAŞ

Cilt 2 | Sayı 1 | Haziran | 2024

Volume 2 | Issue 1 | June | 2024

DİPLOMASİ VE STRATEJİ ÇALIŞMALARI DERNEĞİ
The Association of Diplomacy and Strategy Studies

GÜVENLİK VE İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI DERGİSİ
The Journal of Security and Intelligence Studies (JSIS)

Baş Editör /Editor in Chief

Prof. Dr. Kadir Murat ALTINTAŞ

Editörler Kurulu/Editors Board

Dr. Kazım Murat ÖZKAN

Dr. Ahmet ATEŞ

Dr. İlcut Taha TASLI

Dr. Hasan Mesut ÖNDER

Yardımcı Editörler/Assistant Editors

Mehmet Burak BERK

Bestami KARAKAHYA

Dil Editörü/Language Editor

Doç. Dr. Aytaç GÖKMEN

Teknik Editör/Technical Editor

Dr. Ali Rıza AŞKUN

Bilim ve Danışma Kurulu / Scientific and Advisory Board

- Prof. Dr. İsmail Melih BAŞ İstanbul Arel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Yelda H. ONGUN Başkent Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Şeref SAĞIROĞLU Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Prof. Dr. Gürkan KUMBAROĞLU Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Prof. Dr. Mahir NAKİP Çankaya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Kadir GÜRDAL Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Dilek TEMİZ Çankaya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Alpay KARASOY Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Giray SADIK Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Yaşar KÖSE Türk Hava Kurumu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Tekin AVANER Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Doç. Dr. Cihan DÖĞER Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Fakültesi
Doç. Dr. Serkan YENAL Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu
Doç. Dr. Ali GÖK Gaziantep Üniversitesi İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Anıl Çağlar ERKAN Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tefenni Meslek Yüksekokulu

İletişim/Contact

<https://jsis.org.tr>

editor@jsis.org.tr

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi'nin Kıymetli Okuyucuları

Dergimizin 2024 yılı ilk sayısında çok değerli araştırmalar ve araştırmacılar ile yeniden buluşmanın sevinci ve gururu içerisindeyiz. Bu anlamda yayın sürecinde emeklerini esirgemeyen hakemlerinize ve dergiyi yayına hazırlayan Editörlerimize, özverili çalışmalarından ötürü teşekkür ediyor, katkılarının artarak devam etmesini temenni ediyoruz. Bir diğer teşekkür ise, güvenlik ve istihbarat konularında birçok aday makalenin teveccüh gösterdiği ve Derginin adeta bir çekim merkezi haline dönüşmesine destek sağlayan yazarlarımıza aittir.

Dergimizin yayın ilkeleri arasında ön sıralarda yer alan konu çeşitliliği ve nitelikli araştırma hususları, yayına değer bulunan makalelerde kendini açıkça göstermektedir. Dergimizin bu sayısından yer alan özgün çalışmalarda, güvenlik ve istihbarat konularının farklı alanlarına değinilmiş ve kapsamlı analizler yapılmıştır. Dergimizin 2024 yılı ilk sayısının güvenlik ve istihbarat konularında faaliyet gösteren araştırmacılara faydalı olması umuduyla ve yeni sayımızda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla

Prof. Dr. Kadir Murat ALTINTAŞ

Baş Editör

26.06.2024

AMAÇ & KAPSAM

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi (Journal of Security and Intelligence Studies/JSIS), “Güvenlik” ve “İstihbarat” üst başlıklarında, yılda iki defa yayınlanan, ulusal ve uluslararası özgün araştırmalara odaklanan hakemli-bilimsel bir dergidir. Dergi, ulusal ve uluslararası düzeyde güvenlik ve istihbarat konularını gerek çok disiplinli gerekse disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alarak, kuramsal ve/veya uygulamalı özgün çalışmaları yayınlamayı ilke edinmiştir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi’nin esas amacı, güvenlik ve istihbarat konularında güncel uluslararası literatür doğrultusunda bilimsel gelişmeleri takip etmek ve nitelikli araştırmaların yanı sıra saha uygulamalarına da yer vererek, ilgili alanlara bilimsel katkı sağlamaktır. Bunun yanında, güvenlik ve istihbarat konularında bilimsel araştırma yapan taraflar ile sahada görev yapan uygulayıcılar arasında bilimsel bir köprü ihdas ederek, taraflar arasında mevcut etkileşim düzeyini artırmak, böylelikle teori ile pratiği bir araya getirmektir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, güvenlik ve istihbarat kavramları arasındaki tarihsel ve stratejik ilişki çerçevesinde, istihbaratın güvenlik alanındaki değerinin, akademik alana yansımaları sürecine katkıda bulunmak amacındadır.

YAYIN POLİTİKASI & YAZAR REHBERİ

“Açık Erişimli” bir yayın olan Güvenlik ve İstihbarat çalışmaları Dergisi’nin yayın prensipleri bağımsız ve ön yargısız olup, aday çalışmaların konu ile ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlara sahip olması ve herhangi bir ticari kaygı taşımaması beklenmektedir. Derginin ilgili kurulları tarafından hakem incelemesi için onay verilen aday çalışmalar, çift-kör hakemlik sistemi doğrultusunda değerlendirilmektedir.

Dergi kapsamında güvenlik ve istihbarat ilişkisi, terörizm ile mücadelede istihbarat, uluslararası ilişkiler teorileri ve güvenlik/istihbarat, ideolojik veya dini motifli ya da etnik radikalleşme ile mücadelede istihbarat, siber güvenlik/istihbarat, karşılaştırmalı istihbarat (kavramlar, vakalar, teşkilatlar, devletler düzleminde), istihbarat toplama yöntemleri, örtülü operasyonlar, istihbarat analiz teknikleri, istihbarat ve güvenlik yönetimi, istihbarata karşı koyma ve kontr-espionaj, savunma bilimleri ve güvenlik/istihbarat, organize suçlar ile mücadele ve istihbarat gibi güvenlik ve istihbaratın temel alanlarındaki çalışmalar değerlendirilmektedir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, araştırma ve yayın etiği konularında, Yayın Etiği Komitesi’nin (Committee on Publication Ethics-COPE) ilgili mevzuatı ve Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi dikkate alınarak, bu belgelerde

ifade edilen ilke ve kurallar çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda, Dergi'ye gönderilen aday çalışmaların, Dergi'nin amaç ve kapsamı dahilinde olmasının yanı sıra içeriğinin de yayım standartlarına uygunluğu Dergi Yayın Kurulu tarafından değerlendirilecektir. Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi 4. Madde çerçevesinde sınırları çizilen; intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık gibi etik ihlallerinin yanı sıra aynı maddenin ikinci fıkrasında bulunan diğer etik ihlaller de göz ardı edilmeksizin, gerçekleştirilmiş olan faaliyetler, etik ihlali olarak değerlendirilecektir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisine gönderilecek çalışmaların daha önce yurtiçi veya yurtdışında herhangi bir akademik platformda yayınlanmamış ya da yayım sürecine alınmamış olması gerekmektedir. Ancak bilimsel toplantılarda (kongre, sempozyum, seminer vb.) sunulan ve tam metni yayımlanmamış olması şartıyla bildiriler, sunulduğu akademik platform ve tarih belirtilmek şartıyla kabul edilir.

Dergide, hakem değerlendirmeleri özellikle önemsenmektedir. Gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, revize edilmesine veya yayınlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar(lar)a bildirilmektedir. Yazar(lar)-kural olarak-hakemler tarafından istenilen değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. Öte yandan, hakem görüşlerine karşı kendi görüşlerini bildirmeleri de önemli görülmektedir. Böylelikle sağlanacak bilimsel etkileşim ile editörlük, yazar ve hakem arasında bir araştırma ve öğrenme sinerjisi oluşacağı düşünülmektedir.

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makalesi/Research Article

CHANGING ENERGY GEOPOLITICS AND AFGHANISTAN / DEĞİŞEN ENERJİ
JEOPOLİTİĞİ VE AFGANİSTAN

Anıl Çağlar ERKAN..... 1

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLERİN FONKSİYONEL ANALİZİ VE ÖRGÜTSEL
MODELLEMESİ / *FUNCTIONAL ANALYSIS AND ORGANIZATIONAL MODELING
OF PRIVATE MILITARY COMPANIES*

Kadir Murat ALTINTAŞ 20

Araştırma Makalesi/Research Article

BİR GÜVENLİK SORUNU OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇATIŞMA İLE
İLİŞKİSİ / *THE RELATIONSHIP BETWEEN CLIMATE CHANGE AND CONFLICT
AS A SECURITY ISSUE*

Kazım Murat ÖZKAN 51

Araştırma Makalesi/Research Article

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA BİRLEŞİK KRALLIĞIN ORTADOĞU
POLİTİKASININ ŞEKİLLENDİRİLMESİNDE İNSAN İSTİHBARATI: T. E.
LAWRENCE'İN CASUSLUK FAALİYETLERİNİN STRATEJİK ANALİZİ / *A
HUMAN INTELLIGENCE IN SHAPING THE MIDDLE EAST POLICY OF THE
UNITED KINGDOM DURING THE FIRST WORLD WAR: A STRATEGIC ANALYSIS
OF T. E. LAWRENCE'S ESPIONAGE ACTIVITIES*

Murat DİKKAŞ..... 78

Atf Bilgisi/Citation

Erkan, Anıl Çağlar. "Chancing Energy Geopolitic and Afghanistan". Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, c.2 s.1 (2024): 1-19.

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

CHANGING ENERGY GEOPOLITICS AND AFGHANISTAN

Anıl Çağlar ERKAN¹

Abstract

Conjuncture where geography is the determining factor, various countries come to the fore. For example, Afghanistan has been one of the important agenda items of international politics, especially since recent history. Undoubtedly, the qualities of the country are effective in keeping Afghanistan always on the agenda. However, it is seen that the most important features that make Afghanistan one of the parts of the agenda of global politics are related to its geography. The main purpose of the study is to analyze the dynamics that are effective in the characterization of Afghanistan as a failed state or a destroyed state within the scope of energy geopolitics. In this context, Afghanistan's prominent features in terms of energy geopolitics and their effects are discussed. Within the scope of the study, it is seen that a number of new situations have begun to emerge beyond the country's characteristics such as the transit location that will be associated with the geography until recently. It is possible to consider the resources that the country has in terms of vital inputs of the future energy order in this context. In the light of all these, the reflections of the changing conditions of the age and energy geopolitics on Afghanistan are analyzed in this study.

Keywords: Afghanistan, Energy Geopolitics, Geography, Energy, Energy Security Renewable Energy Resources.

¹ Doç. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. anilcaglarerkan@gmail.com ORCID: 0000-0001-9693-6556

DEĞİŞEN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ VE AFGANİSTAN

Öz

Coğrafyanın belirleyici olduğu konjonktürde çeşitli ülkeler ön plana çıkmaktadır. Örneğin Afganistan özellikle yakın tarihten itibaren bir şekilde uluslararası siyasetin önemli gündem maddelerinden birisidir. Şüphesiz ülkenin taşıdığı nitelikleri Afganistan'ın her daim gündemde olmasında etkilidir. Bununla birlikte Afganistan'ı küresel siyasetin gündeminin parçalarından biri haline getiren en önemli niteliklerinin coğrafyasıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Çalışmanın temel amacı Afganistan'ın başarısız devlet ya da tahrip edilmiş devlet olarak nitelendirilmesinde etkili olan dinamiklerin enerji jeopolitiği kapsamında analiz edilmesidir. Bu bağlamda Afganistan'ın enerji jeopolitiği açısından ön plana çıkan nitelikleri ve bunların etkileri ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında yakın tarihe kadar ülkenin coğrafya ile ilişkilendirilecek transit konum gibi niteliklerinden ötesinde bir takım yeni durumların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Ülkenin gelecek enerji düzeninin hayati girdileri bakımından sahip olduğu kaynakları bu kapsamda ele almak mümkündür. Tüm bunlar ışığında çalışmada çağın ve enerji jeopolitiğinin değişen şartlarının Afganistan'a yansımaları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Enerji Jeopolitiği, Coğrafya, Enerji, Enerji Güvenliği, Yenilenebilir Enerji Kaynakları.

Introduction

The world public opinion witnesses Afghanistan being depicted by associating it with terrorism, radical Islam, and invasions. In this context, it is possible to express that Afghanistan has a negative image in the minds, particularly in the field of international relations. However, it is also a reality that this negative situation regarding Afghanistan does not entirely reflect the truth. Even the rapid negative transformation of Afghanistan, which could be considered as one of the significant modern societies of the early 20th century, supports these expressions. Therefore, it is possible to state that the transformation of Afghanistan in the historical process, influenced by both internal and external dynamics, has an impact on the perceptions of the international public.

Especially since recent history, Afghanistan has become an important agenda item in international politics in one way or another. Undoubtedly, the qualities that the country possesses are influential in keeping Afghanistan in the agenda at all times. Moreover, the most significant qualities that have made Afghanistan a part of the global political agenda are related to its geography. Therefore, we can say that its geographical qualities are to some extent the most important determinants of Afghanistan's destiny. In this context, it is possible to describe the situation in which Afghanistan finds itself as a kind of geographical curse. The fact that

Afghanistan, with its geopolitical and geostrategic importance, has turned into a chessboard for external powers is indicated by its association with the thesis of a “destructured state.”

The main aim of the study is to analyze the dynamics that are effective in describing Afghanistan as a failed state or a destructed state within the scope of energy geopolitics. In this context, the qualities that stand out in Afghanistan’s energy geopolitics and their effects are discussed. Within the scope of the study, it is observed that beyond the country’s qualities, such as its geographical location related to transit, new situations have begun to emerge until recent history. It is possible to consider the resources that the country possesses in terms of vital inputs for the future energy order in this context. In light of all this, the study analyzes the reflections of the changing conditions of the era and energy geopolitics on Afghanistan.

1. Changes in Energy Geopolitics and Their Effects

Throughout history, it is possible to discuss the impact of energy geopolitics in almost every event, particularly crises, with an energy-based focus. Considering the increasing importance of geopolitics in the analysis of international relations literature, examining the geographical interactions and power struggles arising from these interactions, it has become inevitable for energy to be associated with geopolitics (Sevim, 2012, p.4379). In this context, the impact of energy-based crises that emerged from the 1970s is notable in making energy an integral part of geopolitics. However, energy geopolitics, which became a part of geopolitical analyses during this period and gradually gained prominence in the discipline of international relations, encompasses not only the areas where energy resources are located but also the supply-demand relationship, which can be evaluated under the dimension of actors related to energy, covering all geographical elements (Sevim, 2012, p.4380). Therefore, the scope of energy geopolitics includes all events that can be related to global geopolitics beyond just geographical elements (Sevim, 2012, p.4380). In this context, it is possible to talk about the interaction of global geopolitics with energy geopolitics, especially evident in recent developments. The rapid adaptation of energy geopolitics to the fast-changing structure of global geopolitics is undoubtedly the result of their interaction. Changes in one are directly reflected in the other, with energy geopolitics being the field where geopolitical changes are most pronounced (Sevim, 2012, p.4380).

The rapidly changing dynamic character of energy geopolitics has natural consequences. These consequences often lead to effects at different levels and in various areas. In terms of effects, the most commonly encountered situations are undoubtedly the agenda of international politics and changes in the geopolitical and geostrategic nature of states. Therefore, it is possible

to state that any development in energy geopolitics positively or negatively affects the agenda of international politics as well as the geopolitical and geostrategic importance of countries.

When considered in the context of energy geopolitics, the importance of countries in geographical terms is closely related to being the main actors in the global energy equation. In this context, the main actors in the global energy equation can be broadly defined as export-oriented, transit, and import-oriented economies. These actors are inevitably in an environment of interaction due to reasons such as the importance and access of energy resources. The interactions in this field, which can be called energy relations and have become increasingly complex, are conceptualized in the literature of international relations as mutual dependence. However, the relationship of mutual dependence that arises in the context of energy has a quality beyond the usual. This type of relationship goes beyond the relations between importing and exporting economies. This is particularly evident during the trade of strategic energy resources such as oil and natural gas. Countries located on energy transit routes geographically are included in this context. One of the main reasons for this is the functioning of the global energy order as a circulation network. In this context, the global energy circulation network consists of various and similar, rival or alternative sub-networks. The relationship and community formed by the interactions of these small networks constitute the World Energy Circulation Network. The preferred route for the global energy circulation poses significant changes in the geographical and human-environment relations of the region in question (Akdemir and Kuşçu, 2012, p.85). Therefore, it is possible to consider the changing geopolitical and geostrategic positions of states in the context of energy within this framework.

States are highly likely to undergo geopolitical and geostrategic transformations by directly experiencing changes in energy geopolitics. This transformation is also associated with changes in the qualities of states in the context of energy. Therefore, it is possible to speak of the existence of a connection between the changes in energy geopolitics and the transformation among the qualities of states. In this context, considering the changes in the conditions of the period, an economy in an importing position can transform into an importer or transit country. However, when examined in terms of the effects on the qualities of states, this change manifests in two different ways. The same can be said in terms of geographical qualities. Therefore, it is observed that changes in energy geopolitics have both positive and negative effects on states, including their geography. In this context, while negative effects are directly related to adverse changes in energy geopolitics, positive developments are associated with favorable changes. When considering positive effects, it is witnessed that the most radical changes in the qualities

and relative positions of states in energy geopolitics are seen in importers and transit countries. Because such changes undoubtedly signify the increased geopolitical and geostrategic importance of the state in that direction.

2. Overview of the New Energy Geopolitics and Critical Minerals

From a strategic perspective, it is observed that energy geopolitics has undergone significant changes and transformations in the historical process. In this context, the discovery of oil has led to certain changes. However, globally, there has been a transition from coal to oil in energy production. One of the main reasons for this painful process is the struggles for dominance over oil. The effort to seize and control globally distributed oil reserves has left its mark on this period, asymmetrically spread across the world's geography (Sevim, 2020, p.57). Therefore, it is possible to state that energy geopolitics has shaped itself in this new era based on oil developments.

With the discovery of oil, the global energy order has undergone a radical process of change, and oil has quickly become the most consumed strategic energy source. In this context, especially the 20th century can be characterized as a period where oil technologies dominated the field of energy production entirely (Sevim, 2020, p.57). However, with certain events, especially in the last quarter of the 20th century, the throne of oil began to shake. The 1973 Oil Crisis is perhaps the most important of these events. Because crises like these, stemming from oil, have caused adverse effects on a global scale. Nevertheless, certain facts have become crucial. It is possible to consider the realization of the vital importance of energy security for states in this context. Energy security, which indisputably gained vital importance with the oil crisis, emerges as one of the fundamental dynamics of the changing process in energy geopolitics in the subsequent period. The transition to an energy geopolitics where natural gas gained importance with the oil crisis is an indicator of this. Therefore, it is possible to state that a new era defined from the perspective of fossil energy sources has been entered with the developments experienced.

Energy geopolitics is undergoing a radical transformation process at a very fast pace in recent years. This process, due to its radical nature, significantly differs from the changes experienced in previous periods. Associating the main reasons for this transformation process with the concerns of energy security and the solutions that have become compulsory in relation to changing conditions of the era would not be incorrect. Therefore, it is possible to consider the main reasons for the radical transformation process in energy geopolitics as events related to the reserve status of strategic energy resources, rapid changes in the demands of major

players in the energy chess for these resources, and developments in energy technologies (Sevim, 2020, p.58).

In the new era, it is highly probable that energy geopolitics shaped within the framework of fossil-based strategic energy sources will become compatible with the development of renewable energy sources. In this context, it is possible to speak of the influence of different dynamics in the new era compared to the previous ones. The radical characterization of the transition process to renewable energy sources is one of the main reasons for this. Undoubtedly, one of the significant dynamics in this regard is the climate change associated with the environment, which has become one of the main components of energy security in recent times. Therefore, it is possible to state that the combination of the climate change issue and the rapid cost reductions in renewable energy technologies with other dynamics leads to the redefinition of energy geopolitics (Blondeel, Bradshaw, Bridge, and Kuzemko, 2021, p.1).

The recent overall outlook represents a shift in the position among strategic energy sources, from the fossil fuel era to a new era characterized by low-carbon and green energy (Ediger, 2017, p.49). As a result of the transition to green energy, the transformation in the new energy geopolitics has its basis in renewable energy sources, which, unlike fossil fuels, are symmetrically distributed across the world geography, reducing the traditional energy geopolitics' regional risk (Sevim, 2020, p.60). Therefore, emerging energy sources in the new era are becoming more accessible. However, this does not imply that issues related to energy have no impact on the geopolitical and geostrategic characteristics of countries. In this regard, while the relative problems regarding access have been eliminated, issues related to energy will continue to affect the relative positions of countries in different ways in the new era.

Today, resources classified as green are more easily accessible compared to fossil energy sources and are not monopolized by certain major economies. This situation leads to some changes in traditional energy geopolitics and brings about different dynamics. These emerging dynamics can be considered as new parameters of the changing energy geopolitics. So, with the ongoing transformation, these new parameters replace the determinative effect of energy resources on the relative positions of states. These parameters are directly related to the ability to benefit from renewable energy sources. As it is known, the use of renewable energy sources is possible through their conversion into another form. However, this conversion process is not as easy as it may seem. Indeed, certain qualifications and requirements are involved in carrying out activities in this regard. Renewable energy technologies and economic capabilities can be considered within this context. However, in terms of their impact on the relative positions of

states, a different situation emerges. In this context, it is possible to state that some factors related to energy technologies are effective in terms of the qualitative characteristics of the relative positions of states. Therefore, we can relate the growing importance of critical minerals and rare earth elements in the new energy geopolitics to the development of renewable energy technologies.

In the transition process to clean energy, it is known that certain substances classified as critical minerals and rare earth elements have started to gain importance. The most significant reasons for this lie in the substantial differences between an energy system operating with zero-carbon technologies and a system fueled by traditional fossil-based fuels. For instance, constructing solar energy facilities and wind farms generally requires more mineral usage than their hydrocarbon-based fuel counterparts. It is possible to consider this in the context of the increase in needs associated with the transition to a decarbonized energy system. An example of this is that a typical electric car requires six times more mineral input compared to a traditional car. In this context, the inevitability of various consequences of directional trends can be observed. The impact of these consequences is evident in almost every aspect related to the renewable energy sector. It is possible to consider the increases in demand for certain raw materials in line with the development of the sector in this context. According to data from the International Energy Agency (IEA), since 2010, the average amount of minerals required for a new electricity generation capacity unit has increased by 50% as the share of renewable energy has increased (International Energy Agency, 2021, p.4).

The types of mineral resources used in the renewable energy sector vary according to technology. For example, lithium, nickel, manganese, and graphite are crucial for the performance, longevity, and energy density of batteries. The necessity of rare earth elements arises in issues related to the use of permanent magnets vital for wind turbines and electric vehicle (EV) motors. For instance, electric grids require large amounts of copper and aluminum. These minerals are referred to as fundamental building blocks for all technologies related to electricity. In this context, the increase associated with the transition to a clean energy system is observed within the framework of the requirements for these minerals. In light of all these, it is possible to interpret the developments related to this as the mining sector emerging as a significant force in energy markets. This is because until the mid-2010s, most minerals represented a small part of the total demand for the energy sector. However, especially with the recent acceleration of energy transitions, clean energy technologies have become the fastest-growing segment of demand (International Energy Agency, 2021, p.5).

The distribution of critical minerals and rare earth elements, which are essential components of renewable energy source technologies, across the world is similar to fossil energy sources. However, it is witnessed that a significant portion of these raw materials is in regions that can be described as politically and economically turbulent and unstable. Therefore, with the increasing geopolitical and geostrategic importance of these resource-rich regions, it becomes inevitable for the new energy geopolitics to focus on these areas. The future importance of the Afghan region in this regard is likely to increase.

3. Afghanistan's Energy Outlook in Classical Energy Geopolitics

Global energy geopolitics has evolved around events based on fossil energy sources since the early 1900s. Starting with coal, this process advanced to a new stage with the use of oil, and in the subsequent years, the addition of natural gas continued this trend. The developments during this classical energy geopolitics era significantly contributed to the conceptual deepening of energy geopolitics. Particularly, the contributions of oil and natural gas in surpassing the traditional trade relationship between importers and exporters and including transit states in this framework are undeniable. In this context, it would be a correct approach to consider Afghanistan in classical energy geopolitics based on its fossil energy resources and geographical location.

The strategic energy resources based on fossil fuels are oil, coal, and natural gas. When considered in terms of reserves, Afghanistan does not seem to have a promising situation in terms of fossil-based strategic energy resources. However, recent reports suggest the existence of oil and natural gas deposits in locations such as Amu Darya, Afghan-Tajik, Tripul, and Kashkari in the north of the country. Nevertheless, despite the lack of concrete data, it can be stated that research related to oil and natural gas has been conducted in the country since the 1950s, resulting in the discovery of six oil and eight natural gas fields (Assifi, 1982/83, p.255). However, as of the end of 2021, it is noticeable that the country has not been able to put these discoveries into production (CIA Factbook, 2022). But here, a distinction needs to be made. The available data indicate the current absence of oil reserves and production in Afghanistan. However, this situation may be temporary, considering experts' statements that the country is ready to extract oil from more than 50 wells.

The situation is somewhat different when it comes to natural gas. Therefore, the situation is not the same for Afghanistan regarding natural gas and coal as it is for oil. As of the end of 2021, the country's natural gas reserves are approximately around 50 billion cubic meters (CIA Factbook, 2022). In terms of natural gas production and consumption data, it is observed that

Afghanistan's annual production and consumption rates are the same. Because in 2021, the approximately 80 million cubic meters of natural gas produced in the country was entirely allocated to domestic consumption. Therefore, Afghanistan can be described as a closed country concerning natural gas import and export. Undoubtedly, several factors are effective in the country's closed nature. In this context, excluding political factors, the qualities of Afghanistan's energy sector emerge as the most important dynamics. The country's energy sector is significantly underdeveloped in many aspects. Moreover, it can be characterized as primitive, with almost no restoration in terms of technology. The formation of the sector dates back to the 1950s. In those years, the main actor in energy activities in Afghanistan was the Soviet Socialist Republics (USSR). Considering the historical context of Marshall Aid distributed by the United States, the USSR being the main actor in the region becomes more understandable. This situation is crucial in terms of classical energy geopolitics because during this process, the USSR seized the opportunity to intervene in Afghanistan. In this context, the announcement on December 18, 1955, by Moscow that it would provide Afghanistan with its first major development credit is one of the significant turning points. What still makes these credits significant is undoubtedly that a portion of them was allocated to hydrocarbon activities in the country (Assifi, 1982/83, p.255).

Among the fossil energy resources, Afghanistan's coal reserves stand out as a step further compared to other sources. The country's coal reserves are reported to be 66 million metric tons. When considered in terms of import and export, it is observed that the country is closed to the outside world according to the 2020 data, with the entire annual 2 million tons of coal allocated to domestic consumption (CIA Factbook, 2022). However, recent efforts by both the Afghan government and the International Donor Community to overcome Afghanistan's current situation are noteworthy. Because both the Afghan administration and the International Donor Community agree that Afghanistan's economic future is possible through the development of its natural resources (Wnuk, 2016, p.321). However, in practice, things are not as easy as they seem. Therefore, there are some obstacles to developing the country's coal deposits. Besides politics, the most significant obstacle to Afghanistan realizing this development opportunity is the lack of sufficient energy to process the extracted ores in a value-added way (Wnuk, 2016, p.321).

Afghanistan's lack of richness in strategic energy resources in the current era does not mean its insignificance in classical energy geopolitics. Despite being a landlocked mountainous country geographically, Afghanistan is a place historian have referred to as the "Heart of Asia."

Although geopolitically forgotten by the rest of the world from time to time, Afghanistan has a pivotal position directly felt in terms of geostrategic importance when its place is altered or eliminated (Assifi, 1982/83, p.253). The intervention of the USSR in the country with the beginning of the Cold War and the subsequent shift in power balances are indicators of this. Therefore, although it seems forgotten from the perspective of classical energy geopolitics, this situation is not permanent. The increasing influence of major players in the global energy sector, especially in recent times, is evidence of the changing dynamics in classical energy geopolitics. In this context, the fact that the increased interest of global actors in the country coincides with the period when we witness the change in classical energy geopolitics is extremely remarkable. Therefore, it can be stated that Afghanistan is becoming increasingly important in the new era of energy geopolitics.

4. Increasing Significance of Afghanistan in the New Energy Geopolitics

Looking at the world map, it is evident that Afghanistan holds a crucial position in terms of its geopolitical location. Afghanistan's geographical position at the intersections of the north-south and east-west geopolitical axes of the Asian continent is noteworthy. Moreover, this physical location makes Afghanistan an important agenda item in global politics. The fact that Afghanistan, due to its geographical position, has become an area of influence for both the continent and global superpowers is an example of this (Karakaya and Nazari, 2022, p.143). In this context, it can be stated that Afghanistan is one of the key elements of the global-scale great game played out on the chessboard. Undoubtedly, this situation is also valid for the great game evolving in the framework of energy geopolitics. However, this should not be perceived as a new phenomenon for Afghanistan, as its historical importance continues to grow in the context of new energy geopolitics. Therefore, associating the main effects of the transition to the new energy geopolitics on Afghanistan with its role as a key element of the great game is possible.

4.1. Renewable Energy Potential and Afghanistan

In the transition period of energy geopolitics that we are witnessing, it is possible to talk about the constructive impact of some factors on the system's actors. When considering Afghanistan, one of the leading factors is the rare earth elements that the country possesses. Therefore, it is possible to express that Afghanistan, which is insufficient in terms of the basic elements of the old energy geopolitics, is increasingly coming to the forefront in qualitative terms in line with the conditions of the period. In this context, two main factors that are effective in bringing Afghanistan to the forefront in the context of the new energy geopolitics in terms of quality, considering the changing conditions of the period, stand out. The first is undoubtedly

the potential that the country has in terms of renewable energy sources despite being poor in hydrocarbon reserves. In other words, Afghanistan is considered to have significant potential for energy production from renewable sources (Baziari, 2020). However, it is observed that Afghanistan faces some problems in the context of its development in this field. Although the country has significant potential for energy production, Afghanistan ranks very low in the world rankings in terms of the population's access to grid electricity. It is estimated that only about 30% of the country's citizens have access to electricity, with the reliable access rate being only between 10-15% (Baziari, 2020).

Even the fact that only 11% of the rural areas where three-quarters of the Afghan population lives are connected to the grid poses a significant problem for the country (Baziari, 2020). However, evaluated in the context of recent events, it can be seen that the problem can be overcome. In this context, the most important developments are witnessed in connection with the significant increase in international-scale aid to the country in recent years. With the international aid given to the country in recent years, Afghanistan has experienced significant expansion, especially in the electricity sector. However, relative to the country, this expansion is still inadequate. Therefore, while the electricity sector of Afghanistan has expanded significantly with international assistance in recent years, this progress is still not sufficient to reduce the country's dependence on imported energy. At this point, it is observed that some suppliers stand out for Afghanistan. It is known that approximately 80% of the country's energy is supplied by Tajikistan, Iran, Uzbekistan, and Turkmenistan, which economically corresponds to approximately \$300 million annually. Considering all this, it can be said that Afghanistan is facing a significant energy security problem such as dependence on imported energy.

While Afghanistan has made progress in the energy sector, the issue of energy import dependency is likely to remain on the agenda for some time. However, available data suggests that the energy security problems associated with this area can be overcome in the medium and long term. In this context, it is crucial to consider the country's potential in renewable energy sources as a significant factor in the medium and long term. Experts widely acknowledge Afghanistan's substantial potential in renewable energy sources, making it possible for the country to become self-sufficient by developing indigenous power resources. Unlike many other developing countries struggling to identify clean energy sources, Afghanistan possesses significant assets in renewable energy. For instance, the southern part of the country offers substantial opportunities in solar energy, with an average of 8.8 hours of sunlight per day and approximately 300 sunny days annually, providing a potential to generate 220,000 MW of

energy. In terms of solar radiation, this potential is expressed as 5.5-6.5 kWh of solar radiation per square meter per day (Patmal and Shiran, 2021, p.106). The exceptional productivity levels in the deserts of Kandahar, Helmand, Hairatan, and Laghman contribute significantly to this solar energy potential. Consequently, photovoltaic systems could be a highly suitable alternative for Afghanistan (Baziari, 2020).

Another area that stands out in relation to Afghanistan's potential in renewable energy sources is hydroelectric power. Afghanistan, with its mountainous terrain and extensive river systems, has a hydroelectric energy potential exceeding 23,000 MW. Approximately 87% of this potential, around 20,000 MW, is concentrated in large rivers such as Amu, Panj, and Kokcha in the north and east of the country, while over 8.3%, approximately 1,900 MW, is located in the eastern part of the Kabul region. Additionally, experts emphasize the presence of approximately 800 MW of hydroelectric energy potential (3.5%) in provinces such as Balkh and Jowzijan in the north. Another approximately 500 MW (2.2%) is found in the central-western part of the country (Shirzad and Tarhan, 2019, p.173). Despite this potential, available data indicates that Afghanistan has not fully utilized its hydroelectric energy resources. The country has the potential to use over 23,000 MW in micro, medium, and macro-scale facilities (Karabay, 2015). Recent developments, such as the construction of new hydroelectric power plants and the rehabilitation of existing ones, indicate a positive trend. For instance, according to a report by the United Nations Development Programme, Afghanistan has witnessed the construction of nearly 250 micro-scale hydroelectric power plants in the last 15 years (Shirzad and Tarhan, 2019, p.173).

In terms of renewable energy sources, another prominent aspect in Afghanistan is its wind energy potential. The country has a significant potential in this field, with approximately 652,864 km² of its total area of 31,600 km² (4.84%) suitable for large-scale and highly efficient wind power plants, according to a report by the United States Renewable Energy Laboratory (UYEL). The total potential of this area is estimated to be around 158 GW (Ershad, Brecha, and Hallinan, 2016, p.446). Herat in the west and Balkh in the east are two of the main areas with significant wind resources in the country (Ershad, Brecha, and Hallinan, 2016, p.447). However, challenges similar to other areas hinder the full utilization of this wind energy potential in Afghanistan. The country's Energy Ministry cites weak infrastructure as a key obstacle, limiting the feasible installation capacity to 66,726 MW (Shirzad and Tarhan, 2019, p.171). The obstacles include insufficient expertise in renewable energy technologies and the inability to formulate effective policies, making policy ineffectiveness a significant barrier in

Afghanistan. The ineffectiveness of policies in Afghanistan is particularly evident in the lack of consideration for stakeholders' views and feedback in the policy development process. As a result, energy policies in Afghanistan are predominantly developed by the central administration's energy policy makers, without adequate involvement from other stakeholders. Consequently, Afghanistan's political stance becomes a significant impediment to the country's energy sector (Patmal and Shirani, 2021, p.106). Nevertheless, Afghanistan has taken initiatives to overcome these issues with certain practices. For instance, the RER2032 roadmap provides a framework for addressing these challenges. According to Afghanistan's Renewable Energy Roadmap for 2032, the country aims to achieve a 600 MW electricity generation capacity from wind energy by 2032 (Asian Development Bank, 2017, p.54).

Conclusion on Afghanistan's emerging energy geopolitics, initiatives aimed at changing Afghanistan's relative inadequacy in the new energy geopolitics are crucial. However, it cannot be claimed that the country has fully embarked on a transformative journey. The effectiveness of these initiatives will become clearer through medium and long-term returns. Therefore, describing Afghanistan's renewable energy initiatives for adapting to the new energy geopolitics as a radical transformation in the short term is challenging. Nevertheless, based on the available data, certain realities can be identified. In light of all this, it can be said that Afghanistan is developing in connection with the new energy geopolitics, and the process is progressing positively.

4.2. Potential of Critical Minerals and Afghanistan

Developments in the new era of energy geopolitics are making Afghanistan, already a key player, even more important. In this context, the transformation associated with the increasing use of renewable energy resources has direct implications for Afghanistan in terms of energy geopolitics. Consequently, with Afghanistan gaining prominence in connection with the transformation, there is an undeniable link between the progress and advancements in the field of renewable energy. In addition to the potential of renewable energy sources, the increasing importance of Afghanistan in the new era of energy geopolitics is influenced significantly by energy technologies in this field. Therefore, Afghanistan becomes a key player in the new energy geopolitics not only due to its potential in renewable energy sources but also because of the serious impact of energy technologies in this area, which are essential components of technological development required for the consumption of renewable energy sources. When looking at the critical industrial minerals, it is interesting to note that Afghanistan, a significant part of which is made up of natural resources, presents a unique

picture contrary to expectations. For example, a news article published by The New York Times in 2010 revealed that Afghanistan had approximately \$1 trillion worth of untapped rare mineral reserves (Risen, 2010). This news indicated that beyond the known reserves, Afghanistan had discovered untapped mineral deposits in quantities that could fundamentally change the country's economy and perhaps the Afghan war itself, according to senior U.S. officials at the time (Risen, 2010). One of the most significant impacts of this news was that it drew more global attention to Afghanistan in a different context. As a natural consequence of these developments, the increased interest and orientation of global powers towards the country have become one of the main agenda items in international politics again. For example, a Pentagon information note supported thoughts related to the increasing importance of Afghanistan, stating that Afghanistan could be the "Saudi Arabia of Lithium," an important raw material for laptop batteries and BlackBerries (Risen, 2010). Certainly, the observations related to the country were not limited to this. Therefore, the results obtained from subsequent research shortly after suggesting that realities beyond the expressions made have come to light. Because the available data indicates the presence of previously unknown deposits with large veins of critical industrial metals such as iron, copper, cobalt, gold, and lithium, exceeding the expectations in terms of both size and the minerals essential for modern industry. In connection with this, leading experts in the world emphasize that Afghanistan can eventually be transformed into one of the most important mines (Masood, 2021).

The undeniable connection between Afghanistan's natural resources and its progression as a key player in the new energy geopolitics is evident. Although Afghanistan has petroleum, natural gas, and coal reserves, which are vital elements of the former energy geopolitics, it is rich in natural resources such as iron ore, certain rare earth elements, lithium, chromium, lead, zinc, copper, gold, uranium, and bauxite, whose importance is increasing in the new era (Masood, 2021). In this context, one of the natural resources highlighted in terms of renewable energy technologies is copper. According to a report published by the Afghanistan Ministry of Mines and Petroleum in 2019, the country's copper reserves are approximately 30 million tons. However, shortly after, the Ministry revised this reserve quantity by announcing the discovery of an additional 28.5 million tons of copper in unexplored porphyry deposits. In light of all this, it is possible to state that Afghanistan has approximately 60 million tons of copper reserves, valued at tens of billions of dollars, from an economic perspective. In this context, it is noteworthy that the economic value of these reserves has made Afghanistan increasingly important in the new energy geopolitics. However, it is not limited to this. Therefore, factors

associated with the increased interest and orientation of global powers towards Afghanistan become more prominent at this stage. Because, more important than the presence of reserves is the ability to benefit from them, becoming a more crucial quality for Afghanistan in the new era of energy geopolitics.

It is possible to argue that the increased global interest and orientation towards Afghanistan in the context of the new energy geopolitics are closely related to the country's rich natural resources, despite lagging far behind in the energy sector of the era. In this regard, it could be claimed that the inclination and growing interest of the prominent actors in the international system towards Afghanistan have become a fundamental factor in the country's increasing importance in the new energy geopolitics. The most prominent country in the global actors' orientation towards Afghanistan is undoubtedly China. For instance, the Metallurgical Corp of China (MCC) and Jiangxi Copper consortium have been operating in Afghanistan since 2008 under a 30-year leasing agreement for Mes Aynak, the country's largest copper project (Masood, 2021). However, the natural convergence of a relatively poor country like Afghanistan with China becomes apparent in this context. Despite being one of the world's poorest countries, Afghanistan's wealth offered by its mountainous geology naturally attracts China's direct interest. In such an environment, China's convergence with Afghanistan, which is rich in geological resources, controlling many rare earth elements used in various technologies, including components in electric vehicles and touch screens in smartphones, becomes inevitable (Shah, 2022). Additionally, it is possible to point out some factors that have paved the way for China's rapprochement with Afghanistan. China's diplomatic and commercial moves towards Afghanistan in this regard can be considered. However, what makes the convergence between the parties particularly important is Beijing's attitude towards the Taliban, which has been associated with terrorism by the international public. China continues its diplomatic mission in Kabul, hinting that it may formally recognize the Taliban government. Moreover, with recent developments, China has gone a step further, expressing opposition to international sanctions against Afghanistan. In this context, it can be stated that Beijing has positioned itself well to make deals with the Taliban, especially in the mining sector (Blumenthal, Purdy, and Bassetti, 2022). The statements from the Taliban side support this expression. For example, Zabihullah Mujahid, the Taliban spokesperson, recently stated that China's investments are crucial for the reconstruction of Afghanistan (Bloomberg HT, 2021).

The idea of harnessing Afghanistan's underground wealth is not a new one. Therefore, the aspirations of Afghanistan's previous administrations to process its estimated trillion-dollar

worth minerals and contribute to the country's economy are known. However, this situation has been hindered by the wars and violent events in the region. Now, witnessing the Taliban making efforts to realize these aspirations in a similar manner, it is evident that the country's current situation makes it impossible for the Afghan government to achieve this. Foreign investment becomes necessary at this point, and the increasing interest of countries like China in the country is becoming inevitable. However, China is not the only actor in the orientation towards Afghanistan in terms of the new energy geopolitics. Especially the recent withdrawal of the U.S. from the country has brought various actors' attention to Afghanistan. In this context, countries like Iran, Russia, and Turkey are attempting to take advantage of the power vacuum created by the U.S. departure with their investments (Euronews, 2022). Additionally, statements from countries like India, Pakistan, Uzbekistan, and Tajikistan, expressing their readiness for dialogue with the Taliban regime, imply the involvement of other actors in the game as well.

Conclusion

Despite being the focal point of wars and conflicts, especially since the 9/11 incident, Afghanistan presents an overall image of a failed state. While external factors are often cited as influencing the country's situation, Afghanistan's attitudes and behaviors have generally had a negative impact on its international standing in geopolitics. For example, the active presence of a globally recognized terrorist organization like Al-Qaeda in the country until recently can be considered within this context. Moreover, the takeover of the country's government by the Taliban after the U.S. withdrawal has further tarnished Afghanistan's negative image on the world stage. Therefore, despite possessing significant cultural heritage, especially since the beginning of the 21st century, international dynamics have played a crucial role in shaping Afghanistan's unfavorable image.

Labeling Afghanistan as a failed state, often associated with external interventions aligning with the interests of major powers and attempts to isolate it from the international arena, is directly related to its geopolitical and geostrategic potential. Despite being geographically closed, Afghanistan has substantial potential in geopolitical and geostrategic terms. Recent developments have taken this potential to a new level, indicating that Afghanistan has become more important geopolitically and geostrategically. In other words, recent geopolitical and geostrategic developments have contributed to Afghanistan's increased significance. The key development that elevates Afghanistan's importance is undoubtedly the

transformation in the global energy order. In this context, we can say that Afghanistan has become a crucial player in the game of the new energy geopolitics.

One of the most natural outcomes of the transformation in the global energy equation is its impact on energy geopolitics. The shift in the fundamental structure of the equation in the global energy order has led to a new era in energy geopolitics. The increase in geopolitical and geostrategic importance of Afghanistan emerges in this context. Despite being among the world's poorest economies, Afghanistan's mountainous geological structure offers a set of riches that could potentially turn the country into a significant component of the new energy geopolitics. In this regard, it is possible to assert that Afghanistan's potential to become a key player is related to its richness in vital raw materials necessary for the functioning of the new energy order. Therefore, limiting the increased importance of Afghanistan solely to its minerals would be highly misleading. At this stage, some potentials of the country related to the new energy geopolitics come into play, particularly its potential in renewable energy sources.

In the context of the transition to the new order, Afghanistan's potential plays a crucial role in making it one of the most important agenda items in international politics. However, the current situation of Afghanistan has different consequences for the new energy geopolitics. In this context, it is possible to point out some reflections of Afghanistan's inadequacy in converting its existing potential into a usable form, especially in the energy sector, on the new energy geopolitics. The inevitable focus of powerful actors in the system on Afghanistan is evident. Despite being aware of its potential in the new energy geopolitics, the current situation requires the country to rely on foreign investments. Therefore, in such an environment, the inevitable orientation of the strong actors in the system who are already aware of the country's wealth towards Afghanistan becomes unavoidable. China, controlling globally significant raw materials crucial for renewable energy technologies, is undoubtedly the most important actor in this context. Moreover, similar initiatives from countries such as Russia, Turkey, India, and Iran are observed. Thus, all these developments make Afghanistan one of the essential components of the new energy geopolitics. In this context, it can be stated that Afghanistan is increasingly becoming one of the significant players in the new energy geopolitics.

REFERENCES

- Akdemir, İ., and Kuşçu, V. (2012). Küresel enerji eksenleri ve Türkiye'nin coğrafi konumu. *Marmara Coğrafya Dergisi* (26), 82-107.
- Asian Development Bank. (2017). TA-8808 AFG: Renewable energy development in Afghanistan. New Delhi: ITP India.
- Assifi, A. T. (1982/83). The Russian rope: Soviet economic motives and the subversion of Afghanistan. *World Affairs*, 145(3), 253-266.
- Baziari, T. (2020). Powering Afganistan with renewable energy. *Environmental Circular Economy*, 1-5.
- Blondeel, M., Bradshaw, M., Bridge, G., and Kuzemko, C. (2021). The Geopolitics Of Energy System Transformation: A review. *Geography Compass*, 15(7), 1-22.
- Bloomberg HT. (2021). Taliban: Çin yatırımları Afganistan'ın yeniden inşası için çok önemli. <https://www.bloomberght.com/taliban-cin-yatirimlari-afganistan-in-yeniden-insasi-icin-cok-onemli-2286858>. Erişim tarihi: 01.09.2022.
- Blumenthal, L., Purdy, C., and Bassetti, V. (2022). Chinese investment in Afghanistan's lithium sector: A long shot in the short term. <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2022/08/03/chinese-investment-in-afghanistans-lithium-sector-a-long-shot-in-the-short-term/>. Erişim tarihi: 01.09.2022.
- CIA Factbook. (2022). Afghanistan. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/#energy>. Erişim tarihi: 25.07.2022.
- Ediger, V. Ş. (2017). Enerji jeopolitiğinin uluslararası iklim değişikliği girişimleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası İlişkiler*, 14(54), 45-70.
- Ershad, A. M., Brecha, R., and Hallinan, K. (2016). Analysis of solar photovoltaic and wind power potential in Afghanistan. *Renewable Energy*, 85, 445-453.
- Euronews. (2022). Çin yatırımlarını çekmek isteyen Taliban Buda heykellerini koruma altına aldı. <https://tr.euronews.com/2022/03/27/cin-yat-r-mlar-n-cek-mek-isteyen-taliban-buda-heykellerini-koruma-alt-na-ald>. Erişim tarihi: 01.09.2022.

- International Energy Agency. (2021). The role of critical minerals in clean energy transitions. Paris: International Energy Agency.
- Karabay, Z. B. (2015). Afghanistan targets renewables to meet domestic demand. <https://www.aa.com.tr/en/energy/renewable/afghanistan-targets-renewables-to-meet-domestic-demand/8244>. Erişim tarihi: 24.08.2022.
- Karakaya, İ., and Nazari, M. İ. (2022). Afganistan'da Taliban iktidarı dönemleri (1996-2001 ve 2021 sonrası) ve Afganistan dış politikası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 143-169.
- Masood, A. (2021). Reuters. What are Afghanistan's untapped minerals and resources? <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/what-are-afghanistans-untapped-minerals-resources-2021-08-19/>. Erişim tarihi: 30.01.2024.
- Patmal, M. H., and Shirani, H. (2021). Public awareness and their attitudes toward adopting renewable energy technologies in Afghanistan. *International Journal Of Innovative Research and Scientific Studies*, 4(2), 105-117.
- Risen, J. (2010). U.S. identifies vast mineral riches in Afghanistan. <https://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html>. Erişim tarihi: 24.08.2022.
- Sevim, C. (2012). Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4378-4391.
- Sevim, C. (2020). Yeni enerji jeopolitiğine genel bakış. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 57-63.
- Shah, S. (2022). China pursues Afghanistan's mineral wealth after U.S. exit. <https://www.wsj.com/articles/china-pursues-afghanistans-mineral-wealth-after-u-s-exit-11647172801>. Erişim tarihi: 01.09.2022.
- Shirzad, A. M., and Tarhan, İ. (2019). Afganistan'ın yenilenebilir enerji kaynaklarının teorik potansiyelleri ve kullanım kapasiteleri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 157-186.
- Wnuk, C. (2016). Coal resource potential of Afghanistan. *International Geology Review*, 58(3), 321-341.

Atıf Bilgisi/Citation

Altıntaş, Kadir Murat. "Özel Askeri Şirketlerin Fonksiyonel Analizi ve Örgütsel Modellenmesi". Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, c.2 s.1 (2024): 20-50.

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLERİN FONKSİYONEL ANALİZİ VE ÖRGÜTSEL MODELLEMESİ

Kadir Murat ALTINTAŞ¹

Öz

Son yarım yüzyılda ekonomik ve politik küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, internetin insan yaşamına entegrasyonu ve bilgiye erişim kolaylığı, insanlığı alışılmadık yeni bir dünya düzeni ve daha önce hiç deneyimlenmemiş yepyeni bir çevre ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönüşüm süreci, bireyleri olduğu kadar toplumları da derinden etkilemiş ve üretimden tüketime, güvenlikten istihbarat faaliyetlerine kadar tamamen 'farklı bir ekonomik ve politik iklimin' ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumların güvenlik tehditleri ve istihbarat algularının kökten değiştiği bu dönemde, şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler olarak tanımlayabileceğimiz ve 'sözde' herhangi bir taraf ile iltisaklı olmayan grupların savaş denklemine entegre edildiğini görmekteyiz. Şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler kapsamında bulunan yasadışı oluşumların dışında tamamen yasal sınırlar dahilinde hizmet veren ve teorik manada ticari tüzel kişilikten farkı bulunmayan Özel Askeri Şirketler, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde son yıllarda genel kabul görmüş ve yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Bu çalışmanın amacı; 21. yüzyılda değişen ve dönüşen savaş konsepti doğrultusunda diplomasinin tamamlayıcı bir unsuru olarak özel askeri şirketlerin faaliyet temelinde organizasyonel farklılıklarının vurgulanması ve uygulamada genel kabul görmüş bir fonksiyonel dağılıma yönelik örgütsel modellenmenin kavramsal temellerinin ortaya konulmasıdır. Bu anlamda ayrıca ilgili modelleme kapsamında farklı organizasyonel yapıların ve fonksiyonel dağılımların karşılaştırmalı analizleri doğrultusunda nihai bir sınıflandırmaya erişmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özel Askeri Şirketler, Güvenlik ve İstihbarat, Fonksiyonel Analiz, Örgütsel Modelleme.

FUNCTIONAL ANALYSIS AND ORGANIZATIONAL MODELING OF PRIVATE MILITARY COMPANIES

Abstract

In the last half century, economic and political globalization, developments in information and communication technologies, the integration of the internet into human life and ease of access to information have confronted humanity with an unusual new world order and a brand new environment that has never been experienced before. This transformation process has deeply affected societies as well as individuals and has led

¹ Prof. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi. kadiraltintas@ibu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8422-1086.

to the emergence of a completely different economic and political climate, from production to consumption or from security to intelligence activities. In this period when societies' perceptions of intelligence and security threats have changed radically, we see that groups, which we can define as violent non-state armed actors, 'so-called' not affiliated with any party, are being integrated into the warfare equation. Apart from illegal formations within the scope of violent non-state armed actors, Private Military Companies, which provide services within legal limits and are theoretically no different from commercial legal entities, have been generally accepted and widely used in all developed and developing countries in recent years. The purpose of this study; is to emphasize the organizational differences of private military companies on the basis of their activities as a complementary element of diplomacy in line with the changing and transforming concept of warfare in the 21st century, and to reveal the conceptual foundations of organizational modeling for a generally accepted functional distribution in practice. In this sense, it is also aimed to reach a final classification in line with the comparative analysis of different organizational structures and functional distributions within the scope of relevant modeling.

Keywords: Private Military Companies, Security and Intelligence, Functional Analysis, Organizational Modelling.

Giriş

21. yüzyılın başından itibaren yeni nesil savaşların, konvansiyonel savaşlar yerine bölgesel çatışmalar şeklinde kendini göstermesi, hibrit tehditlerin nitel ve nicel manada yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Küresel ölçekte, asimetrik güç dengesinin bulunmadığı politik ama aslında ekonomik mücadeleler, hibrit savaş konseptinin yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. Farklı güç dengelerine sahip tarafların mutlak yenilgiden kaçınmak adına tercih ettiği yeni nesil çatışma konsepti, son derece yaygınlaşmış ve dünyanın istisnasız tüm 'sıcak' coğrafyalarında gözlenir olmuştur.

Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya genelinde çok yoğun bir biçimde gözlenen küreselleşme etkisi ve teknolojik dönüşümler, bireysel ve kurumsal beklentileri temelinden değiştirmiş, savaş ve çatışma konsepti yeniden yorumlanmak zorunda kalmıştır. Bu dönüşüm neticesinde, daha önce farklı kimlikler ile deneyimlenmiş, yeni organizasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkelerin güvenlik algılarının radikal bir biçimde değiştiği bu süreçte, kısaca şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler olarak ifade edilen yapıların, dönüşen savaş ve çatışma ikliminde küresel bir aktör olarak yerini almıştır.

Dünyada tehdit algısının hızla değiştiği ve çeşitlendiği bir politik iklimde, diplomasinin farklı enstrümanlar ile desteklenmesi, bölgesel güç olmak isteyen ülkeler tarafından tercih edilen yaygın bir uygulama olarak kabul görmektedir. Zaten küresel ölçekte emperyalist devletler uzun süredir, diplomatik hamlelerin birer tamamlayıcısı olarak çeşitli (yasal ve yasadışı) organizasyonlardan yararlandığı, dünya kamuoyunun malumudur. Konvansiyonel mücadelelerin ekonomik ve politik anlamda yüksek maliyeti, dünya siyasetinde farklı örgütlenmelere olan ihtiyacı gün yüzüne çıkarmıştır.

Başka bir tanımlamaya göre, vekalet savaşları olarak özetlenen bu dönemde, asimetrik güç mücadelelerinin doğal bir sonucu olarak hibrit tehditlerin ilerleyen süreçte silahsız mücadeleleri de popüler hale getirmesi, kısaca özel askeri şirketler olarak ifade edilen farklı organizasyonları dünya kamuoyunun gündemine getirmiştir. Tamamen ticari saikler ile hareket eden ve yasal sınırlar içerisinde ticari bir tüzel kişilik olarak tanımlanan bu organizasyonel yapı, emperyal amaçlara sadık ülkelerce büyük ilgi görmüş ve geniş ölçüde kullanım alanı bulmuştur.

Vekâlet savaşı çok eski bir kavram olup, 2. Dünya Savaşı sonrasında nükleer savaşın yıkıcılığının ortaya çıkması üzerine tercih edilen bir savaş türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş sırasında Rusya ve ABD, doğrudan karşı karşıya gelme yerine üçüncü ülkeleri silahlandırarak dolaylı yoldan savaşmışlardır (Erol ve Çelik, 2018, s.22). Başka bir ifadeyle, 2. Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB nükleer silahların yaratacağı yıkıcı etkiler nedeniyle, karşı karşıya gelmekten imtina etmişler ve aralarındaki ideolojik rekabeti üçüncü taraflar üzerinden sürdürme yöntemini benimsemişlerdir. Konvansiyonel savaşların maddi açıdan son derece maliyetli olması, mücadele sürecinde baskın tarafın kamuoyu önünde gözükmekten kaçınmak istemesi, vekil tarafların mücadele alanlarını daha iyi tanınması/kullanması ve saldırgan devlete yönelik uluslararası platformlarda yaratılacak olan olumsuz algılar nedeniyle, vekâleten savaş günümüzde sadece emperyal güçler tarafından değil, yayılcı bölgesel oyuncular (İran-Hizbullah gibi) tarafından da tercih edilmektedir.

Öte yandan, geçtiğimiz yüzyılda özellikle Soğuk Savaşın bitimini müteakip, küresel politik ve ekonomik mücadelelerin sahadaki bir yansıması anlamında yeni ve farklı türde bir savaş ve çatışma konsepti gündeme gelmiştir. Kısaca 'hibrit savaş' olarak ifade edebileceğimiz bu mücadele türü, savaşın tüm askeri yükümlülüklerini silahlı kuvvetler birliklerinin sorumluluğuna yöneltmemekte, sivil unsurları da çatışmalara dahil ederek, yıkıcı ve kapsamlı bir paket eşliğinde hedef ülkelerin daha hızlı, daha az maliyetli ve daha kolay ele geçirilmesini öngören bir kavramsal bir yaklaşımdır.

Vekaleten Savaş döneminin en belirgin aktörleri olan şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler, diplomasinin tamamlayıcı bir unsuru olma hüviyetini kazandığı son çeyrek yüzyılda, aynı zamanda yasadışı oluşumların da emperyal amaçları bulunan ülkeler tarafından kullanımını gündeme getirmiştir. Ancak şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler kapsamında bulunan yasadışı oluşumların dışında tamamen yasal sınırlar dahilinde hizmet veren ve teorik manada ticari tüzel kişilikten farkı bulunmayan Özel Askeri Şirketler-ÖAŞ, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerce son yıllarda genel kabul görmüş ve yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Bu anlamda ÖAŞ, özel askeri sektörde çok farklı alanlarda faaliyette bulunan

kesimler (paralı askerler, kontrol-dışı gönüllüler, endüstriyel savunma şirketleri, yabancı ordulara hizmet kiralaması vb.) arasında en dikkat çekici ve kurumsal bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. ÖAŞ'i kısaca askeri danışmanlık, savaş eğitimi, lojistik destek, savaş esirlerinin muhafazası, konvoy emniyeti, uluslararası sularda ticari gemilerin korunması, mayın temizleme ve izleme/gözetleme gibi uzmanlık gerektiren hizmetlerin arzından sorumlu, müşterilerinin (devletler ya da çok uluslu küresel şirketler veya uluslararası/uluslarüstü kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşları) uluslararası kamuoyu önünde veya iç kamuoylarına dönük herhangi bir siyasi ve ekonomik sorumluluk almak istemedikleri gizli/örtülü faaliyetlerinin icrasında, hizmet satın aldıkları ticari tüzel kişilikler şeklinde yorumlamak mümkündür.

Bu çalışmanın amacı; 21. yüzyılda değişen ve dönüşen savaş konsepti doğrultusunda diplomasinin tamamlayıcı bir unsuru olarak özel askeri şirketlerin faaliyet temelinde organizasyonel farklılıklarının vurgulanması ve uygulamada genel kabul görmüş bir fonksiyonel dağılıma yönelik örgütsel modellemenin kavramsal temellerinin ortaya konulmasıdır. Bu anlamda ayrıca ilgili modelleme kapsamında farklı organizasyonel yapılanmaların ve fonksiyonel dağılımların karşılaştırmalı analizleri doğrultusunda nihai bir sınıflandırmaya erişmek amaçlanmaktadır. Araştırmanın metodolojisi kapsamında en çok tercih edilen nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi ve tamamen bilimsel özellikler taşıyan açık kaynaklardan elde edilen veri ve bilgilerin doküman incelemesinden yararlanılmıştır.

1. Savaş ve Çatışmaların Değişen Yüzü: Yeni Nesil Savaşlar ve Hibrit Tehditler

Son yarım yüzyılda ekonomik ve politik küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, internetin insan yaşamına entegrasyonu ve bilgiye erişim kolaylığı, insanlığı alışılmadık yeni bir dünya düzeni ve daha önce hiç deneyimlenmemiş yepyeni bir çevre ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönüşüm süreci, bireyleri olduğu kadar toplumları da derinden etkilemiş ve üretimden tüketime, sağlıktan eğitime, güvenlikten istihbarat faaliyetlerine kadar tamamen 'farklı bir ekonomik ve politik iklimin' ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hatta bu yönelim süreci, kavramsal boyutta toplumların birbirleriyle olan rekabet ve mücadele süreçlerini de derinden etkilemiş, adeta savaş ve barış kavramlarının yeniden tanımlanma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Toplumların güvenlik tehditleri ve istihbarat algılarının kökten değiştiği bu dönemde, şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler olarak tanımlayabileceğimiz 'sözde' herhangi bir taraf ile iltisaklı olmayan grupların savaş denklemine entegre edildiğini görmekteyiz.

Geleneksel muharebe yöntemlerinin, geleneksel olmayan savaş teknikleri ile birlikte kullanılması anlamına gelen, yeni nesil bir mücadele konseptinin varlığı ve kullanımını da son

yıllarda yaygın bir biçimde müşahede edilmeye başlanmıştır. Bu noktada dikkat çeken bir diğer analiz ise, 2. Dünya Savaşını müteakiben ülkeler arasında konvansiyonel savaşların sayıca azalmasına rağmen, son yıllarda gözlenen asimetrik çatışmaların nicel anlamda artması ve bunun yanında yıkım kapasitesinin ise, kabul edilebilir eşiği çoktan aştığı şeklindeki değerlendirmedir. Benzer şekilde ayrıca ülkelerin silahlı kuvvetlerine dahil asker sayısının artmasına rağmen, konvansiyonel savaş dönemlerinin kısaldığı da müşahade edilmektedir (Yalçınkaya, 2008, s.189). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan tek kutuplu yeni dünya düzeni, genelde güvenlik bürokratları ve bilimsel araştırmacılar tarafından özgün bir durum olarak yorumlanmasına rağmen, bu gelişmenin hibrit tehditler bakımından adeta bir milat olarak değerlendirilmesi, yeterince gerçekçi bir yaklaşım olarak kabul edilemez. Çünkü yakın savaş tarihi ayrıntılı biçimde incelendiğinde, asimetrik mücadele tarzının 20. yüzyılın başından itibaren özellikle emperyal güçler tarafından yoğun bir şekilde gündemde ve kullanımda olduğu görülecektir. 2. Dünya Savaşı'nı müteakip, konvansiyonel savaşların nicel bakımından azalması yanında, etnik/dini kimliklere dayalı çatışmaların sayıca artması, farklı bir savaş konseptinin yorumlanma gereğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu anlamda, öncelikle hibrit bir savaş olgusundan söz edebilmek için öncelikle mücadele eden taraflar arasında, asimetrik bir güç dengesinin varlığından bahsetmek gerekir. Devletler ya da şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler açısından hibrit savaş konsepti algısı, genelde konvansiyonel açıdan dezavantajlı tarafın mutlak bir yenilgiden kaçınmak adına tercih ettiği bir çatışma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, son yarım yüzyılda yeryüzünün çeşitli coğrafyalarında gözlenen şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörleri, mücadele denkleminin yeni değişkenleri olarak dünya kamuoyunun karşısına çıkmaları da geleneksel tehdit algısının daha farklı biçimde tanımlanma zorunluluğunu gündeme getiren, bir diğer destekleyici gelişmedir. Konvansiyonel savaşların tüm taraflar açısından maddi/manevi yüksek maliyeti nedeniyle, ancak nihai bir çözüm yolu olarak kabul görmesi ve nükleer güce sahip ülkelerin bu silahları kullanmak yerine sadece caydırıcı bir unsur olarak envanterlerinde bulundurması, modern dünyada farklı bir mücadele konsepti ve tehdit algısının varlığını ortaya çıkarmaktadır. Yine 1950'li yılların başından itibaren dünyada uluslararası ticaretin ve ülkeler arası ekonomik bağımlılığın dikkat çekici bir oranda artması, uluslararası ilişkilerin gri alanlarında diplomasiye esneklik kazandıracak farklı nitelikte stratejik girişimlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

21. yüzyılın hemen başından itibaren küresel tehditlerin karakteristik özelliklerinin, yapısal bir dönüşüme uğrayarak asimetrik belirtiler göstermesi ve bu doğrultuda savunma ve

terörle mücadele faaliyetlerinin rehabilite edilme gerekliliği çerçevesinde, ilk olarak hibrit tehdit algısının sarıh bir biçimde tanımlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, Hibrit Tehditler; hedef unsurlara yönelik olarak düşük yoğunluklu savaş inisiyatifinden müteşekkil gayri nizami harp tekniklerinin, silahsız mücadele yöntemleri ile birlikte kullanımı sonucu ortaya çıkan küresel veya bölgesel terörizm kaynaklı risklerdir. Günümüzde devletler ya da şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler tarafından ortaya konulan küresel ölçekli hibrit tehditleri kısaca; düzensiz göçler ve sınır ihlalleri, etnik/mezhepsel çelişkiler, organize suç örgütlerinin küresel ağları, siber saldırılar, vekil paramiliter unsurların askeri manipülasyonları, enerji arz ve sevk güvenliği, küresel terörizm, şeklinde özetlemek mümkündür.

İçinde bulunduğumuz dönemde emperyal güçler, hedef toplumlara yönelik girişimlerini kurgularken, vekaleten savaş konsepti çerçevesinde özellikle vekil terör örgütlerinden ya da paramiliter unsurlardan veya özel askeri şirketler gibi devlet dışı silahlı aktörlerden yararlanmayı tercih etmektedir. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı (Güney Osetya ve Abhazya) ile Yemen, Libya ve Suriye iç savaşlarında görüldüğü üzere, hedef ülkeler ile konvansiyonel bir mücadeleye girme hususunda çekimser kalan devletler, hasım görülen toplumları güçsüz düşürerek stratejik hedeflerine ulaşmak adına, devlet dışı silahlı aktörleri vekil olarak kullanırlar. Özellikle tek kutuplu dünya düzeninin devamı amacıyla, Rusya-Ukrayna Savaşı özelinde, din-dil ve etnik yapı bakımından benzer toplumların dahi, bazen son derece yıkıcı bir sıcak çatışmaya sürüklenmesi, oldukça düşündürücü ve ibret alınması gereken bir husustur. Vekâlet savaşı yürüten devletlerin savaşa yönelik herhangi sorumluluk üstlenmekten imtina etmesi, yani vekil aktörlere yönelik her türlü olası maddi/manevi destekleri inkâr edilebilme imkânı, hedef ülkeler açısından, öncelikli tercih sebebidir. Sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı ile Afganistan'ın SSCB tarafından işgalini müteakip, yerel unsurların ABD tarafından silahlandırılması ya da Türkiye'ye yönelik bölücü ve paralel yapılanmaların (vekil terör örgütleri) emperyal güçler tarafından desteklenmesi ve yönlendirilmesi bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Bu kapsamda dördüncü (Yeni) Nesil Savaşların yürütülmesinde yerel unsurlar, etkinliklerinin artırılması amacıyla terör faaliyetlerine yönlendirilebilmektedir. Özellikle hedef ülkelerdeki muhalif grupların bağımsızlık, eşitlik vb. amaçlar için terörü bir kaldıraç olarak kullanmaları ancak dış aktörlerin de bu faaliyetlere doğrudan destek vermesi ile mümkündür. Bu bağlamda terörizm, hedef ülkede isyan çıkartmak veya hedef ülke halkını baskı altına almak ve korkutmak için kullanılmaktadır. Diğer yandan, statükonun devamını sağlamak, geniş halk kitlelerinin muhalefetini bastırmak ve protestoları önlemek adına, önde gelen muhalifleri

kaçırıp yok etmek gibi yasadışı faaliyetlere de sıkça rastlanılmaktadır (Erol ve Oğuz 2015, 271-272).

Vekâleten Savaş kavramının, savaş terminolojisinde yer bulmasına ciddi katkılar sunan Mumford'a göre (2013) *Vekâleten Savaş*; sadece devleti merkeze alan ve emperyal güçler tarafından tercih edilen bir rekabet yöntemi olmayıp, aynı zamanda paramiliter unsurlar veya yerel milis güçleri gibi devlet dışı silahlı aktörlere ait insan kaynağının eğitilerek çatışma sahasında kullanıldığı, böylece savaşların stratejik sonuçlarını yönlendirmek amacıyla, üçüncü tarafların esas mücadeleye endirekt olarak angaje olmasını ifade etmektedir (Mumford, 2013, s.8). Kurt (2019) vekâlet savaşlarını devletlerin, özellikle küresel ve bölgesel güçlerin çıkarlarını devam ettirmek ve nüfuz alanlarını genişletmek maksadıyla, kendi askeri unsurlarını kullanmaktan ziyade, müttefiklerini, edilgen ülkeleri, hedef ülkedeki parçalanmış yapıları ve yandaşlarını cepheye sürmek suretiyle gerçekleştirdikleri savaşlar olarak tanımlamaktadır. Soğuk Savaş döneminde dolaylı bir strateji ve daha çok ABD ile SSCB'nin üçüncü ülkelerdeki güç mücadelesini açıklamak için kullanılan vekâlet savaşları kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha çok yerel olmak üzere, farklı aktörler yolu ile hedef ülkede etkinlik sağlama veya düşmanla mücadele yöntemi olarak benimsenmiştir. Savaşlar, yerel aktörler arasında sıcak bir çatışma şeklinde yürürken, destekçileri olan emperyal güçler ise, ancak zorunlu durumlarda bu çatışmalara müdahil olmaktadır (Kurt, 2019, s.311).

Öte yandan hibrit savaş ise; konvansiyonel ve gayri nizami harp teknikleri yanında klasik anlamda büyük ölçekli askeri istila yerine, saldıran tarafın yıkıcı istihbarat operasyonları, dezenformasyon ve propaganda, sabotaj girişimleri, sosyal kaos ortamı yaratmak, organize adli suçlar işlemek, ekonomik/finansal saldırılar, siber saldırılar ve vekil paramiliter unsurları desteklemek gibi çeşitli eylemler/saldırılar yoluyla, hedef ülkeyi zayıflatmaya çalıştığı bir dizi düşmanca faaliyeti kapsamaktadır. Ayrıca bu savaş yöntemi, hedef ve üçüncü ülkelerde yanıltıcı haber yayarak kamuoyunu etkileme, ekonomik baskı uygulama ve enerji kaynaklarını yok etme gibi ciddi girişimleri de kapsamaktadır. Bunun yanında, saldırgan tarafın, yerel ve uluslararası kamuoyuna, bu tür eylemlerin arkasında olduğunu 'makul bir şekilde inkâr' edebilecek bildirimde bulunması da gerekmektedir. Hibrit savaşın bu kadar tehlikeli ve potansiyel olarak istikrarsızlaştırıcı olmasının bir nedeni de saldırgan taraf için mücadeleyi başlatmanın kolay ve ucuz, ancak hedef taraf için oldukça maliyetli olmasıdır (Popescu 2015, 1-2). Başka bir ifadeyle, sivil-asker ayrımının ortadan kalktığı ve konvansiyonel savaşlara nazaran daha düşük maliyetli ve oldukça etkili olan yeni nesil savaş türü (hibrit savaş); saldırgan

tarafın hedef ülkelerde daha yıkıcı sonuçlar elde edebilmesine rağmen, dünya kamuoyunun tepkisini daha sınırlı ölçülerde çekebilmesine olanak sağlamaktadır.

Gayrinizami harp ile konvansiyonel savaş arasında konumlandırılan ve aslında rakip ülke ekonomisini güçsüzleştirme amaçlı saldırıları ifade eden hibrit savaş kavramı, beş farklı unsur ihtiva etmektedir. Birinci unsur *politik* tir. Buna örnek olarak ekonomi politikalarına ilişkin yanlış bilgilendirilme, siber sabotaj veya casusluk ile çökertilmesi verilebilir. İkincisi, *diplomasidir*. Diğer bir deyişle, müttefikleri birbirinden ayırma veya bölme girişimidir. Söz konusu unsurlar arasında üçüncü olarak, *askerî tedbirler* uygulamak yani vekâleten kullanılan unsurlar kapsamında yerel düzensiz güçlerden, sabotaj ve suikast gibi faaliyetlerde yararlanarak toplumsal korku politikalarını yaymak ve terörizmi kullanmaktır. Dördüncüsü, nüfusu demoralize etmek için medya kampanyalarını kullanan *sosyal boyuttur*. Beşinci unsur ise, *ekonomiye yönelik saldırılardır* ve bu kapsamda ekonomik yaptırımlar ile varlıkların satın alınması veya kaynakların ele geçirilmesi hedeflenmektedir. Hatta bu süreçte tüketicilerin ödediği fiyatlara müdahale edilmesi gibi yöntemler dahi kullanılmaktadır. Ancak askerî güçlerin bu durumlara karşı, savunma kapasitesinin yeterli olmadığı da açıktır. Aslında askerî önlemler; içinde bulunduğumuz yüzyılda diplomatik, ekonomik ya da politik önlemlerden göreceli olarak daha az önemli hale gelmiştir (Johnson, 2018, s.1). Mansoor (2012) ise hibrit savaşı; ortak bir siyasi amaca ulaşmayı amaçlayan hem devlet hem de devlet dışı aktörleri içerebilen, konvansiyonel askerî ve düzensiz güçlerin (gerillalar, isyancılar ve teröristler) bir kombinasyonunu içeren yeni nesil bir çatışma türü olarak tanımlamaktadır. Düzensiz güçlerin (ya da paramiliter unsurların) doğrudan yönlendirilmesine gerek olmamakla birlikte, çoğu durumda bir işgal gücüne karşı kullanılan, tutarlı bir stratejinin parçasını oluştururlar. Hibrit savaş, taktik, operasyonel ve stratejik düzeyde, adeta savaşın tüm çeşitlerinde ve aşamalarında uygulanır. Özellikle silahlı kuvvetler bu süreçte, savaşların meydana geldiği politik çerçeveyi ve siyasi ideolojileri göz ardı etmemelidir. Stratejik düzeyde, devletler düşman unsurları zayıflatmak adına, genelde hedef ülkedeki isyancı hareketleri konvansiyonel güçler ile desteklemeyi tercih etmektedir (Mansoor, 2012, s.2-3).

Son yıllarda, düzensiz/asimetrik savaş olgusu, büyük Batılı orduların ve onların doktrin merkezlerinin ana odak noktası olmuştur. Böyle bir odaklanmaya uygun olarak, bu orduların muharip güçleri daha küçük, daha çevik ve El Kaide, Taliban ve DAESH (Irak-Suriye İslam Devleti veya IŞİD olarak da bilinir) ve benzerleriyle başa çıkmak adına, daha donanımlı hale getirilmişlerdir. Bu bağlamda, gelişmiş devletlerin hasımlarına karşı konvansiyonel savaş faaliyetleri ise, ihmal edilmiş görünmektedir. Özellikle ABD ve Birleşik Krallık silahlı

kuvvetleri, birkaç on yıldır dikkatlerini büyük ölçüde konvansiyonel savaş yapılanmalarından uzaklaştırmak durumunda kalmışlardır (Thornton, 2015, s.40). Savaşın doğası değişmez iken, çatışmaların ve savaşın fizyonomisi sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Devletlerarası konvansiyonel savaşların tamamen ortadan kalkmayacağı, ancak potansiyel savaşan tarafların bilim ve teknolojiye ileriye ilerlemelere ve özellikle uluslararası güvenlik ortamının yeni özelliklerine uyum sağlamasıyla, çatışmanın kendi başına yeni boyutlar kazanacağı açıktır. 21. yüzyıl savaşlarında, sık sık asimetrik ve daha önce tecrübe edilmemiş hibrit eylemlerin olacağı muhakkak olup, bu tip savaşların birbirinden farklı içerikleri sebebiyle, mücadelelerin tekrarının da mümkün olamayacağı açıktır (Frunzeti, 2013, s.6).

2. Şiddet Eğilimli Devlet Dışı Silahlı Aktörler Kapsamında Özel Askeri Şirketler ve Kavramsal Çerçeve

Vestfalya Antlaşması'ndan itibaren devletler, uluslararası politikanın başat aktörleri olarak kabul edilmişlerdir. Bu anlamda Realist yaklaşım, 1970'li yıllara kadar uluslararası sistemi açıklamada öncü bir role sahip olmuştur. Askeri güç ve güvenliği, uluslararası politikada ilk sıraya koyan Realistler, devletlerin uluslararası sistemde tek geçerli aktör olduğu görüşüne sahiptirler. Bu doğrultuda Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısında devletlerin dış politika anlayışları, güvenlik odaklı bir çerçevede gelişmekteydi. Başka bir ifadeyle, mezkûr dış politika anlayışları çok aktörlü bir yapıya sahip değildi. Uluslararası politika, hukuki olarak eşit-egemen devletler arasında ve bu devletlerin politikalarını uygulayan diplomatlar veya ordular arasındaki ilişkilerden oluşmaktaydı (Field, 1973, s.3). Transnasyonalizm kavramı ise, alanyazında, ulusal sınırların dışında kalan alanı ifade etmektedir. Transnasyonalizm adı verilen yeni bir düşünsel tasarım, uluslararası ilişkileri devlet merkezli ele alan düşünce sistematığının artık geçerliliğini yitirdiğini ve yeni aktörlerin katılımıyla uluslararası sistemin yapısının farklılaştığını öne sürmektedir. Askeri güç veya güvenlik gibi geleneksel kavramlar yerine, ortaya çıkan yeni sistemi açıklamak için Transnasyonalizm ve/veya devlet dışı aktörler gibi kavramlar öncelik kazanmıştır (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s.76).

Demircan (2021) ise, devletlerin artık uluslararası ilişkilerin tek aktörü olma konumlarını yitirdiğini ve uluslararası sistemin daha karmaşık bir yapıya büründüğünü ifade etmektedir. Yani Realizm; devleti merkeze alan yaklaşımı ile çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları, hükümet dışı kuruluşların sistemdeki rolünü görmezden gelmektedir (Demircan, 2021, s.7). Devlet dışı aktör kavramını, devlet içinde veya sınırlar arasında faaliyet gösteren, devlet olmayan ve devletten bağımsız yapılar olarak tanımlayabiliriz (Goldstein ve Pavehouse, 2015,

s.53). Bunlar arasında uluslararası (uluslarüstü) örgütler, hükümet dışı örgütler, çok uluslu şirketler ve şiddet eğilimli devlet-dışı silahlı aktörler yer almaktadır.

Son yıllarda, küresel sistem içerisindeki etkileri her geçen yıl daha da artan ‘Şiddet Eğilimli Devlet Dışı Silahlı Aktörler’, Rusya’nın Afganistan’ı işgalini müteakip, 1. Körfez Savaşı ve 11 Eylül Saldırıları ile uluslararası kamuoyunda daha görünür olmaya başlamışlardır. Arap Baharı sonrası zayıflayan devlet otoriteleri nedeniyle, uluslararası ilişkilerin belirleyici oyuncularından biri olmaya başlayan şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler, özellikle emperyal güçlerin öncelikli ‘*oyun sahaları*’ arasında yer alan, henüz gelişmekte olan ama aynı zamanda zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerde sık sık görülmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, jeopolitik ayrışmanın tetiklediği etnik ve mezhep temelli çatışmaların nicel olarak artış gösterdiği bu süreçte, emperyal güçlerin resmi devlet stratejilerini desteklemek adına kullanışlı bir aparata ihtiyaç hâsıl olmuştur. Böylelikle 21. yüzyılda küresel dünyanın modern görünümlü uluslararası ilişkiler ağında, karmaşık ve çok bilinmeyenli diplomasi denkleminde adeta yeni bir değişken (şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörler) daha eklenmiştir.

Kuşkusuz içinde bulunduğumuz yüzyıl, pek çok alanda hızlı ve ani değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçecektir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli dinamiği, kendisini küreselleşme biçiminde göstermiştir. Neo Liberalizmin oluşturduğu arka plan çerçevesinde evrilmeye devam eden küreselleşme, ulus devlet bağlamında, uluslararası düzende üç önemli değişikliği beraberinde getirmiştir. Birincisi, artık sadece ulus devletler değil, aynı zamanda devlet dışı oluşumlar da uluslararası sistemin aktörleri haline gelmişlerdir. İkincisi, demokratik bir devletin uluslararası alandaki başlıca fonksiyonu, toplumlarındaki değişik istek ve talepleri dile getirmek ile sınırlanmıştır. Başka bir ifadeyle devletler, uluslararası arenadaki yeni aktörlerin gündemlerini takip etmekle yükümlü bir mekanizma haline dönüşmüştür. Üçüncüsü ise, devletler, toplumlarındaki devlet-dışı oluşumların uluslararası alandaki fiilleri de dâhil olmak üzere, uluslararası hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamalı ve gerekli iç hukuk mevzuat altyapısını bu yönde inşa etmelidir (Meriç, 2021, s.2-3). Şiddet eğilimli devlet dışı silahlı aktörleri, alanyazında kullanılan genel tipolojiler doğrultusunda on ana başlıkta incelemekte fayda bulunmaktadır (Altıntaş ve Asal, 2024, s.115-117). Bunlar arasında; Gerilla Savaşçıları (Düzensiz Silahlı Güçler), Milis Güçleri (Paramiliter Unsurlar), Topluluk Liderleri (Kanaat Önderleri), Savaş Lordları (Militarist Diktatörler), Terör Örgütleri (Terörist Organizasyonlar), Organize Suç Örgütleri (Yasadışı Çıkar Amaçlı Yapılanmalar), Paralı Askerler (Lejyonerler), Kontrolsüz Yağmacı Çeteler (Kriminal Profiller),

Özel Askeri/İstihbarat ve Güvenlik Şirketleri (Vekil Tüzel Kişilikler) ve Siber Korsanlar (Hacker ve Hacktivist) sayılabilir.

Bir anlamda ‘vekil teşekküller’ olarak ifade edebileceğimiz ‘Özel Askeri Şirketler-ÖAŞ’, ulusal mevzuat çerçevesinde hareket eden, lisanslı yasal kuruluşlardır. Diğer bir deyişle, müşterilerine askeri ve istihbari konularda eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin yanı sıra sıcak çatışma desteği de sunan, şiddet eğilimli ticari tüzel kişiliklerdir. Genelde emperyal güçlerin bölgesel menfaatleri hilafına hareket eden terörist unsurlar ile mücadele eden, aynı zamanda hedef ülkelerin ekonomik ve siyasi tasarımında da sorumluluk üstlenen özel askeri şirketler, ‘esnek çalışma avantajları’ nedeniyle terörizm ile mücadelede de başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Bu tip organizasyonlar, resmi bir sözleşme dahilinde aldıkları siparişleri ifa ederken, uluslararası kamuoyunun tepkisi ya da insan hakları ihlalleri gibi hususlar da ‘yeterince hassas’ davranmadıkları iddia edilmektedir. Belki de asıl bu özellikleri özel askeri şirketleri emperyal ülkeler nezdinde çekici kılmakta ve yaygınlaşmalarına sebep olmaktadır. Diğer taraftan, günümüzde ulusal mevzuatların dışında da hareket (yaşam) alanı bulan özel askeri şirketler bulunmakta olup, kesin olan bu yönelimin daha uzun yıllar devam edeceği ve dünya gündeminin ön sıralarında yer bulacağı gerçeğidir.

Kısaca ‘muharebenin ticarileşmesi’ olarak ifade edebileceğimiz bu sürecin nihayetinde, askeri faaliyetlerin benzer çerçevede istihbarat üretimi ile desteklendiği ÖAŞ, serbest piyasaya ekonomisinin temel varsayımları doğrultusunda (arz ve talep dengesi) hizmet sunmaktadır. Dolayısıyla özel güvenlik piyasası (özel askeri ve güvenlik şirketleri) güvenliğin öncelikli bir küresel sorun haline dönüşmesi yönelimini akıllıca değerlendirmiş ve bu evrimleşme sürecinin nihai kazananı, özel teşebbüsler veya ticari tüzel kişilikler olmuştur. Günümüzde küresel ölçekte neredeyse her yıl toplamda birkaç yüz milyar dolarlık sözleşmeler imzalayan ÖAŞ, gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler tarafından da genel kabul görmüş ve sayıları dünya genelinde hızla artmıştır. Paralı askerlerden yapısal anlamda farklı bir kurumsal kimliğe sahip olan ÖAŞ, bugün sıcak çatışmanın yaşandığı dünyanın çeşitli coğrafyalarında boy göstermenin dışında, müşterilerinin stratejik çıkarları doğrultusunda savaşların yaşanmadığı bölgelerde de geniş bir ürün yelpazesi eşliğinde müşterilerine kapsamlı hizmetler sunmaktadır.

ÖAŞ’lerin varolmaları tek başına güvenlik hizmetlerinin serbest piyasaya şartlarına uyum sağlaması ile açıklanamaz. Derinlemesine sorgulandığında birçok neden ön plana çıkmaktadır. Bu nedenlerden ilki Soğuk Savaş’ın bitişinden itibaren tüm dünyada gözlenen çatışma sayılarındaki büyük artıştır. Daha önceki dönemde iki süper güç, düzen ve istikrarı sağlamış ve çatışmalara sahne olan bölgeleri sıkı denetim altında tutmuştur. Bu dönemde birçok iç

ayaklanma genelde çatışma çıkmadan engellenmiş ya da kısa süre içinde bastırılmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişi, bir yandan çatışmalar üzerindeki denetimi ortadan kaldırmış, bir yandan da tam manasıyla çözülmemiş gerilimlerin yeniden su yüzüne çıkmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişinden beri iç savaşların görülme sıklığı genel ortalamanın beş katı kadar artmış ve çatışma bölgelerinin sayısı ise küresel ölçekte kabaca iki katına çıkmıştır. İç savaşlarda kullanılmak amacıyla ÖAŞ'ler giderek artan bir ivme ile aranan aktörler haline gelmişlerdir.

Bu anlamda Afrika ve Asya'daki bölgesel çatışmalara karşı büyük güçlerin azalan ilgisi ve gelişmekte olan ülkelerin ulusal güvenliklerini sağlamakta başarılı olamamaları, ÖAŞ'lere olan talebi daha da artırmaktadır. Sosyal istikrarsızlık arttığında veya devletlerin vatandaşlarının güvenliğini sağlama yetenekleri azaldığında, uluslararası ortaklıklar ve uyuşturucu kartelleri gibi gruplar dahi güvenlik hizmetlerinin müşterileri olabilmektedir. Örneğin, 1998 yılında Kolombiyalı yetkililer, Yair Klein adlı eski bir İsrail subayını, uyuşturucu kaçakçılarını silahlandırmak ve askeri eğitim vermek ile suçlamışlardır (Tangör ve Yalçinkaya, 2010, s.132). Özel askeri sektörün varoluş sebepleri arasında bir başka etken ise, savaşın doğasında görülen geniş çaplı dönüşümün, ÖAŞ'ler için yeni pazar olanakları yaratmasıdır. Şöyle ki, Soğuk Savaş'ın son bulması, dünya çapında bir askeri küçülme hareketini başlatmıştır. Bu doğrultuda ABD Ordusu Soğuk Savaş dönemine kıyasla üçte bir oranında küçülmüş, İngiliz Ordusu ise iki asırdır sayıca en düşük seviyeye inmiştir. Ordulardaki geniş çaplı küçülme eğilimi yanında profesyonel subaylar için terfi olanaklarının sınırlandırılması, Dünya işgücü pazarının neredeyse nitelikli askeri personel ile dolmasını sağlamış, hatta bu durum askeri sektör için işgücü anlamında ihtiyaç fazlası bir arzın oluşmasına neden olmuştur. Böylece özel askeri emek havuzu hem çatışma grupları hem de özel şirketler için genişlemiş ve ucuzlamıştır. Örneğin; Soğuk Savaş sonrası Sovyetlerin Alpha birliği ve Güney Afrika 32. Keşif Taburu gibi terhis edilen bazı birlikler, hiç dağılmadan kendi kendilerine ÖAŞ'ler kurmuşlardır (Singer, 2009, s.95-96).

Aslında askeri dış kaynak kullanımının bir benzeri, küresel manada ülkelerin iç güvenlik piyasasında çoktandır tecrübe edilmektedir. Özel askeri şirketlerden tamamen farklı bir organizasyon olan özel güvenlik faaliyeti halen dünya çapında süratle büyümekte olup birçok ülkede en hızlı gelişen sektörler arasındadır. Özel güvenliğin ülke içindeki gelişimi, devletin polis teşkilatının bazı iç güvenlik görevlerinden çekilmesiyle ortaya çıkmıştır. Özel güvenlik piyasası tüm dünyada en çok yatırım yapılan, en çok büyüyen, aynı zamanda en büyük istihdam alanı yaratan sektörlerden biri haline gelmiştir. ABD'de özel güvenlik alanında çalışanların sayısı, polis sayısının üç katına, Hong Kong'da ise beş katına ulaşmıştır. İngiltere'de özel

güvenlik piyasasında çalışan sayısı 500.000 civarındadır. Buna karşın polis teşkilatında çalışan personel sayısı ise, 136.000'dir (Balta, 2009, s.220).

Muharip askeri hizmetler olarak kabul edilen; ulaşım güvenliği, üs ve tesis koruma ve askeri eğitim gibi birçok alanda hizmet veren ÖAŞ'lerin son birkaç on yılda yaygınlaşması nedeniyle, çatışma alanlarında görev yapan unsurlar arasında sivil/asker oranı, tarihte hiç görülmediği kadar yükselmiştir. Ekonomist dergisi 2. Körfez Savaşını **ilk özelleşmiş savaş** olarak tanımlamıştır. İlk Körfez Savaşı'ndaki 1/50 olan sivil yüklenici/asker oranı, İkinci Körfez Savaşı'nda 1/10'lar seviyesine kadar yükselmiştir. Ancak yürütülen faaliyetler ve yapılan sözleşmelerdeki gizlilik gerekçesiyle, bu konuda elde edilen rakamların, gerçek sonuçlardan çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir. ABD kongresinin 2008 yılı araştırma raporu sonucuna göre, Irak'ta yaklaşık olarak 15,000, Afganistan'da ise 70 000'in üzerinde silahlı veya silahsız yüklenici şirket, ABD hükümeti için yaklaşık 254 Milyar Dolarlık sözleşmeler kapsamında hizmet vermektedir (Ercan, 2014, s.55).

Bu noktada özellikle vurgulamak gerekir ki, ÖAŞ'i paralı askerlerden 'kuramsal' olarak ayırt etmekte fayda vardır. Başına buyruk hareket eden ve herhangi bir ülke ya da kuruluş ile aidiyeti bulunmayan paralı askerler, zaten uluslararası kamuoyu tarafından hukuk-dışı bir müessese olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla tamamen resmi statüde çeşitli işlemlere sahip bulunan bir ticari tüzel kişilik olarak ÖAŞ, özellikle savunma ağırlıklı muharebe hizmetleri arz eden kurumsal niteliğe haiz ticari askeri kuruluşlar olarak ön plana çıkmışlardır. Başka bir ifadeyle kurumsal iş modellerini benimseyen ve ticari faaliyetlerini büyük ölçüde şeffaflık ve hesap verebilirlik temelinde yürüten ÖAŞ ile kayıt-dışı ve hukuken geçerliliği bulunmayan paralı askerlik hizmeti sunan organizasyonları, yapısal olarak birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Tamamen kurumsallığı önceleyen nitelikte hizmetler arz eden ÖAŞ ile kısmen benzer hizmetler sunan paralı askerlik müessesesi arasında kavramsal bakımdan çok büyük farklar mevcuttur ve özdeş olarak kabul edilmesi hatalıdır.

Günümüzde güvenliğin ticarileşmesi sürecinde faaliyet yürüten firmaların hizmet menüsü arasında temel bazı farklılıklar bulunmasına rağmen, keskin çizgiler ile birbirinden farklılaştırılmış bir ayırım yapabilmek hiç de kolay değildir. Güvenlik şemsiyesi altında yüzlerce hatta binlerce özel teşebbüsün birbirlerine oldukça benzer askeri konularda hizmet arzı nedeniyle, sadece hizmet kapsamına ilişkin ayrıntılarda belirgin bazı farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Zaten genel kabul görmüş bir tanım birliği ve sınıflandırma yapılamamasındaki temel zorluklar da buradan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda ÖAŞ arasında çok yüzeysel bir sınıflandırma yapmak gerekir ise, sadece doğrudan sıcak çatışmaya katılan ve katılmayan

ÖAŞ'ler olarak bir ayırım yapabilmek mümkündür. Ancak genel olarak ÖAŞ'lerin başarısız devletlerde icra ettiği faaliyetleri, fonksiyonel olarak bir sınıflandırmaya tabi tutarsak, lojistik destek ve askeri danışmanlık hizmetlerinin en çok rağbet gören ürünler olduğu rahatlıkla ifade edebiliriz. Aşağıda Branovic (2011) tarafından yapılan bir araştırmada ÖAŞ'in genel faaliyetlerine ilişkin fonksiyonel dağılımları değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Özel Askeri Şirket Faaliyetlerinin Fonksiyonel Dağılımları

GÖREV KAPSAMI	ORAN (%)
Savaş ve askeri operasyonlar	2,7
Askeri danışmanlık	17,4
Operasyonel destek	16,6
Lojistik destek	18,2
İstihbarat üretimi	5,6
Suç önleme ve sınır güvenliği	1
Güvenlik/Koruma (Birey ve sabit varlıkları)	15,5
Kriminal danışmanlık ve kolluk eğitimi	4,8
Mayın temizleme	8,9
İnsani yardımlar	0,2
Silah ve mühimmat imhası	1,9
Tesis ve altyapı inşası	7,2
TOPLAM	100

Kaynak: Branovic, Zeljko (2011). *Privatization of Security in Failing States-A Quantitative Assessment*. Geneva Center for Security Sector Governance-DCAF. Geneva-Switzerland.

Diğer yandan, kimi tarafların uluslararası hukuk kurallarından kaçınmak ve menfaat sağlamak için ÖAŞ'leri kullandıkları bilinmektedir. Askeri hizmetlerin hızla özelleşmeye başlaması sonrasında ortaya çıkan ÖAŞ'in yasal olarak disipline edilebilmesine yönelik (özellikle yurtdışına ihraç edilen askeri mal ve hizmetlerin kontrol edilebilmesi için gerekli olan) hukuki düzenlemeler ne uluslararası ne de ulusal düzeyde oluşturulamamıştır. Gelişmiş ülkelerde daha sonra tahkim edilen mevcut yasal düzenlemeler ise ÖAŞ'lerin para karşılığında askeri mal/hizmet arzında bulunmasının yaratabileceği sorunlara karşı, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkelerine uygun olmamaları nedeniyle yeterli çözümü sunabilecek nitelikten uzak kalmıştır. Özel askeri sanayinin küreselleşmesinin de getirmiş olduğu nedenlerden ötürü ulusal çapta kontrol edilme imkânının bulunmaması, ancak uluslararası normların oluşturulması ile mümkün olmasına rağmen, siyasi irade eksikliği yüzünden bu tür düzenlemeler günümüze kadar yapılabilmemiş değildir (Zabcı, 2004, s.21). Ticari bir enstrüman haline dönüşen güvenliğin özelleşmesi kavramı, sadece bedelini ödeyene hizmet sunması nedeniyle, belirli ölçülerde küresel barışa (sınırlı) katkılar sağladığı iddia edilebilir. Başka bir ifadeyle ÖAŞ'in çatışma halinde bulunan taraflar arasında kalıcı barışın sağlanması amacıyla, karşılıklı görüşmeler yolunu tercih etmesi, diplomatik müzakerelere katkı sağlaması veya çatışmanın temel sebeplerinin taraflar açısından ortadan kaldırılmasına destek olunması gibi yapıcı öncelikleri yoktur. Çatışma kaynağının nedenselliği yerine yoğunlaştıkları asıl hedef, her zaman mevcut müşterilerinin öncelikli ihtiyaçları doğrultusunda nitelikli koruma/güvenlik hizmeti arzı ve onlara yönelik muhtemel tehditler karşısında caydırıcılık hizmeti sunmaktır. Yakın gelecekte dünya siyasetinin bölgesel ölçekte yeniden tasarımı sürecinde, konvansiyonel mücadelelerin kalıcı çözümler geliştirilmesi noktasında işlevselliğini büyük ölçüde yitirmesi sebebiyle, uluslararası kamuoyunun olası politik tepkilerini farklı yönere yansıtmak adına stratejik bir rol üstlenmiş olan ÖAŞ'i önümüzdeki birkaç on yılda çok sık telaffuz edeceğimiz hususunda herhangi bir tereddüt söz konusu değildir.

3. Özel Askeri Şirketlerin Fonksiyonel Analizi ve Örgütsel Modellemesi

Devlet tekelinde bulunan meşru kuvvet kullanımı yetkisi ve kamusal güvenliği sağlama sorumluluğu, son çeyrek yüzyılda özel sektör ile birlikte ifa edilmeye başlanmıştır. Son çeyrek yüzyılda kamunun görevini etkin ve yeniliklere açık olarak icra edemediği, ayrıca yeterli rekabet ortamının yaratılamaması nedeniyle, özel sektör bu alanda daha görünür olmaya

başlamıştır. Çünkü kamu sistemindeki ağır bürokratik yapılanma nedeniyle, çalışanların verimi istenilen seviyeye bir türlü yükseltilememektedir. Güvenlik sektöründeki devlet tekeli; kalite, verimlilik ve rekabet konularında devletin zayıf kalmasına neden olmakta ve sonuçta hizmet kalitesi düşmektedir. Neticede günümüz genel kabul görmüş ekonomik anlayışı çerçevesinde, birçok ihtiyacı özel sektör aracılığı ile karşılamakta olan devletler, vazgeçilmez ve devredilmez olarak görülen güvenlik ihtiyacını da özel sektörden temin etmeye yönelmişlerdir. Devletler her alanda olduğu gibi savunma alanında da en az kaynakla en çok çıktının elde edilmesini sağlayacak çözümler arayışındadır. Ancak unutulmamalıdır ki, milli savunma hizmetleri söz konusu olduğunda para her zaman tek başına belirleyici bir etken değildir. Medya, kamuoyu, uluslararası toplumun baskıları, devlet dışı organizasyonların etkisi, değişik menfaat grupları ve oy kaygıları gibi birçok unsur, savunma planlaması sürecinde dikkate alınmak zorundadır. Bu nedenle bazı geleneksel ihtiyaçların özelleşmesi veya dış kaynak temini yoluyla tatmini, sadece ekonomik fayda beklentisiyle açıklanamaz. Çünkü özelleşmenin ekonomik avantajının dışında sosyal, politik ve hukuki konularda da faydaları bulunmaktadır (Ercan, 2014, s.53-54).

Dünya siyasetinin hegemonik güçler tarafından yeniden tasarlandığı günümüzde, içinde bulunduğumuz dönem itibariyle yeni bir safhaya geçilmiştir. Post-Modern Güvenlik Yaklaşımları çerçevesinde son çeyrek yüzyılda değişen güvenlik paradigması, kapsamlı askeri ve istihbari yetenekler ile donatılmış özel teşebbüsler aracılığıyla emperyal devletlere, farklı bir imkân kapısı açmıştır. Bu dönemde yaşanan 2. Irak işgali ve Afganistan Savaşında ABD'nin küresel teröre karşı topyekün mücadele stratejisi yanında barış yanlısı uluslarüstü kuruluşların dünyanın çeşitli coğrafyalarında aldığı koalisyon destekli kararları, özel teşebbüslerin adeta önünü açmıştır. Diğer taraftan demokrasinin yeniden inşası gibi politikaların aslında *düpedüz bir perdeleme stratejisinden* başka bir şey olmadığını ortaya çıkması ve işgal maliyetlerinin beklentilerin ötesinde gerçekleşmesi, ilgili güç odaklarını yeni stratejik arayışlar içine itmiştir. Başka bir ifadeyle içinde bulunduğumuz yüzyılın değişen güvenlik paradigması nedeniyle büyük konvansiyonel ordulara sahip olmanın mutlak zafer getireceği ya da akıllı mühimmatlar yardımıyla her sıcak çatışmadan galip çıkılacağı kesin değildir. Hatta sahip olunan bu olağanüstü kuvvetler, asimetrik mücadeleler açısından farklı bir yoruma göre önemli bir dezavantaj dahi teşkil edebilmektedir.

Küresel ölçekteki uygulamalarda ÖAŞ'in yaygınlaşmasının yanı sıra alanyazında yapılan çok sayıda nitelikli araştırmaya rağmen, ÖAŞ'in örgütsel açıdan genel kabul görmüş bir standardizasyona ya da sınıflandırmaya yönelik uyum ve kanaat birliği söz konusu değildir. Bu

anlamda alanyazında bulunan dikkat çekici çalışmalarda yer alan organizasyonel yapılanmaların içeriği aşağıda genel hatlarıyla tartışılmaktadır. Ancak çok hızlı değişebilen küresel kısıtlar ve koşullar yanında politik ve ekonomik değişkenlerin savaş ve çatışma denklemini radikal biçimde etkilemesi, alanyazında bulunan örgütsel dağınkılığa yönelik çeşitliliği, tatmin edici bir standardizasyona ya da asgari müştereklerde buluşulan genel kabul görmüş bir yapıya ulaşmasına engel olmuştur. Dolayısıyla sistemin tüm bileşenlerini içerecek şekilde bir yeniden düzenleme, kurumsallık ve meşruiyet açısından vazgeçilmezdir ve gereklidir.

İngiliz Avam Kamarası tarafından ÖAŞ'in incelenmesine yönelik hazırlatılan 2001 tarihli Dokuzuncu Raporda, faaliyet alanları ve hizmet menüleri temel alınarak bir örgütsel sınıflandırma yapılmış ve askeri şirketler beş ana başlıkta (Askeri danışmanlık ve eğitim, Askeri teçhizat ve ekipman temini, İstihbarat, Muharebe ve harekât desteği ve Lojistik) değerlendirilmiştir (House of Commons 2001). ÖAŞ'in yasal faaliyetlerine ilişkin bir konsensus sağlanması ve küresel meşruiyet açısından büyük önem teşkil eden bir mesleki örgüt olan Uluslararası Barış Operasyonları Birliği-IPOA, özel güvenlik ve askeri şirketleri üç ana başlıkta ele almış ve hukuki sınırları belirginleştirmeye çalışmıştır; Hayati tehlike içermeyen hizmetleri arz eden, Sabit varlıklar ve kritik personelin korunması hizmeti sunan ve Askeri faaliyetlerin bir bütün olarak (danışmanlık, eğitim, istihbarat, destek, operasyon vb.) sunulduğu, ticari teşekküllerdir (Yalçınkaya, 2006, s.251-253). Avant (2005) ise ÖAŞ'in örgütsel farklılıklarına değişik bir perspektiften bakmış ve daha çok sözleşme konusu faaliyetin içeriğine dikkat çekmiştir. Bu anlamda ÖAŞ'i iki ana başlıkta irdelemiştir; polisiye hizmetler ve askeri hizmetler (Avant, 2005, s.17). Dünya genelinde herhalde ÖAŞ'den en çok istifade eden Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin konuya ilişkin örgütsel sınıflandırmaları ise, Sistem müteahhitleri (Ordu ile beraber yüksek teknolojik silahlarla donanmış, ikmal ve bakım hizmeti veren şirketler), Dış destek hizmeti sağlayıcıları (Yapılan sözleşmelerin çizdiği sınırlara göre satın alım ve diğer hizmetleri veren şirketler) ve Arazi destek hizmeti sağlayıcıları (Taktik seviyede komuta merkezi yapımı, hizmet yemek, çamaşır yıkama vb. hizmetleri veren şirketler) şeklindedir (Yalçınkaya, 2006, s.259-260).

Bu kapsamda araştırmaları literatürde önemli bir yer tutan Singer (2003) ÖAŞ'i üç ana kategoride sınıflandırmaktadır; sıcak çatışma hizmeti arz eden tüzel kişilikler-Özel Savaş Şirketleri, danışmanlık ve eğitim hizmeti arz eden tüzel kişilikler-Askeri Danışmanlık ve Eğitim Şirketleri, lojistik ve genel hizmet desteği arz eden tüzel kişilikler-Askeri Destek Şirketleri (Singer, 2003, s.93). Öte yandan Wulf (2005) ise özel askeri/güvenlik şirketlerini beş

ana kategoride sınıflandırmaktadır; özel güvenlik şirketleri (tesis emniyeti ve yönetimi, sınırlı polisiye gibi hizmetler); savunma sanayisi sektöründe faaliyet gösteren üretim şirketleri; özel askeri ve güvenlik şirketleri (danışmanlık ve eğitim, lojistik ve teknik destek, barışı koruma ve insani yardım, çatışma hizmetleri); yasadışı kuvvetler (organize suç örgütleri, savaş lordları, isyancılar gibi) ve paralı askerler. Bu doğrultuda yasal çerçevede alanyazındaki ÖAŞ'in mezkûr faaliyetlerinin fonksiyonel analizi ve sonrasında örgütsel modellemesi noktasında, temel olarak beş farklı yapıda bir sınıflandırmanın daha doğru ve anlamlı olacağı öngörülmektedir.

1. Özel Savaş Şirketleri: Özel Savaş Şirketleri; sıcak çatışmalarda müşterilerine ön saflarda hizmet vermeyi içeren ve doğrudan taktik düzeyde askeri destekler sunan ticari tüzel kişiliklerdir. Bunun klasik örneği, Angola, Kongo ve Sierra Leone'de operasyonlar yürüten ve bünyesinde eski Güney Afrika Ordusu askerlerinin görev yaptığı Executive Outcomes isimli şirkettir. Hatta günümüzde birçok politik figür, gelecekte BM barışı koruma görevlerinin, sorumluluklarını başarısız ülke ordularından daha verimli ve etkili bir şekilde yerine getirebileceklerini inandıkları için bu tür şirketlere devredilmesini talep etmektedir (Singer 2004, 2-3). Savaş alanının cephe hattında görev yapan (temas hattı birlikleri) askeri şirketler, gerek kendi birlikleriyle doğrudan çatışmalara katılmak gerekse savaş pilotluğu gibi uzmanlık gerektiren işler ya da ev sahibi ülkenin birliklerine liderlik yapmak gibi, direkt çatışmayla/savaşla ilgili görevleri yerine getirmektedir. Angola, Sierra Leone, Papua Yeni Gine, Endonezya gibi ülkelerdeki çatışmalara aktif olarak katılan Executive Outcomes-(Güney Afrika Cumhuriyeti), Sandline International-(İngiltere), Strategic Consulting International-(ABD) ve NFD Security-(Güney Afrika Cumhuriyeti) gibi şirketler, özel savaş şirketleri arasında en çok tanınan örnekler arasındadır.

Doğrudan silahlı çatışmalara katılma konusu, normal şartlar altında ÖAŞ'lerinin temel bir fonksiyonu değildir. Bu şirketlerin doğrudan çatışma bölgelerinde askerî birlikler gibi kullanılmaları ya da örtülü/gizli özel harekât faaliyetlerinde görevlendirilmeleri konusu, biraz muğlak aynı zamanda bu tip faaliyetlerin ortak özelliği nedeniyle çok fazla verisi olan bir alan değildir. Sıcak çatışmaya iştirak konusu, özel savaş şirketleri açısından aslında hukuki ve etik belirsizlikler içermekte olup, sorunlu ve çelişkili alanların başında gelmektedir. ABD'nin Irak işgali esnasında Necef şehrinde bir ABD tesisine yüzlerce Iraklı milis tarafından yapılan bir saldırı, tesisi korumakla görevli Blackwater özel savaş şirketinin elemanları tarafından bertaraf edilmiştir. Bu faaliyet esnasında ABD ordusunun takviye kuvvetleri gelinceye kadar Blackwater şirketi, çatışma alanına kendi helikopterlerini göndererek personeline cephaneye ikmal yapmış ve hatta yaralı bir ABD deniz piyadesini de çatışma alanından tahliye etmiştir.

Blackwater firmasının o dönemde Irak'ta önemli bir bölümü ABD ordusunun eski özel kuvvetler mensubu, 450 civarında personeli olduğunu ve üst düzey yetkililer dâhil çeşitli koruma görevleri icra ettiklerini de ayrıca belirtmek gerekir (Dönmez, 2023, s.1433).

2. Askeri Üretim ve Ticaret Şirketleri: Ülkelerin ekonomik güvenlik düzeyi ile ulusal güvenlikleri arasındaki bağlantının en belirgin ölçütlerden biri, merkezi bütçeden ayrılan savunma harcamalarıdır. Hasım/Rakip ülke kaynaklı dış tehditlere karşı, ülke sınırlarının ve soyut/somut varlıklarının korunması sürecinde alınacak öncelikli tedbir, askerî harcamaların artırılması yani genelde konvansiyonel savaş donanımlarına yapılan yatırımlardır. Askerî harcamalara yönelik kaynak tahsisinde gerçekleşen optimizasyon ile silah teknolojilerine yapılan büyük ölçekli yatırımlar, askerî güvenlik ekonomisinde etkinliği de beraberinde getirmektedir. Bu anlamda, silah teknolojilerinin üretimine ya da ithalatına kamu bütçesinden ayrılan payın büyüklüğü ile ülkelerin ulusal güvenlikleri arasında güçlü bir bağın bulunduğu yadsınamaz. Dolayısıyla güçlü ekonomiler doğaldır ki, silah teknolojilerine ve satın almalara her zaman daha fazla kaynak tahsis edebilmekte, bu durum ise dış tehditlere karşı ülkelerin caydırıcılık kapasitelerini artırmaktadır. Başka bir ifadeyle, daha güçlü ekonomiler, daha fazla savunma harcamalarını da beraberinde getirmekte, bu durum ise ülkelerin ulusal güvenlik düzeylerine olumlu yansımaktadır (Altıntaş ve Asal, 2023, s.106-107).

Özel askeri endüstride uzmanlık ve yatırım düzeyinin göreceli ağırlığı ve etkisi her geçen yıl daha da artmakta, buna mukabil askeri üretim/ticaret şirketlerinin olağan bir özel ticari teşebbüs olarak değerlendirilmesinin yarattığı çelişkiler ise gün yüzüne çıkmaktadır. Özellikle kuzey Amerika kökenli devasa finansal büyüklüklere ulaşmış askeri araç-gereç ya da silah-mühimmat üreticisi çok sayıda özel üretim veya ticari teşebbüs, günümüzde küresel ticari hayatın içerisinde faaliyetlerini başarıyla sürdürmektedir. Lockheed-Martin, Boeing, Nortrop Grumann, Raytheon ya da General Dynamics gibi özel teşebbüsler bunlardan yalnızca birkaçıdır. Ancak unutulmamalıdır ki, bu şirketlerden her birinin yıllık ortalama satışları 25 ila 50 milyar dolar arasında değişmektedir. Özel askeri sektör içinde bütçe anlamında belki de en büyük finansal büyüklüğe sahip bu grup teşebbüslere, klasik manada bir askeri teşebbüs ya da sıradan bir üretim tesisi olarak yaklaşmak yeterince anlamlı değildir. Uygulamada bu tür kuruluşların da ÖAŞ olarak kabul edilmesi ve uzmanlaşmanın gerektirdiği farklılıklar sebebiyle, ayrı bir başlık halinde özel “Askeri Üretim Şirketleri” olarak sınıflandırılmaları daha doğru olacaktır.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından geleneksel olarak her yıl hazırlanan raporda, küresel askeri harcamaların, 2023'te bir önceki yıla göre reel

olarak yüzde 6,8 artışla 2 trilyon 443 milyar dolarla tüm zamanların en yüksek seviyesini gördüğü, geçen yılki artışta Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'da askeri harcamalardaki keskin yükselişin etkili olduğu vurgulandı. Raporda, küresel askeri harcamaların 9 yıldır art arda yükseldiği ve son 3 yıldır rekor yenilediği kaydedilerek, küresel olarak kişi başına askeri harcamanın 306 dolarla 1990'dan bu yana en yüksek seviyeye ulaştığı ifade edildi (Gönültaş, 2023). 2018'den bu yana listenin başındaki 5 firmanın tamamının ABD merkezli olması dikkati çekti. Bu firmalar Lockheed Martin, Raytheon Technologies, Northrop Grumman, Boeing ve General Dynamics olarak sıralandı. Küresel savunma sektöründeki en büyük 100 şirket içindeki ABD'li toplam 42 şirket, 2022'de 302 milyar dolarlık silah satışı yaparak, reel olarak bir önceki yıla göre yüzde 7,9 düşüyle tüm satışların yüzde 51'ini karşıladı. Listedeki 8 Çinli silah şirketinin toplam satışlarının bir önceki yıla göre yüzde 2,7 artışla 108 milyar dolara yükselmesi dikkati çekti. Çinli üreticilerinden 3'ü (NORINCO, AVIC, CASC) listede ilk 10'da yer aldı. İlk 100 şirket içinde merkezi Avrupa'da bulunan 26 şirket bulunurken, bunların toplam silah satışları yüzde 0,9 artarak 121 milyar dolara ulaştı. Rusya-Ukrayna savaşından sonra ordusuna yeni silah almaya başlayan Almanya'da, Rheinmetall, ThyssenKrupp, Hensoldt ve Diehl gibi şirketlerin silah-mühimmat satışları geçen yıl, bir önceki yıla göre yüzde 1,1 artarak 9,1 milyar dolara çıktı. Veri eksikliği nedeniyle 2022'de en büyük 100 listesine yalnızca iki Rus şirketi dahil edildi. Bunların toplam silah gelirleri yüzde 12 düşüyle 20,8 milyar dolara geriledi (Gönültaş, 2022).

3. Askeri Lojistik ve Destek Hizmetleri Şirketleri: Günümüzde Askeri Lojistik ve Destek Hizmetleri Şirketleri, talep eden ülkelerin silahlı kuvvetlerine hizmet desteği başlığında lojistik destek ve tamir-bakım gibi doğrudan askeri olmayan hizmetleri sağlayan milyarlarca dolarlık sözleşmeler imzalayan ticari tüzel kişiliklerdir. Şirketlerin küçülme eğilimi içinde bulunduğu bu dönemde, ilgili şirketlerden alınan dış destek, askerlerin kendi enerjilerini savaşa yoğunlaştırmalarına olanak tanımakta ve aynı zamanda politik açıdan hassas bir durum olan 'yedek seferberlik olasılığını' da azaltmaktadır (Singer, 2004, s.3). Askerî Lojistik ve Destek Hizmetleri Şirketlerinin sundukları hizmetlerin büyük çoğunluğu siviller tarafından yerine getirilen sıradan hizmetler olması nedeniyle, hizmet menüsü son derece geniş olup genelde tehdit/tehlike içermeyen faaliyetleri ihtiva etmektedir.

Faaliyet yürüten ÖAŞ'ler içerisinde en çok sayıda şirketin bulunduğu bu grup, özellikle lojistik destek konusunda önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir. Örneğin; Doğu Timor'da, 1999 yılında barışı koruma gücüne liderlik eden Avustralya kuvvetleri, tamamen ÖAŞ tarafından sağlanan lojistiğe bağımlıydı. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin üst düzey yönetici

olduğu Halliburton firmasının bir iştiraki olan Kellogg, Brown & Root gibi şirketler ise, muharebe-dışı faaliyetler kapsamında tüm büyük ABD askeri sevkiyatlarının lojistiğini sağlamaktadır. Bu şirket Balkanlar ve Irak'taki ABD kuvvetlerine kışla, kamp, kumanya, posta teslimatı gibi hizmetlerin yanı sıra su arıtmadan cenazelerin ülkelerine geri gönderilmesine kadar çok farklı hizmetler de sunmaktadır. Ayrıca Kosova sınırları dışında mülteci kampları inşa edip işleten ve Irak'taki kitle imha silahlarını araştıran 1.200 istihbarat görevlisine lojistik destek sağlayan da yine aynı şirkettir (Schreier ve Caparini, 2005, s.23).

Askeri lojistik ve destek hizmetleri şirketlerinin üstlendiği bir diğer hizmet türü, tamir-bakım ve mayın temizleme faaliyetleridir. Bu hizmetler Lockheed Martin, Raytheon, Boeing, Northrop Grumman, General Dynamics, United Technologies Corp, Science Applications International Corp, L-3 Communications Holdings, Hughes, Rockwell, Textron gibi büyük silah üreticileri ve konularında uzman birçok altyüklenici şirket tarafından sağlanmaktadır. Afganistan ve Irak'taki 'Kalıcı Özgürlük Operasyonları' sırasında askeri lojistik ve destek hizmetleri şirketleri, B-2 hayalet bombardıman uçağı, F-117 hayalet savaş uçağı, U-2 keşif ve K-10 yakıt ikmal uçağı, Apache helikopterleri gibi gelişmiş silah sistemlerinin yanı sıra çeşitli insansız hava araçlarının ve birçok su üstü savaş gemisindeki ileri teknolojiye sahip sistemlerin, işlevselliğini devam ettirmede önemli görev ve sorumluluklar üstlenmişlerdir. Bugün ABD silahlı kuvvetleri, halihazırda tüm silah sistemlerinin %28'inin bakım ve onarımı için askeri lojistik ve destek hizmetleri şirketlerine güvenmektedir. Benzer şekilde mayın temizleme gibi özel uzmanlık gerektiren hizmetleri arz eden şirketler arasında Güney Afrika-Minetech, Avustralya-Milsearch veya Executive Outcomes şirketinin bir yan kuruluşu olan Saracen ya da Fransız COFRAS şirketleri bulunmaktadır. US Ronco Consulting Corp ise parça tesirli bombaları ve diğer patlamamış bombaların yanı sıra Kosova'daki mühimmatın ya da Namibya veya Mozambik'teki mayınların temizlenmesini gerçekleştirmiştir. Danimarka merkezli Demex şirketi, BM, Dünya Bankası ve AB adına mayın temizleme projelerinde yer almaktadır. ABD merkezli EOD Technology Inc, Tetra Tech Inc ve Koreli KMAG da Irak'ta savaş alanı temizleme, stok imhası, mühimmat temizleme işleriyle ilgilenmektedir (Schreier ve Caparini 2005, s.25).

4. Askeri Eğitim ve Danışmanlık Şirketleri: Askerî Eğitim ve Danışmanlık Şirketleri, Özel Savaş Şirketleri gibi ön saflarda aktif görev almaktansa, daha çok müşterilerin sahip olmadığı bilgi ve tecrübeyi paylaşarak, onların muharebe alanını şekillendirmelerine yardımcı olmayı tercih etmektedirler. Eğitim, muhabere ve hatta karargâh hizmetlerini bu kapsamda değerlendirmek çok daha doğru olacaktır. Ön saflarda savaşacak askerler, kısa bir zaman

diliminde ve çok da uzun olmayan fikri/askerî eğitimden sonra temin edilebilir, ancak konu onların eş güdümünün sağlanması, harekâtın planlaması ve yönetilmesi olunca, iş değişmektedir. Muharebe tecrübesine sahip iyi bir karargâh subayının yetiştirilmesi için neredeyse çok çok uzun yıllara ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkelerin ihtiyaç duyduğu konu tecrübe olduğunda, bazen ÖAŞ pazarındaki tedarikçiler dahi yetersiz kalabilmektedir. Örneğin, Avrupa orduları çok uzun süredir savaşmamaktadır. Dolayısıyla kendi iç kaynaklarından muharebe yönetme tecrübesini tedarik etmeleri pratikte mümkün gözükmemektedir. Bu durumda ÖAŞ'ler, askerî hizmet tedariki alanında verdikleri hizmetleri bu sefer geri planda Askerî Eğitim ve Danışmanlık hizmeti olarak sunmaktadır (Öz ve Çalışkanlar, 2020, s.322). Danışmanlık hizmeti; ihale konusu silahlı kuvvetlerin reformu ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin tavsiyelerden, silahlı kuvvetler üzerinde demokratik kontrolün kurulmasına kadar her şeyi kapsayabilir. Savunma bakanlıklarına, savunma planlamasının yanı sıra silah ve teçhizat tedariki için politikalar, prosedürler ve karar alma süreçleri oluşturma konusunda yardımcı olmak; komuta ve kontrolün, doktrin ve kuvvet gelişiminin oluşturulmasına destek olmak; stratejik, operasyonel veya taktiksel planlamaya katkıda bulunmak, gibi hizmetleri bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Bu uzmanlık alanında bilinen bir şirket olan Vinnell, 1979 yılında muhalif güçler tarafından işgal edilen Mekke'deki Mescid-i Haram'ı geri alan Suudi güvenlik güçlerine kurumsal tavsiyelerde bulunmuştur. Diğer taraftan Macaristan, ordusunun NATO'nun bir parçası olması için gereken standartları karşılayacak şekilde yeniden yapılandırılmasına yardımcı olmak adına ABD'li Cubic firmasını kiralamıştır. Endonezya hükümeti ise, ayrılıkçı ve dini şiddet saldırılarına karşı müdahalede yardımcı olması için psikolojik savaş operasyonlarında uzmanlaşmış bir firma olan Strategic Communication Laboratories'e alt yüklenici olarak ihale vermiştir. 1997 yılında görevden alınan Sierra Leone Cumhurbaşkanı Ahmed Kabbah, darbeden sonra hükümeti geri almak adına birliklerini eğitmek ve silahlandırmak için Sandline International şirketini kiralamıştır (Schreier ve Caparini, 2005, s.22). Eğitim hizmeti ise; ÖAŞ'lerin en önemli faaliyetlerinde biri olup genellikle doğrudan savaş ile ilgili hususlardır. Örneğin; Executive Outcomes Şirketinin, Sierra Leone ve Angola'daki resmi silahlı kuvvetlere askeri eğitim desteği vermesi gibi. Bunun yanı sıra Krajina'nın 1995 yılında kurtarılması, Yugoslavya iç savaşında bir dönüm noktasıdır ve sonrasında Bosnalı askerlere de eğitim vermeye başlanmıştır. Hatta bu eğitim faaliyetlerinin Vinnell ve Booz Allen Hamilton Inc. tarafından halen sürdürüldüğü iddia edilmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan Ulusal Muhafızlarının askeri eğitim sürecinde Suudi Askeri Koleji de Booz Allen Hamilton Inc. şirketince yönetilmektedir. Öte yandan ÖAŞ'ler tarafından yaygın olarak sunulan simülasyon ve savaş oyunları, İsrail'de askeri eğitim sürecinin bir parçası olarak

değerlendirilmektedir. Bu eğitim hizmetleri, sadece ABD dışında değil aynı zamanda örneğin; MPRI, 200'den fazla ABD üniversitesindeki ABD Yedek Subay Eğitim Kolordusu programlarını devralmış ve böylece yarının ABD askeri liderlerinin eğitimini üstlenmiştir. Diğer taraftan Şilili eski üst düzey askerleri de işe alan Blackwater şirketi, ABD Donanması personeline kuvvet koruma, gemi güvenliği, arama-ele geçirme teknikleri ve silahlı nöbet görevleri konularında eğitim vermiştir. Ayrıca uzman eğitmenler ve tesis yönetimi hizmetleri sunan Flagship Training Limited ya da Filipinler'de Greyworks Security, Birleşik Krallık Donanması'na askeri eğitim ve terörle mücadele konusunda yardım sağlamaktadır (Schreier ve Caparini, 2005, s.23-24).

5. Özel İstihbarat Şirketleri: Genelde uzun bir tarihsel geçmişe sahip kamusal referanslar doğrultusunda ülkelerin güvenlik ve istihbarat yönetimlerinin, istihbarat kavramını mümkün olduğunca dar bir çevrenin ötesinde paylaşma hususundaki isteksizlikleri, uzun süre istihbarat olgusunun özel sektöre devri ya da dış kaynak kullanımı gibi hususlarda, sınırlı inisiyatif üstlenmeleri sonucunu doğurmuştur. Ancak esas olan, bu dar çevrenin meşru bakımdan belirli bir dereceye kadar 'bilme hakkına' sahip özel sektör kuruluşları ile kapsamlı bir istihbarat paylaşımı içerecek şekilde genişletilmesidir (Palmer, 2013, s.3). Nihayet son yıllarda kamu ve özel kurumlar arasındaki hizmet sunumu farklılaşmasının nicel ve nitel sınırları adeta bulanıklaşmış olup, özellikle gelişmiş ülkeler nezdinde yeni bir güvenlik yaklaşımın ön plana çıktığı müşahade edilmektedir. Devletlerin istihbarat toplulukları arasındaki yetersiz iletişim ve bilgi paylaşımının yanı sıra topluluk üyeleri arasında bir türlü etkinleştirilemeyen rekabet, ciddi bir koordinasyon sorunu ve kalitesiz ürünler (istihbarat) olarak karşımıza çıkmaktadır. İstihbarat kuruluşları ile karar alıcı mekanizmaların birbirlerine 'olağan dışı yakınlaşması' sebebiyle, ürün niteliğinin düşmesi ve istihbarat üretim sürecinde görevli personelin çeşitli nedenler ile (dönemsel tükenmişlik, maddi imkanların yetersizliği, katı bürokratik teamüller, aşırı disiplin baskısı vb.) motivasyon kaynaklarının azalması sonucu 'görev performansını sıradanlaştırması', günümüzde yaşanan diğer dikkat çekici problemler arasındadır. Bütün bu nedenlerden ötürü siyasi otoritenin ve istihbarat servislerinin gözetim ve denetiminde, sınırlı alanlarda istihbarat üretiminin özel teşebbüslere devri, yoğun bir biçimde uluslararası gündemde yer bulmuştur. Kamu istihbarat otoriteleri tarafından siyasi karar alıcılara iletilen istihbaratın nitel ve nicel anlamda tatminkâr olmadığı durumlarda ya da askeri ve istihbarat birimleri arasında etkin bir istihbarat paylaşımının gerçekleştirilemediği zamanlarda, üçüncü bir taraflardan daha etkin bir biçimde istihbarat temin edilmesi, özellikle politik karar alıcıların stratejik karar verme süreçlerine çok değerli katkılar yapabilmektedir.

ABD'deki 9/11 Saldırıları ile Irak-Afganistan ve Suriye'de devam eden askeri operasyonlar, ABD İstihbarat Topluluğu üyelerinin istihbarat açılığını daha da artırmıştır. Yakın geçmişte başta ABD Savunma Bakanlığı olmak üzere, istisnasız tüm kamu kurumlarının ifa ettiği kritik fonksiyonlarına katkıda bulunmak üzere, sözleşmeler kapsamında özel teşebbüsler yetkilendirilmiş ve güvenlik bürokrasisine destek olmaya çağrılmışlardır. Bu doğrultuda yüklenici firmalar genellikle lojistik hizmetler, teknolojik katkı ya da yönetsel operasyonlar gibi rutin faaliyetler yanında bilgi toplama, medya manipülasyonu, insan istihbaratı ve istihbarata karşı koyma gibi hizmetler de icra etmektedir. Yine güvenlik tahkikat, yüksek irtifa görüntü toplama, çeviri ve dil bilim desteği ya da sorgulama gibi uzmanlık gerektiren hizmetler de ÖAŞ'ler tarafından arz edilmektedir. Bu konularda nitelikli elemanların daha çok ÖAŞ'ler tarafından istihdam edilmesi, kritik personel temini noktasında ABD İstihbarat Topluluğu üyelerini, bu konularda uzman özel teşebbüslere yöneltmiştir (Voelz, 2009, s.589). Bununla birlikte insanların ihtiyaçları ve merakları doğrultusunda oluşan istihbarat, gelişen teknolojilerin de etkisiyle, günümüzde son derece modern cihazlar ile yürütülmektedir. Ancak, dünden bugüne değişmeyen insan faktörü, her zaman başköşede yerini almaya devam etmektedir. İstihbarat faaliyetleri içerisinde insanın bir araç olarak kullanılması ve etkin sonuçlara ancak bu araç yardımıyla ulaşılabilmesi, belki de istihbarat faaliyetlerindeki (modası hiçbir zaman geçmeyen) insan faktörünün giderek önem kazanmasının önünü açmaktadır. Askerlikte her türlü gelişmiş silah ve araçlara rağmen, hâlâ piyadenin süngüsünün ucunda bulunan zafer, istihbarat üretim alanındaki tüm teknolojik gelişmelere rağmen, insan faktörü bir araç olarak kullanılmadan zafer elde edilemeyeceğini vurgulamak açısından önemli bir örnektir. Haberi toplayan, kaynakla ve konuyla birebir muhatap olan insan, bu bilgilerin elde edilmesinde, elbette teknolojik araç gereçlerden faydalanmıştır, fakat burada dikkat edilmesi gereken asıl husus, insan unsurunun zekâsı, davranışı, inisiyatifi, cesareti ve algılaması gibi faktörlerle asıl belirleyicinin kendisi olduğunu ortaya koymasıdır (Tılsıbık ve Akbal, 2006, s.96-97).

Bu anlamda özellikle vurgulanması gereken husus, ÖAŞ'in standart faaliyetlerinin stratejik öneme haiz istihbarat olgusundan ayrı düşünülmemesi gerçeğidir. Daha açık bir ifadeyle, istihbarat kavramı ÖAŞ'lerin genel hizmetlerinden müteşekkil bir sistem dahilinde mutlak önceliğe sahip stratejik bir yetenektir. Dolayısıyla hangi sınıflandırma kapsamında değerlendiriliyor olursa olsun istisnasız tüm ÖAŞ'ler açısından istihbarat faaliyetleri, müşterilerin öncelikli olarak ihtiyaç duyduğu ticari bir üründür ve aynı zamanda karar vericiler açısından son derece önemli bir karar destek aracıdır. Her ne kadar istihbarat üretimi halihazırda

Askeri Lojistik ve Destek Hizmetleri Şirketlerinin hizmet menüsü içerisinde yer almış olsa da Özel Savaş Şirketlerinin de operasyonel istihbarat temininde inisiyatif üstlenmeleri kaçınılmazdır. Çünkü doğrudan sıcak çatışma esnasında veya öncesinde cari seviyede operasyonel istihbarat temini, özel savaş şirketlerinin en az insani kayıp ile faaliyetin nihai başarısı açısından vazgeçilmezdir. Hedef bölgede icra edilecek olan bir faaliyet sonucu meydana gelebilecek sıcak çatışma ihtimali, her zaman operasyonu yürüten şirket görevlilerinin güvenliğini tehdit eder ve sonuç alınmasına yönelik olası maliyetleri arttırır. Bu nedenle özel savaş şirketleri her zaman cari seviyede operasyonel istihbarat teminine yönelik olağanüstü bir gayret içerisinde. Daha açık bir ifadeyle müşterilerinin kısa vadeli beklentileri karşılamak adına istihbarat üretmek zorundadır. Dolayısıyla müşterileri olan çok uluslu şirketlerin ihtiyaç duyduğu ‘ticari istihbarat’ üretimi, stratejik analiz ve yatırım danışmanlığı hizmeti, ‘büyük veri’ analizi, yoğun teknoloji ihtiva eden gelişmiş cihazlar yardımıyla istihbarat temini gibi faaliyetler, klasik askeri lojistik ve destek hizmetleri şirketlerinin hizmet yelpazesinin çok ötesinde bir faaliyet ve yapılanma gerektirmektedir. Bu nedenlerden ötürü, istihbarat üretimi gibi stratejik bir konunun, özel askeri yapılanmalardan ayrı bir hizmet türü arz eden ticari teşekküller olarak Özel İstihbarat Şirketlerinin hizmet menüsü içinde ve farklı bir sınıflandırmada ele alınması, daha doğru olacaktır.

Sonuç

Özel Askeri ve Güvenlik Hizmetleri pazarının 2020 yılından 2030'a kadar geçen on yıllık süreçte yıllık % 7,4'lük bir bileşik büyüme oranına tanık olacağı tahmin edilmektedir. Özellikle ABD pazarının üstünlüğü ve ÖAŞ'lerin modern ordulara kattığı değer, özel askeri sektör açısından ivmelendirici bir etkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle bu konuda yapılan küresel yatırımların 2020-2030 yılları arasında daha kapsamlı ve istikrarlı olacağı tahmin edilmektedir. Önde gelen oyuncular arasında Academy, Booz Allen Hamilton, CACI International, DynCorp, Erinys International, G4S Plc, GardaWorld Corporation, International Intelligence Limited, KBR, Prosegur, Securitas AB, The Brink's Company ve Unity Resources Group gibi şirketlerin bulunduğu özel askeri endüstrinin 2030 yılında yaklaşık 457,3 milyar ABD dolarlık satış hacmine ulaşacağı öngörülmektedir (AeroSpace and Defence Reports 2020). Gereksinim duyulduğu anda dünyanın farklı coğrafyalarında süratle inisiyatif üstlenebilmeleri ya da anahtar teslimi bir silahlı kuvvetler kurabilme kapasiteleri, onların gerek gelişmiş ülkeler gerekse başarısız devletler nezdinde vazgeçilmez bir tedarikçi konumuna dönüştürmüştür (Avant, 2004, s.153).

Özel askeri yapılanmanın fonksiyonel analizi ve örgütsel rehabilitesi anlamında, daha önce yapılmış birçok nitelikli bilimsel çalışmalar incelenmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda kavramsal açıdan özel askeri hizmet kuruluşlarının beş ana grupta sınıflandırılmasının uygulamada daha doğru olacağı öngörülmüştür. Uygulamada tecrübe edilen son derece dinamik küresel gelişmeler ışığında mevcut fonksiyonel sınıflandırmanın güncel gelişmeleri tam anlamıyla yansıtmakta yetersiz kalması ve çok hızlı gelişen bilişim/iletişim teknolojisinin ivmelendirdiği uzmanlaşma sonucu, soyut kalan ve âtıl hale dönüşen geleneksel organizasyonel yapılanmanın yeniden tasarımı bir zorunluluk olarak gündeme gelmiştir. Nihayet bu durumda özel askeri şirketlerin beş ana bölüm etrafında yaşanan uzmanlaşma doğrultusunda fonksiyonel kategorizasyonu, kavramsal açıdan daha doğru ve anlamlı olacaktır. Bunlar; özel savaş şirketleri, askeri üretim ve ticaret şirketleri, askeri lojistik ve destek hizmetleri şirketleri, askeri eğitim ve danışmanlık şirketleri ve özel istihbarat şirketleridir.

Böylesi etkin bir sınıflandırmanın uygulamada ve araştırmada kabul görmesi, özel askeri şirketlerin dünya kamuoyunda uzun bir süredir devam eden meşruiyet sorunsalına da önemli katkılar sağlayacağı aşikardır. Çünkü fonksiyonel analiz ve örgütsel modelleme açısından genel kabul görmüş böylesi bir sınıflandırma, uygulamada gözlenen mezkûr konudaki tüm ticari teşekküllerin faaliyet alanlarına teşmil edileceği için kavramsal belirsizlikleri de minimize edecektir. Diğer yandan akademik araştırmalar açısından da güncel bir sınıflandırma, araştırmalara temel teşkil eden kavramsal temelleri tahkim edecek ve teorik manada kontrol-dışı çeşitliliği ortadan kaldıracaktır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, K. M. ve Asal, S. (2023) Ekonomik İstihbarat Kapsamında Endüstriyel Espiyonaj: Ticari Tüzel Kişilikler Açısından Endüstriyel Casusluğun Stratejik Önemi. Nobel Akademik Yayıncılık 5. Baskı. ISBN 978-625-400-286-1. Ankara.
- Altıntaş, K. M. ve Asal, S. (2024) Özel Askeri Şirketler ve İstihbaratın Özelleşmesi: İstihbarat Aynasında Berraklaşan Vekil Yapılanmalar. Nobel Akademik Yayıncılık 2. Baskı. ISBN 978-625-371-405-5. Ankara.
- Avant, D. D. (2004). The Privatization of Security and Change in the Control of Force. International Studies Perspective, George Washington University.
- Avant, D. D. (2005). The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security. Edinburgh: Cambridge University Press.
- Dönmez, S. (2023). Güvenliğin Dönüşümü Kapsamında Özel Askerî Güvenlik Şirketleri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 22(4).
- Ercan, Ü. (2014). Güvenlik Faaliyetlerinde Özelleştirme: Paralı Askerlik mi? Özel Askeri Birlikler mi? *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C.5, S.1, 51-67.
- Erol, M. S. ve Şafak O. (2015). Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(17): 261-277.
- Erol, M. S. ve Çelik K. E. (2018). ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 14- 45.
- Field, J. A., Jr., Transnationalism and New Tribe. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Jr., eds., *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1973, s.3, Aktaran: Faruk Sönmezoğlu. Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. İstanbul, Der Yayınları, 2012.
- Frunzeti, T. (2013). Asymmetric, Unconventional and Hybrid Actions in 21st Century Warfare. *Strategic Impact*. No. 1, Vol. 46.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. Uluslararası İlişkiler, Çev: Haluk Özdemir, Ankara, BB101, 2015.
- Gönültaş, B. (2022). 'Küresel askeri harcamalarda 2023'te 2 trilyon 443 milyar dolarla rekor kırıldı'. *Anadolu Ajansı*. 22.04.2024. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-askeri-harcamalarda-2023te-2-trilyon-443-milyar-dolarla-rekor-kirildi/3198616>. Erişim tarihi 13.05.2024.
- Gönültaş, B. (2023). 'SIPRI'nın ilk 100 savunma sanayisi şirketi listesinde 4 Türk firması yer aldı'. *Anadolu Ajansı*. 05.12.2023. Dünya, Savunma Sanayi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/siprinin-ilk-100-savunma-sanayisi-sirketi-listesinde-4-turk-firmasi-yer-aldi/3072590>. Erişim tarihi 13.05.2024.
- Gürkaynak, M. ve Yalçın, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23.

- House of Commons Foreign Affairs Committee. Private Military Companies. Ninth Report of Session 2001-02. Green Paper. Erişim Tarihi 26 Nisan 2023.
<https://publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmselect/cmffaff/922/922.pdf>.
- Kurt, V. (2019). Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları: Yemen Örneği. *International Journal of Political Science & Urban Studies*. 7(1): 307-326.
- Mansoor, P. R.. *Introduction: Hybrid Warfare in History*. Williamson Murray-Peter R. Mansoor (eds.), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, Cambridge University Press, New York 2012.
- Meriç, A. B. (2021). Devlet Olmayan Aktörlere Karşı Kuvvet Kullanılması: IŞİD ile Mücadele Örneği. *The Turkish Yearbook of International Relations*. Volume 52.
- Öz, T. ve Çalışkanlar, T. M. (2020). Paralı Askerlerden Özel Askerî Şirketlere Savunma Yönetimi Teknolojileri Uygulamaları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. Cilt: 16 Sayı: 34, 309-339.
- Mumford, A.. *Proxy Warfare*, Cambridge Polity Press, Oxford 2013.
- Popescu, Nicu. *Hybrid Warfare: Neither New Nor Only Russian*. *European Institute for Security Studies*, 2015.
- Thornton, R. (2015). The Changing Nature of Modern Warfare, *The RUSI Journal*, 160: 4.
- Schreier, F. and Caparini M (2005). *Privatising Security: Law, Practice And Governance Of Private Military And Security Companies*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Occasional Paper-№6.
- Singer, P. W. (2003). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Cornell University Press, Ithaca ve London.
- Singer, P. W. (2004). *The Private Military Industry and Iraq: What have we learned and where to next?* Geneva, Switzerland: Geneva 231. Centre for the Democratic Control of Armed Forces.
- Singer, P. W. (2009). *Kiralık Ordular: Özel Askeri Şirketler*. Çev. Gözde Aral, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tangör, B. ve Yalçınkaya H. (2010). Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Özel Askeri Şirketler. *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 7, Sayı 25 (Bahar).
- Tılısbık, N. ve Akbal Ö. *İstihbarat ve Türkiye*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya 2006.
- Voelz, G. J. (2009). Contractors and Intelligence: The Private Sector in the Intelligence Community. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*. 22: 4, 586-613.
- Yalçınkaya, H. (2006). Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt 61, Sayı 3, 2006, s. 247-278.

Yalçınkaya, H. Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı. Ankara: İmge Press, 2008.

Zabçı, F. Ç. (2004). Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler. *Mülkiye Dergisi*, 28: 21-48.

Wulf, H. (2005). *Internationalizing and Privatizing War and Peace*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

EXTENDED SUMMARY

In a political climate where the threat perception in the world is rapidly changing and diversifying, supporting diplomacy with different instruments is accepted as a common practice preferred by countries that is the main request to become a regional power. It is already known as the world public that imperialist states on a global scale have long used various (legal and illegal) organizations as a complement of diplomatic initiatives. The ultrahigh economic and political costs of conventional struggles have brought to light the need for a different organization in world politics. The impact of globalization and technological transformations, which have been intensely observed throughout the world since the last quarter of the 20th century, have fundamentally changed individual and institutional expectations, and the concept of war which was concluded as the reinterpretation of conflict. As a result of this transformation, it has led to the emergence of new organizations that were previously experienced with different identities. In this process where countries' security perceptions have changed radically, structures that are briefly referred to as non-state armed actors prone to violence have taken their place as a global actor in the transforming climate of warfare and conflict.

Violent non-state armed actors, when they gained the identity of being a complementary element of diplomacy, in other words the most prominent actors of the Proxy War period, have also brought to the agenda of using illegal formations by countries particularly that have imperial aims in the last quarter century. However, apart from the illegal formations within the scope of violent non-state armed actors, Private Military Companies-PMC, which provide services within legal limits and are theoretically no different from commercial legal entities, have been generally accepted and widely used in all developed and developing countries in recent years. In this sense, PMC appears as the most striking and institutional structure among the segments of operating in many different fields in the private military sector (mercenaries, uncontrolled volunteers, industrial defense companies, service leasing to foreign armies, etc.).

Briefly, PMC is responsible for the provision of specialized services such as military consultancy, combat training, logistics support, protection of prisoners of war, convoy security, protection of commercial ships in international maritime, mine clearance and tracking/surveillance, to its customers (states or multinational global companies or international companies) for the supply of services. It is possible to interpret these commercial legal entities from which their customers do not want to take any political or economic responsibility in front of the international or domestic public.

The purpose of this study; is to emphasize the organizational differences of private military companies on the basis of their activities as a complementary element of diplomacy in line with the changing and transforming concept of warfare in the 21st century, and to reveal the conceptual foundations of organizational modeling for a generally accepted functional analysis in practice. In this sense, it is also aimed to reach a final classification in line with the comparative analysis of different organizational structures and functional analysis within the scope of relevant modeling.

In terms of functional distribution and organizational rehabilitation of the private military companies, many previously conducted qualified scientific studies have been examined and, in line with the findings, it has been envisaged that it would be more accurate in practice to conceptually classify private military companies into five main groups. In the light of the highly dynamic global developments experienced in practice, the current functional classification is insufficient to fully reflect current developments, and as a result of specialization accelerated by the rapidly developing information/communication technology, the redesign of the traditional organizational structure, which has remained abstract and has become inactive, has come to the fore as a necessity. Finally, in this case, the functional categorization of private military companies in line with the specialization around five main divisions will be more conceptually accurate and meaningful. These; Private Warfare Companies, Military Production and Trading Companies, Military Logistics and Support Services Companies, Military Training and Consultancy Companies and Private Intelligence Companies.

Atıf Bilgisi/Citation

Özkan, Kazım Murat. "Bir Güvenlik Sorunu Olarak İklim Değişikliğinin Çatışma ile Olan İlişkisi". Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, c.2 s.1 (2024): 51-77.

Makale Bilgisi/Article Information
Araştırma Makalesi/Research Article

BİR GÜVENLİK SORUNU OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇATIŞMA İLE İLİŞKİSİ

Kazım Murat ÖZKAN¹

Öz

Dünyada yaşanan uzun süreli krizler, çatışmalar, doğal afetler, yoksulluk, salgın, kıtlık ve ekonomik zorluklar gibi sorunlar; iklim değişikliğinin neden olduğu olumsuzluklarla katlanarak büyümektedir. İklim değişikliğinin etkileri ulusal sınırları aşarak insanları, toplumları ve devletleri her yönden etkilemekte, tehditleri çeşitlendirmekte ve genişletmektedir. İklim değişikliğinin etkilerinin orantısız olarak ulusal, bölgesel ve uluslararası sorunları doğrudan veya dolaylı etkilemesi, barışı ve güvenliği tehdit edebilecek çatışma potansiyeli de dâhil olmak üzere geniş kapsamlı sosyal sonuçlara neden olabilmektedir. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin güvenlik sorunu olarak tanımlanması ve özellikle terörizm olmak üzere çatışma ile bağlantısına daha fazla işaret edilmektedir.

Çalışma ile iklim değişikliğinin hem doğrudan hem de dolaylı etkileri dikkate alınarak güvenlik sorunu olarak tanımlanması ve çatışma ile nasıl etkileşime girdiğinin keşfedilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi uygulanan çalışmada, iklim değişikliği güvenlik ilişkisi belirginleştirilirken, iklim değişikliği ile çatışma arasındaki ilişki bağlamında, aracı etkenleri şiddetlendirmesi ortaya konmuş ve iklim değişikliğinin çatışma üzerindeki özel etkisine dair görüş oluşturulmuş, iklim değişikliğinin çatışma olasılığını ve çatışmayı etkileyen önemli bir etken olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Çevre güvenliği, İklim değişikliği, Çatışma, Terörizm, Göç.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CLIMATE CHANGE AND CONFLICT AS A SECURITY ISSUE

Abstract

Problems such as long-term crises, conflicts, natural disasters, poverty, epidemics, famine and economic difficulties experienced in the world are growing exponentially with the negativities caused by climate change. The effects of climate change go beyond national borders, affecting people, societies and states in every way, diversifying and expanding threats. The effects of climate change may directly or indirectly affect national,

¹ Dr.Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Sözleşmeli Öğretim Üyesi.
kmozkan85@gmail.com ORCID: 0000-0001-6206-3224

regional and international issues disproportionately, causing wide-ranging social consequences, including the potential for conflict that may threaten peace and security. Therefore, the definition of climate change as a security problem and its connection with conflict, especially terrorism, are increasingly pointed out.

The aim of the study is to define climate change as a security problem, taking into account both its direct and indirect effects, and to explore how it interacts with conflict. In the study, in which qualitative research method was applied, while the relationship between climate change and security was clarified, in the context of the relationship between climate change and conflict, the exacerbation of intermediary factors was revealed and an opinion was formed on the special effect of climate change on conflict, and it was revealed that climate change is an important factor affecting the possibility of conflict and conflict.

Keywords: Security, Environmental security, Climate change, Conflict, Terrorism, Migration.

Giriş

Dünyada yaşanan uzun süreli krizler, çatışmalar, doğal afetler, kalıcı yoksulluk, salgın hastalıklar, kıtlık ve ekonomik zorlukların yanında, düzensiz hava koşulları, yüksek sıcaklık ve buharlaşma, buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi iklim değişikliğinin getirdiği sorunlar; barış, güvenlik, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma için umutları azaltmakta, dünyayı “güvensiz alan” haline getirmektedir. Söz konusu sorunlar; çeşitliliği ve karmaşıklığı nedeniyle katlanarak büyümekte, ulusal sınırları aşarak insanları, toplumları ve devletleri her yönden etkilemektedir. Bu sorunlarla başarılı bir şekilde mücadele etmek ve birlikte yaşamaya uyum sağlamak için yeterli yeteneğe ve bilgiye sahip olmayan bireyler, toplumlar ve devletler; sağlık, altyapı, eğitim gibi temel kamu hizmetinin yanında, içme suyu, gıda, tarım gibi geçim kaynaklarının arz ve talebi arasında artan asimetriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle iklim değişikliğinin; kaynak kıtlığı, yoksulluk, adaletsizlik, sosyal güvensizlik, şiddet, savaş, terörizm veya iç savaş gibi toplumsal sorunları şiddetlendiren “ tehdit çarpanı” ve bir “güvenlik sorunu” olduğu algılanması genişlemektedir.

İklim değişikliğine karşı oldukça kırılgan ortamlarda yaklaşık 3,3 ila 3,6 milyar insan yaşamaktadır (Global Issues: Climate Change). İklim değişikliği nedeniyle, sıcaklık artışları, yağış seviyelerinde ve mevsimindeki değişiklikler, yükselen deniz seviyeleri ve fırtınalar, seller, kuraklıklar ve toprak kaymaları gibi doğal afetlerin yoğunlaşması ve görülmesinin sıklaşması durumunda daha fazla insanın etkilenmesi beklenmelidir. İklimle ilgili çevresel değişiklikler, doğal kaynaklar üzerindeki diğer olumsuz etkenlerle birleşmekte ve birçok alanda kıtlığa, yetersiz gıda kaynaklarına ve geçim kaynaklarının giderek daha güvensiz hale gelmesine yol açmakta ve hâlihazırda var olan çevre sorunlarını daha da kötüleştirmekte ve güvenlik sorunlarının derinleştirmektedir. Güvenlik sorunlarının bazıları doğrudan iklim değişikliğinin etkisinden kaynaklansa da birçoğu da iklim değişikliğinin dolaylı etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bireylerin veya toplumların; refahı, eğitimi, etnik kökeni, dini, cinsiyeti, yaşı, sınıf/sosyal durumu, sağlık sistemi gibi etkenler iklim değişikliğinin neden

olduğu sorunlara karşı kırılabilirliği ve maruz kalma seviyesini etkilemektedir. Diğer yandan bireysel düzeydeki şiddet ve saldırganlıktan ülke düzeyinde siyasi istikrarsızlığa ve iç savaşa, uluslararası savaşa kadar bir dizi sonucu kapsayacak şekilde geniş bir tanımı olan çatışmanın neden olduğu sonuçlar; iklim değişikliğinin yarattığı sorunların etkileri ve kötü yönetimle birleştiğinde farklılık gösterebilir. Örneğin iklim değişikliği bir kaynağın arzını değiştirebilir ve tahsisi konusunda anlaşmazlığa neden olabilir veya iklim koşulları, önceden belirlenmiş bazı hedeflere ulaşmak için işbirliği yapma ile şiddet kullanımı arasında seçimi etkileyebilir. Dolayısıyla, çatışmanın neden olduğu sonuçların iklim değişikliğinin etkileri ile değişebilmesi, iklim değişikliği ile çatışma arasında zamansal ve mekânsal ilişkiyi göstermektedir (Hsiang vd., 2013, s.1).

Nitel araştırma yöntemi uygulanan bu çalışmada, iklim değişikliğinin hem doğrudan hem de dolaylı etkilerinin dikkate alınarak çatışma ile nasıl etkileşime girdiğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu maksatla; iklim, çatışma, çevre güvenliği ve iklim-çatışma ilişkisinin temel kavramları olan kırılabilirlik ve dayanıklılığa yer verilen kavramsal çerçevenin devamında, iklim değişikliğinin neden olduğu sorunlar irdelenerek iklim değişikliğinin güvenlik ve çatışma ile etkileşimi aktarılmaktadır. Böylece, iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olduğu vurgulanarak, çatışma üzerindeki özel etkisine dair görüş oluşturulmakta ve iklim koşullarının çatışma olasılığını etkileyen önemli bir etken olduğu ortaya konmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

İklim; yeryüzünün herhangi bir yerinde hava olaylarına bağlı olarak gerçekleşen etkilerin uzun yılların ortalamasına dayanan durum (TDK, 2023), başka bir ifadeyle iklim; genellikle aylardan binlerce/milyonlarca yıla kadar değişen bir zaman diliminde ilgili niceliklerin ortalaması ve değişkenliği açısından istatistiksel tanımlamadır. Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization-WMO) tarafından, söz konusu değişkenlerin ortalamasının alınma süresi 30 yıl olarak belirlenmiştir (Reisinger vd., 2023, s.4). İklim değişikliği; onlarca yıl veya daha uzun süre devam eden iklim etkenlerinde ve bunların özelliklerinde, anlamlandırılmasındaki değişikliklerdir. İklim değişikliği; doğal süreçlerden veya güneş döngüsündeki değişimden, volkanik patlamalar ve atmosferin bileşiminde veya arazi kullanımında kalıcı insan kaynaklı değişiklikler gibi dış zorlamalardan kaynaklanabilir (Moller vd., 2022, s.2902).

İklim ve çatışma üzerine araştırmaların sıklıkla yararlandığı bir kavram da çevre güvenliğidir (Froese ve Schilling, 2019, s.25). Güvenlik alanında farklı yaklaşımlardan dolayı

“çevre güvenliği” tanımının ifade edilebilmesi için güvence altına alınması gereken nesne, söz konusu nesneye yönelik tehlike, risk ve tehdit ile güvenliği sağlayacak unsur belirlenmelidir (Ak, 2017, ss.44-45). Jeanna H. Hecker çevre güvenliğini, ekosistem yaşamının devam etmesini sağlayan sistemlerin ve insan ihtiyaçlarını destekleyen hizmetlerin ve mallarının arzı, erişilebilirliği, yönetimi ve sürdürülebilirliği ile yoksulluk ve çatışmaların azaltılması için katkıda bulunan süreçlerin belirlenmesi olarak ifade ederken (Hecker, 2011, s.12, akt. Kanlı ve Kaplan, 2019, s.101), Paul D. Williams (2013, s.4) ise çevre güvenliğini; insan yaşamının bağlı olduğu temel destek sistemi olarak yerel ve gezegensel biyosferin korunmasıyla ilgili olduğunu belirtmektedir.

İklim çatışma ilişkisinin anlaşılabilmesi için çatışma türleri arasında ayrımın belirlenmesi önemlidir. Çatışma; bireyin iç dünyasında olabileceği gibi en az iki aktörün (bireyler, gruplar, topluluklar, toplumlar, devletler vb.) amaçlarını, çıkarlarını, inançlarını veya eylemlerini birbiriyle uyumsuz olarak algıladıkları bir durumdur. Çatışma, asgari düzeyde güvenlik sağlamaya çalışan bir tarafın, kendi güvenliğini sağlamak için aldığı önlemlerin, diğer tarafça tehdit teşkil ettiği veya tehditkâr bir şekilde davranıldığı şeklinde algılandığı güvenlik ikileminden kaynaklanır.

Çatışma, sıklıkla “şiddet içeren çatışma” anlamında kullanılmaktadır. “Uppsala Üniversitesi, Barış ve Çatışma Araştırmaları Dairesi, Uppsala Çatışma Veri Programı (Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research, The Uppsala Conflict Data Program-UCDP)”na göre silahlı çatışma, en az bir taraf devlet olan, yönetimi ve/veya bölgeyi ilgilendiren iki taraf arasında silahlı güç kullanımının bir yılda en az 25 ölümlle sonuçlandığı tartışmalı uyumsuzluk olarak belirtilmektedir (UCDP Definitions, 2023). Diğer yandan çatışma, şiddet içermeyebilir. “Çatışma” ile yalnızca savaş veya şiddet değil, uyumsuzluk, uyuşmazlık da algılanmalıdır. Çatışma ile öncelikle tarafların hedeflerinin uyumsuzluğunun ortaya konması anlatılmaktadır. Tarafların uyumsuzluklarının birleşimi sonucunda, tarafların hedeflerine ulaşamama endişesi ve yaşadıkları hayal kırıklığı çatışmanın kaynağını teşkil etmektedir (Zartman ve Touval, 2010, ss.3-4).

Uluslararası sistemin yaşadığı sosyopolitik değişikliklerin yansıması olarak; küresel güvenlik anlayışında uluslararası geleneksel savaşların yanında temel güvenlik endişeleri olarak; terörizm, etnik milliyetçilik, aşırı sağcı, dinin istismar edilmesine dayanan tehditler de yerini almıştır (Çağlar, 2022, s.15). Burada iklim değişikliği etkisiyle doğrudan gerçekleşen ve çoğunlukla topluluk ve/veya toplum içerisinde ve bunlarla devlet arasında olan çatışmalar söz konusu olabilir. Ayrıca, iklim değişikliğini olumsuz etkileyen proje ve uygulamaları yürüten

devlet, kurum, bireylerle söz konusu proje ve uygulamalardan etkilenenler arasında, iklim değişikliğinin etkisini hafifletme ve uyum önlemleri nedeniyle ortaya çıkabilecek çatışmalardan da söz etmek gerekir.

İklim değişikliği hem yağış ve sıcaklık seviyelerindeki sapmaları, olağandışılıkları hem de aşırı sıcaklık ve yağış değişiminin etkisi nedeniyle oluşan seller, fırtınalar ve kuraklıklar gibi doğal afet olaylarını kapsamaktadır (Abel vd., 2019, s.240). İklim değişikliği ile çatışma üzerine yapılan araştırmalardaki temel kavramlar, kırılabilirlik ve dayanıklılıktır. Kırılabilirlik; zarar görme endişesi nedeniyle mücadele etme veya uyum sağlama yeteneğindeki zafiyettir. “Uluslararası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC)” ise kırılabilirliği “olumsuz etkilenme olasılığı veya yatkınlığı” olarak tanımlamaktadır.

İklim değişikliğine karşı kırılabilirlik; maruz kalma, duyarlılık ve uyum sağlama yeteneği olmak üzere üç etkenin birleşimi olarak ifade edilebilir. İlk etken, bir coğrafi bölgenin, aşırı hava olaylarının sıklığındaki artış gibi iklim değişikliğinin fiziksel etkilerine maruz kalıp kalmayacağıdır. İkincisi, bölgenin içinde bulunduğu fiziksel koşullar nedeniyle, maruz kalma ve etkilenmeye karşı hassasiyetidir. Örneğin aşırı yağış olsa da coğrafi konumu ve fiziksel tedbirler sonucunda su taşkını yaşanmaması gibi, iklim değişikliğinin sonuçlarına maruz kalmaya ne kadar duyarlı olduğudur. Üçüncü etken ise iklim değişikliği nedeniyle yaşanabilecek olumsuzluklara karşı ilgili kurum, kuruluş ve yöneticilerin öngörü ile gerekli tedbirleri alabilmeleridir (Smith ve Vivekananda, 2007, s.10). Dolayısıyla, iklim değişikliği ile “uyum sağlama” arasında bir kısır döngü oluşmakta, uyum sağlama yeteneği azaldığında ise çatışma riskinin artması beklenmelidir.

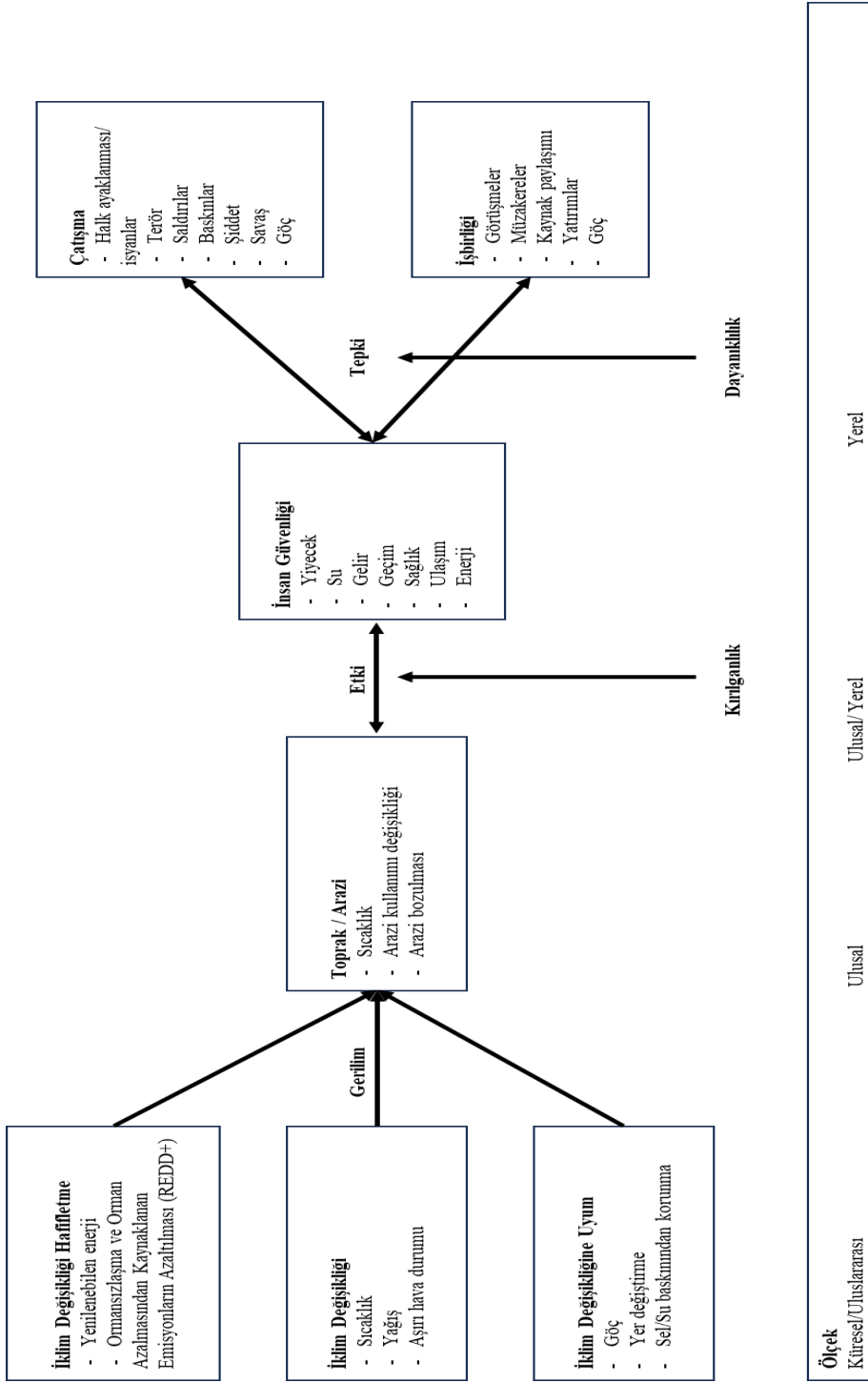
Bununla birlikte, birbirine bağlı sosyal, ekonomik ve ekolojik sistemlerin tehlike ve riskleriyle mücadele etme, kimliklerini ve yapılarını koruyacak şekilde karşı koyma veya yeniden yapılanma yeteneği olarak görülen dayanıklılık; uyum sağlama ve/veya dönüşüm yeteneği korunduğu sürece olumlu bir niteliktir (Moller vd., 2022, ss.2920-2921, 2927).

2. İklim Değişikliğinin Neden Olduğu Sorunlar

İklim değişikliği çevresel bozulmanın neden olduğu kırılabilir ortama “bir kırılabilirlik katmanı” daha eklemektedir. “ABD Savunma Bakanlığı İklim Değerlendirme Ekibi (Department of Defense Climate Assessment Tool-DCAT)” iklim değişikliği kaynaklı sorunları; kıyı taşkınları, su taşkını, sıcaklık, kuraklık, enerji talebi, arazi bozulması, orman yangını ve aşırı hava olayları olmak üzere sekiz başlık altında toplamaktadır (Climate Adaptation Plan 2022, 2022, s.4). “IPCC İklim Değişikliği 2023: Sentez Raporu, Politika

Belirleyiciler İçin Özet (IPCC Climate Change 2023: Synthesis Report, Summary for Policymakers)” yayınında ise yakın gelecekte bütün dünyada, iklim değişikliğinin etkilerinde ve iklimle ilgili sorunlarda artış olacağı, ekosistemin ve insanların birden fazla riskle karşı karşıya kalabileceği değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bu nedenle, yakın vadede sıcaklığa bağlı insan ölümlerinde, gıda ve su kaynaklı hastalıklarda, ruh sağlığı sorunlarında, sel baskını, taşkın, toprak kayması, ekosistemde biyolojik çeşitlilik kaybı ve bazı bölgelerde gıda üretiminde azalma, kıtlık ve suyun kirlenmesine neden olan yapısal değişiklikler gibi tehlikeler ve riskler beklenmelidir (Lee vd., 2023, s.14).

İklim değişikliğinin genel insani krizlere yol açtığını gösteren sektörler arasında bir dizi nedensel bağlantı Şekil.1’de gösterilmiştir. Bu bağlamda Şekil. 1’de iklim değişikliği ile ilgili aktörler arasındaki bağlantıların karmaşıklığı görülmektedir (Froese ve Schilling, 2019, ss.25-26).

Şekil 1: İklim değişikliğinin; kaynaklar, çatışma ve iş birliği etkenleri üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri (Froese ve Schilling, 2019, s.26).

İklim değişikliğinin neden olduğu tehlikelerin ve risklerinin etkileri dünyanın belirli bölgelerine özgü olsa da birçoğu birbirini etkileyebilmekte ve küresel etkiye sahip olmaktadır. İklim değişikliğinden kaynaklanan olumsuz etkiler, tehlikeler ve riskler nedeniyle oluşan kayıplar ve zararlar; hem yağış ve sıcaklık seviyelerinde değişimin, olağandışılıkların hem de aşırı sıcaklık ve yağış değişimlerinin sel, fırtına ve kuraklık gibi doğal afet olaylarının artışıyla birlikte artmakta, iklimsel ve iklimsel olmayan risklerle etkileşime girerek daha karmaşık ve yönetilmesi zor bileşik riskler yaratmaktadır. İklim değişikliği kaynaklı sorunların birleşimiyle (Climate Risk Analysis 2021, 2021, s.9);

- Bir bölgedeki tarımsal üretimde yaşanan değişim, küresel gıda stokunu ve fiyatını etkileyerek dünyanın diğer bölgelerinde gıda kıtlığına, toplumsal eylemlere ve istikrarsızlığa olumsuz etkide bulunabilir.

- Deniz ekosistemleri ve kaynakları üzerindeki etkileri, tüm dünyada balıkçılık ve gıda güvenliği üzerinde bir sorun kaynağı haline gelebilecek etki yaratılabilir.

- Sıcaklıklar ve yağış sisteminde değişiklik, salgın olabilecek hastalıkların oluşumuna ve tedbir alınması, geliştirilmesi, tedavi ve etkisiz kılınması sürecinin değişmesine neden olabilir.

- İklim değişikliğine bağlı olarak giderek artan öngörülemez yağışlar, sınır aşan sular üzerindeki anlaşmazlıkların çözümlenmesini zorlaştırabilir.

- İklim değişikliğinin şiddetlendirdiği aşırı hava olayları, küresel tedarik zincirlerini olumsuz etkileyebilir.

- İklim değişikliğine yönelik siyasi tepkiler de istenmeyen sonuçlara yol açabilir ve tedarik zincirleri veya kritik doğal kaynakları etkileyen anlaşmazlıklara neden olabilir.

- Bir bölgede güvensizliği ve istikrarsızlığı şiddetlendiren iklim değişikliği, nüfus hareketlerini etkileyebilir ve/veya diğer bölgeleri etkileyen geçici veya kalıcı göçe katkıda bulunabilir.

İklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde doğrudan etkisi olan çevresel zorluklar bağlamında, nüfus ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki de değerlendirilmelidir. Nüfus artışı, çevresel zorlukların doğrudan nedeni olmayabilir. Yine de dikkate alınan zaman dilimine, mevcut teknolojiye, demografik, sosyal ve ekonomik yapıya bağlı olarak çevresel sorunların artmasını ve/veya ortaya çıkış zamanlamasını hızlandırabilir (World Population Prospects, 2022, s.1). Nüfus artışının da etkilediği yoksulluk; gelir ve üretim kaynakların

eksikliğinin yanında, açlık ve yetersiz beslenme, eğitime ve diğer temel hizmetlere sınırlı erişim, sosyal ayrımcılık ve dışlanma ve karar alma süreçlerine katılımın olmamasını ifade etmektedir. İklim kaynaklı tarım arazisi kaybı, düşük ürün alımı veya kıtlık, aynı zamanda ekonomik kayıp anlamına gelmektedir. Tarım sektöründe yaşanabilecek herhangi bir olumsuzluk, başta toplumların yoksul kesimlerinin olmak üzere gıda güvenliğini büyük ölçüde etkileyebilir. Bir toplumun gıda ihtiyaçlarını karşılama yeteneği, iklim değişikliğine karşı kırılganlığının bir göstergesidir. Çatışma, iklimsel olağandışlıkların neden olduğu kıtlığın sonucunda toplumun karşı karşıya kaldığı yetersiz beslenme ile güçlü bir şekilde ilişkilidir (Barnett, 2006, s.121).

İklim değişikliğine karşı oldukça kırılgan ve öncelikli olan konulardan birisi de göçtür. İnsanların göç etmesinin nedeni; küreselleşme, ekonomik ve kültürel etkilerinin bir sonucu olarak değişkenlik gösteren birçok etkenle birlikte değerlendirilmelidir. Göç üzerindeki iklimsel etkiler, sosyal, demografik, ekonomik, politik, teknolojik, eğitim ve çevresel etkenlerin neden olduğu sorunlar üzerinde artırıcı etki yapmaktadır. Başka bir deyişle iklim değişikliği, göçün itici güçlerini gizil olarak etkileyebilmektedir (Abel vd., 2019, s.240). Ayrıca, iklim değişikliğinin etkisiyle ortaya çıkan antropojenik belirtilerin (örneğin, çölleşme ve aşırı hava olayları) çeşitliliği ve genişliği de gizil olarak yurt içi ve yurt dışı nüfus hareketlerine neden olmaktadır (Smirnov vd., 2022, s.2).

İnsanların göç etmesi, iklim değişikliğine yönelik mücadele ve uyum sağlama stratejisinden biridir. İklim değişikliğinin etkisinin küresel seviyede olduğu dikkate alındığında, yüz milyonlarca insanın temel yaşam koşullarının etkilenmesi ve göçün çok büyük ölçekte olması muhtemeldir. 2008'den bu yana ortalama 22,5 milyon kişi iklim veya iklimle ilgili olaylar nedeniyle yerinden olmuştur (What We Do, 2023). Değişen yağış akımları, dünyanın belirli bölgelerinde daha sık ve yoğun kuraklıklara neden olmaktadır. Kuraklığın birincil etkisi azalan su kaynakları ve su miktarıdır. İkincil etkisi ise belirli durumlarda göçe katkıda bulunabilecek azalan tarımsal verimi içermektedir (Climate Risk Analysis 2021, 2021, s.8). Kuraklık ve iklim değişikliği ilişkisi üzerine StonyBrook Üniversitesinden Oleg Smirnov başkanlığındaki bir grup tarafından yapılan araştırmada, kuraklık nedeniyle 21. yüzyılda insan göçünün en az %200 artması, iklim değişikliği ile mücadele maksadı güden uluslararası iş birliğinde başarısız olunması ve sera gazı çıkarımına sınır getirilmemesi halinde göçün %500 dolayında artması öngörülmektedir. Gelecekte yaşanabilecek kuraklıklar nedeniyle, en fazla Mısır, Mali ve Türkiye'ye göç öngörülmekte ve en büyük hareketsiz göçmenin ise Türkiye,

Meksika, Fas, Cezayir, Brezilya, Mali ve Çin’de olması beklenmektedir (Smirnov vd., 2022, s.2,4,18,19).

Deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı erozyonu ve tarımsal verimlilik kaybı gibi uzun vadeli çevresel değişimin göç hareketleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Deniz seviyesi değişikliğinin kıyı bölgelerinde yaşamı olumsuz etkilemesi, kalıcı yer değiştirmelere yol açacağı değerlendirilmektedir. Deniz seviyesinde 0,5 m. değişiklik, 2100 yılına kadar muhtemelen 0,877 milyon km²’lik bir arazi kaybına ve bu olumsuz gelişmenin etkisini azaltabilmek için uyum çalışması yapılmaz ise 72 milyon insanın göçüne; 2,0 m’lik bir deniz seviyesi değişikliğinin ise 1,789 milyon km²’lik arazi kaybına ve 187 milyon kişinin, başka bir ifadeyle çoğu Asya’da olmak üzere dünya nüfusunun yaklaşık %2,4’nün göç etmesine neden olması beklenmektedir.

Yine de aşırı hava olayları; yerleşim yerlerine zarar vermesi veya ekonomik zorluklar nedeniyle, kısa vadede yoğun olarak yer değiştirmeye neden olsa da, havayla ilgili olayların bir sonucu olarak yerinden ayrılmak durumunda kalan kişilerin çoğunlukla yerleşim yerlerine dönmeye ve mümkün olan en kısa sürede yeniden inşa etmeye istekli oldukları görülmektedir (Adger ve Pulhin, 2014, ss.768-770).

Göç, göçmenler için olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmasının yanında, göç vasıtasıyla bir yerdeki iklim değişikliğinin etkileri, göç alan bölgelerdeki insanlara ve devletlere dolaylı olarak aktarılmaktadır. Göçmenlerin gelişinin; alıcı bölgenin ekonomisine ve kaynaklarına yük getirebileceği, neden olacağı ekonomik zorluklar ve kaynaklara yönelik aşırı taleple birlikte, göçmenler ile yerli toplum arasında gerginliğin artması beklenmelidir. Bunun yanında, göçmenlerce veya taraftarlarınca; ekonomik şartlarda iyileşme elde edebilmek için kamuoyu baskısı oluşturulmasının, siyasi ve ekonomik faaliyetlerde bulunulmasının yaratabileceği olumsuz sonuçlarının, bölge veya devlet sınırlarının ötesine yayılma ve çatışma riskini artırması olasıdır.

İklim değişikliğinin neden olduğu sorunlar; siyasi krizlere, sivil huzursuzluğa, bölgesel güç dengelerinde değişime ve hatta devletlerin başarısızlıklarını olumsuz etkileyen ekonomik ve sosyal koşulların kötüleşmesine, hızlı nüfus artışına, şehirleşmeye ve cinsiyet eşitsizliğine katkıda bulunmakta ve insanların geçim kaynakları üzerindeki baskıyı artırmakta, ekonomik beklentileri zayıflatmakta, insani yaşam koşulları ve gıda güvenliği üzerinde olumsuz etkisi olmakta ve insanların refahını olumsuz etkilemektedir.

İklim değişikliğinin etkisiyle oluşan sorunların sıklığı ve yoğunluğu arttıkça; birey, toplum, devlet gibi aktörler arasındaki çıkar çatışmasının artması, askerî harekâtın icrası ve lojistiğinin etkilenmesi, güvenliği ve istikrarı tehdit eden insani krizlerin sıklığının ve şiddetinin artması muhtemeldir. Yine de iklim değişikliği ile güvenlik ve iklim değişikliği ile çatışma arasındaki nedensel bağlantılar teorik olarak makul olsa da herhangi bir kesin sonuca varılmadan önce bağlantıların gücü, tutarlılığı, öngörülebilirliği ve zamanlaması doğrulanmalıdır.

3. İklim Değişikliği ve Güvenlik

Güvenlik çok yönlü bir kavramdır. Güvenliğe yönelik tehlike, risk ve tehdit teşkil eden değişik alanlar giderek daha fazla dikkate alınmaktadır. Güvenlik için dikkate alınan alanlardan biri de çevrenin değişimidir. Çevrenin bozulması, dolayısıyla iklim değişikliği bir güvenlik tehdidi olarak görülmektedir.

İklim değişikliğinin tehlikelerini vurgulamak için Toronto’da 1988 yılında “Değişen Atmosfer: Küresel Güvenlik için Çıkarımlar (The Changing Atmosphere: Implications for Global Security)” adıyla yapılan ilk uluslararası toplantıda “insanlık için nihai küresel sonuçları nükleer savaştan sonra ikinci olabilecek, istem dışı, kontrolsüz, küresel olarak yaygın bir deneyim yaşandığı” ifade edilmiş ve iklim değişikliğinin; bazı devletler, toplumlar, topluluklar ve bireyler için bir güvenlik sorunu olduğu vurgulanmıştır (Barnett, 2003, s.7, 9). Birleşmiş Milletler (BM) tarafından, 1992’de düzenlenen “BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UN Conference on Environment and Development)”nda IPCC”nin bilimsel değerlendirmelerine dayanan “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UN Framework Convention on Climate Change-UNFCCC)” ile iklim değişikliği rejimi belirlenmiştir (McDonald, 2013, s.43).

İklim değişikliğine, artan bir şekilde bir güvenlik sorunu olarak yaklaşılmakta ve tanımlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 1996 yılı “Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy-NSS)”nde iklim değişikliğinin uluslar üzerindeki etkileri bir ulusal güvenlik sorunu olarak ele alınmıştır (A National Security Strategy of Engagement and Enlargement 1996). ABD Savunma Bakanlığı tarafından stratejik hedefler ile gizil askeri tehditleri analiz eden ve 2010 yılında yayımlanan “Dört Yıllık Savunma İncelemesi (Quadrennial Defense Review-QDR)” Raporunda “İklim değişikliği tek başına çatışmaya neden olmasa da, istikrarsızlığı veya çatışmayı hızlandırabilir.” değerlendirmesinde bulunulması, doğal afetlerin ve değişen hava koşullarının etkisinin güvenlik çalışmalarının gündemine taşınmasına vesile olmuştur. Ayrıca, iklim değişikliğinin dünya çapında önemli

jeopolitik etkilere sahip olabileceği, yoksulluğa, çevresel bozulmaya ve kırılgan devletlerin daha da zayıflamasına katkıda bulunabileceği belirtilerek, iklim değişikliğinin gıda ve su kıtlığını, hastalıkların yayılmasını artırabileceği ve toplu göçü teşvik edebileceği veya şiddetlendirebileceği değerlendirilmesine yer verilmiştir (Quadrennial Defense Review Report 2010, 2010, s.85). ABD Savunma Bakanlığı'nın "Dört Yıllık İncelemesi-2014 (U.S. Department of Defense's Quadrennial Review-2014)"de ise iklim değişikliğinden "tehdit çarpanı" olarak bahsedilirken, G7 üyeleri tarafından, 2015 yılında bağımsız bir komisyona hazırlatılan "Barış İçin Yeni Bir İklim (A New Climate for Peace)" başlıklı raporda, iklim değişikliğinin "olumsuz durumları daha da ağırlaştıracağı, toplumsal kargaşaya ve şiddetli çatışmalara katkıda bulunabileceği" belirtilmektedir (Mavrakou vd., 2022, s.894).

ABD'nin 2022 NSS'de, jeopolitik rekabette iklim değişikliği de ortak tehditler arasında sayılmakta, ABD'nin karşı karşıya olduğu iki stratejik zorluktan birincisinin Soğuk Savaş sonrası dönemin şekillendirilmesinde büyük güçler arasında rekabetin başlaması, ikinci zorluk olarak ise iklim değişikliği, gıda güvensizliği, bulaşıcı hastalıklar, terörizm, yetersiz enerji arzı ve enflasyon gibi sınırları aşan ortak sorunların etkileriyle mücadele etmek olduğu belirtilmektedir (National Security Strategy 2022, 2022, s.6). NATO ise "NATO İklim Değişikliği ve Güvenlik Eylem Planı (NATO Climate Change and Security Action Plan)"nda iklim değişikliği, zamanın belirleyici zorluklarından birisi olarak tarif edilmekte (NATO, 2021) ve taktik, operatif ve stratejik düzeyde güvenliği etkileyen bir "tehdit çarpanı" olarak kabul edilmektedir (NATO, 2022, s.1).

İklim değişimi açısından "kimin güvenliği" sorusunun yanıtına bakıldığında "insanlar (insan güvenliği)", "ulus devletler (ulusal güvenlik)", "uluslararası toplum (uluslararası güvenlik)" ve "ekosistem (çevre güvenliği)" olarak alanları referans alınabilir (McDonald, 2013, s.43).

BM; yoksulluk, salgın hastalıklar, eşitsizlik, çevresel olumsuzluklar gibi sorunlardan kaynaklanan tehditleri dikkate alarak, güvenliğin çok daha geniş bir yorumu olan insan güvenliği kavramına dayalı bir yaklaşımı savunmaktadır (What is Human Security, 2023). İklim değişikliğinin etkisinin yarattığı sorunların insan güvenliğini, başka bir deyişle insani güvenliği etkilediği görülmektedir.

İnsanların ve toplulukların ihtiyaçlarına, haklarına ve değerlerine yönelik baskıları yönetme kapasitesine sahip olması anlamına gelen insani güvenlik (Barnett ve Adger, 2007, s.640); sadece silahlarla ilgili bir endişe değil, aynı zamanda insan hayatı ve onuru ile ilgili bir

endişedir. Dolayısıyla, hem devletin halkına sunduğu eğitim, sağlık, enerji ve ulaşım altyapısı gibi hizmetlere, hem de ulaşılan refah seviyesine bağlıdır. İnsani güvenlik; insanların ihtiyaçlarına, haklarına ve değerlerine yönelik baskıları yönetme gücüne sahip oldukları durumdur. Bu bağlamda insanların; haklarının, değerlerinin ve gereksinimlerinin yıpranmasına neden olacak iklim değişikliğinin de etken olduğu çevresel değişimlerden kaçınmasına veya bunlara uyum sağlamak için yeterli seçeneğe sahip olmadıklarında, çevresel olarak güvensiz oldukları söylenebilir (Barnett vd., 2010, s.18).

“BM Geliştirme Programı (United Nations Development Programme-UNDP)” tarafından 2008 (Human Development Report 2007/2008), 2011 (Human Development Report 2011), 2020 (Human Development Report 2020), 2022 (Human Development Report 2021/2022) yıllarında yayımlanan İnsani Gelişme Raporlarının içeriğinde, iklim değişikliğinin özellikle insan güvenliği başta olmak üzere, güvenlik üzerindeki etkileri ifade edilmekte, “iklim değişikliğinin olası olumsuz etkilerinin, uzun vadede uluslararası barış ve güvenliğe yönelik mevcut belirli tehditleri ağırlaştırabileceği” öngörüsünde bulunmaktadır (UN Security Council, 2011). Söz konusu öngörüü destekleyecek şekilde, birçok devletin yanında, siyasi kurumların ulusal güvenlik açıklamalarında iklim değişikliği, mevcut ve büyüyen bir güvenlik tehdidi olarak yer almaktadır. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkileri; devletler, uluslararası kuruluşlar, düşünce kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve bilim insanları tarafından tanımlanmakta ve araştırılmakta, farklı sosyal ve ekolojik bağlamda milyonlarca insanın geçim kaynağı, kültürü ve sağlığı için önemli riskler oluşturduğu ifade edilmektedir.

İnsanların iklim değişikliğine karşı kırılganlığı; doğal kaynaklara ve ekosisteme ne ölçüde bağımlı olduklarına, ihtiyaç duydukları kaynak ve hizmetlerin iklim değişikliğine ne ölçüde duyarlı olduğuna ve iklim değişikliğine karşı uyum sağlama yeteneklerine bağlıdır. Güvenlik ise birden çok etkenin bulunduğu bütünleşik bir sürecin işlevidir. Yoksulluk, devletten alınan desteğin (veya tersine ayrımcılığın) büyüklüğü, ekonomik refaha erişim, karar alma süreçlerinin etkinliği ve sosyal uyum gibi etkenlerin bütünleşik etkisi, insanların ve toplumların ekonomik ve sosyal düzeylerini göstermekte ve iklim değişikliğine uyum sağlama yeteneklerini belirtmektedir. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkisi, güvenlik için oluşan tehlike, risk ve tehdidi etkilemesinin yanında, güvensizliğin çatışmalara yol açma biçimlerini de etkilemektedir (Barnett, J. ve Adger, W.N. 2007, ss.641-642).

4. İklim Değişikliği ve Çatışma

Jon Barnett ve W. Neil Adger (2007, s.640)'in "Climate Change, Human Security and Violent Conflict" konulu çalışmasında; iklim değişikliğinin genel olarak çatışmaya neden olabileceğini belirtilmektedir. Başka bir çalışmada ise iklim değişikliğinden şiddete giden süreçte iki etkenin öne çıktığı iddia edilmektedir. Birincisi, küresel ısınma, su ve ekilebilir arazi gibi temel kaynakların mevcudiyetinde azalma neticesinde kıtlığın veya gıda fiyatlarındaki artışların gerilimleri ve şiddet riskini artırmasının yanında, sorunların çözümü için uygulanan yöntemlerin başarısızlığı sonucunda gerilimin tırmanmasının çatışma ile sonuçlanma olasılığının yükselmesidir. İkincisi, iklimle ilgili etkenlerin insanları göç etmeye zorlamasıdır (Croft vd., 2018, s.391).

Sosyal ve ekonomik koşulları da dikkate alarak büyük siyasi değişiklikleri şiddetlendirebilecek iklim değişikliğinin çatışma üzerinde etkisi hem yüksek hem de düşük refah seviyesine sahip toplumlarda görülmektedir. Ancak yüksek gelire sahip toplumda, iklim değişikliğine neden olan olumsuz gelişmelere karşı güçlü bir duyarlılık gösterilmekte, terör ve iç çatışma gibi şiddet içeren suçlar seyrek görülmekte iken (Jacob vd., 2007, s.502 ve Ranson, 2012, ss.14-20), iklim değişikliklerinin etkisine karşı toplum veya belirli topluluklar tarafından gösterilen tepki eylemlerine karşı polis şiddeti ve lider/yönetici değişiklikleri gibi diğer çatışma biçimleri daha sık görülmektedir.

İklim değişikliğinin çatışma ile olan bağlantısının araştırılması; özellikle iklim değişikliği ile iç çatışmalar arasındaki bağlantılara, yağış ve sıcaklık değişkenliğine yoğunlaşmaktadır. Çalışmalarda, artan ya da azalan yağış miktarının özellikle kırsal kesimde şiddet içeren çatışma riskini artırdığı (Adger ve Pulhin, 2014, s.772), kuraklığın örgütlü şiddete yol açtığı, yüksek sıcaklıkların çatışma olasılığını artırdığı gibi bir dizi çıkarımlarda bulunmaktadır (Linke vd., 2015, s.36).

Sıcaklık çatışma bağlantısı üzerine 1950-2010 yılları arasında yapılan çalışmanın sonucunda, daha yüksek sıcaklıklara doğru her standart sapma değişikliğinin bireyler arasındaki şiddet sıklığını %2,3 ve gruplar arası çatışma sıklığını %13,2 oranında artırdığını göstermektedir. Dünya genelindeki yıllık sıcaklıkların 2000 yılından 2050 yılına kadar 2 ila 4 standart sapma (1950-2008'de ölçüme göre) üzerine çıkması beklendiğinden, gelecekte bireysel şiddet, grup çatışması ve sosyal istikrarsızlığın olumsuz etkilenmesi beklenmelidir (Oppenheimer vd., 2014, s.1061). Idean Salehyan ve Cullen Hendrix (2014, s.240) ise "Climate Shocks and Political Violence" konulu çalışmalarının sonucunda, 1970'den 2006'ya kadar 160 ülkeye ilişkin

verilere dayanarak; iç çatışma, terör saldırıları ve cinayetler dâhil olmak üzere şiddet olaylarının, kuraklık döneminde daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

Toplumlar kendilerini sosyal kimliğin ve siyasi tercihlerin etrafında pek çok farklı çizgide (örneğin sınıf, coğrafya, siyasi ideoloji, din ve etnik köken) tanımlamakta ve örgütlemektedir. Gerçekten de sivil çatışmaların çoğu etnik hatlar üzerinden olmakta ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana etnik çatışmalar önemli ölçüde artma eğilimi göstermektedir (Denny vd., 2014, s.199, 200). Özellikle farklı etnik kimliklerin bulunduğu toplumlarda, ekonomik zorlukların yaşanması halinde huzursuzluk duyan kitlenin örgütlenmesi, ortak bir kimlik algısı ile yoksulluktan devletin sorumlu olduğuna dair inancın yerleştirilmesi, birey ve grupların maksat ve hedefe inandırılması kolaylaşır ve iç çatışma potansiyelini artırır.

Diğer yandan erozyon, ormanın yok edilmesi, arazinin verimsizleşmesi, kuraklık, sel, sanayileşme, yol ve inşaat faaliyetleri gibi nedenlerle tarımsal alanın daralması, işsizlik, göç, kaynak kıtlığı, adaletsizlik, sosyal güvensizlik gibi etkenlerden kaynaklanan geçim kaynaklarının daralması, refah seviyesinin beklentinin altında kalması, insanların silahlı gruplara katılma riskini artıran kilit bir süreç olarak görülmelidir. Dolayısıyla, iklim değişikliği mevcut güvenlik açıklarına olumsuz katkı yaparak terörizme veya terörizme yol açan koşulları şiddetlendiren etkenlere doğrudan ve/veya dolaylı katkı yapmaktadır. Başka bir deyişle, iklim değişikliğinin, genellikle terörizm ve şiddet içeren aşırıcılığın itici gücü olduğuna inanılan bir dizi etken üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu kabul edilmelidir.

Son zamanlardaki birçok iç çatışma nedenlerinin ortak bir paydası, özellikle genç erkekler olmak üzere gençlerin hayatta beklentilerine ulaşmak için umutsuzluğa kapılmaları, ekonomik zorlukların yaşanmasının sonucu olarak refah kaybı olduğu görülmektedir. Toplumda çok sayıda sadece yoksul değil, aynı zamanda sosyal haklardan yoksun bırakılmış gençler olmadıkça, silahlı unsurların beklentisini karşılayacak kadar taraftar/eleman kazanması mümkün olamaz.

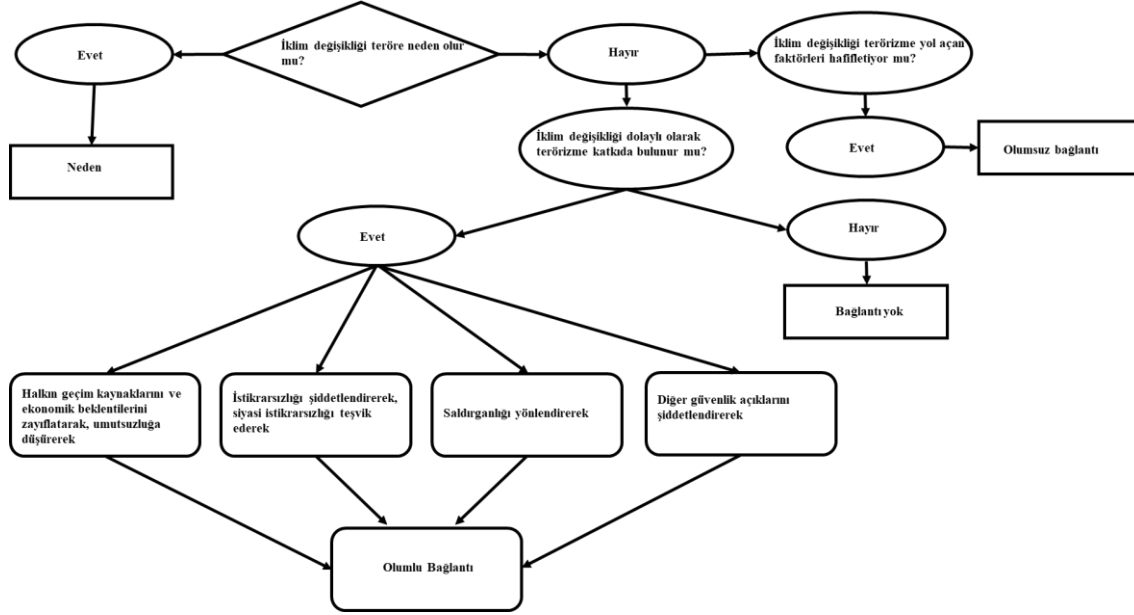
İklim değişikliğinin sosyoekonomik koşullar üzerindeki olumsuz etkilerinin ve geçim kaynaklarının daralmasının yansıması olarak, silahlı unsurların kendilerine taraftar/eleman toplama faaliyetleri için ideal koşulları geliştirebilirler. Bu bağlamda, daha iyi bir yaşam beklentilerine ulaşma umutlarını kaybeden gençler; siyasi güçlerin etnik, dini, ulusal veya bölgesel bölünmelere yönelik şiddet eylemleri de dâhil olmak üzere girişimlerinde kullanabileceği kolay hedef haline gelmektedir (Ohlsson, 2000: 7-11). Böylece, iklim değişikliğinin yarattığı doğrudan ve dolaylı etkenler, özellikle silahlı grupların taraftar/eleman

kazanmasına ve/veya terör saldırı ve şiddet olasılığının artmasına katkıda bulunmaktadır (Mavrakou vd., 2022, s.901).

Çatışma; erken ölüm, sakatlık, psikolojik travma, fiziksel yaralanma ve yetersiz beslenme gibi bir dizi olumsuz sonucu beraberinde getirir. Aynı şekilde çatışma, göçmenler ve ülke içinde yerinden edilmiş insanlar yaratır (Barnett, 2006, s.123). Özellikle şiddetli, zorunlu göçün yaşanmasında ana itici etkenlerden biridir. Göçmenler; bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve iç çekişmenin bulunduğu durumlarda, düşman gruplara katılabilir ve/veya kendi aralarında gerilim yaratarak güvensizlik ile istikrarın bozulmasını ve çatışma olasılığını artırabilirler (Reuveny, 2007, ss.658-659). Dolayısıyla, göçmenlerin çatışmalarda önemli bir etken olabileceğini söylemek yanıltıcı olmaz (Barnett, 2003, s.10).

Soğuk Savaş döneminin ötesine uzanan çatışma birikimi ve ardından 1990'ların sonlarından bu yana iç savaş oluşumunda önemli değişiklikler görülmektedir. Kişi başına düşen gelirin arttığını ve demokrasinin sürekli geliştiğini varsayarsak da 2030 yılına kadar yurt içi vakalarında %54'lük bir artış beklenmektedir (Buhaug, 2010, s.16477).

Terörizmin nedenlerine bakıldığında, sosyoekonomik veya devlet yönetiminden kaynaklanan etkenlerin yanında iklim değişikliğinin terör eylemleri üzerinde daha az doğrudan etkisi olmasına rağmen, şiddetli çatışmalara katkıda bulunduğu kabul görmektedir (Mavrakou vd., 2022, s.894). Başka bir ifade ile ekonomi, siyasi, eğitim, demografi, toplumsal, çevre gibi alanlardaki hassasiyetlerle iklim değişikliğinin etkileşiminin sonucu ile terörizm arasındaki ilişkiyi detaylandıran Şekil. 2'deki akış şemasında görüldüğü üzere, iklim değişikliği ile terörizm arasında belirgin bir ilişki olduğu, en azından olasılığının bulunduğu görülmektedir.

Şekil. 2: İklim değişikliği ile terörizm arasındaki ilişkiyi detaylandıran akış şeması (Mavrakou vd., 2022, s.899).

Herhangi bir çatışmanın arkasındaki etkenler; siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel unsurların bir karışımı olabilir. Çatışmaya neden olan etkenlerin etkisi ülkeden ülkeye değişeceğinden, herhangi bir etkenin şiddet üzerindeki bireysel etkisini ayırıştırmak zordur. Bu bağlamda, iklim değişikliğinin gerilim yaşayan toplumlara yönelik olarak “tehdit çarpanı” etkisi olduğu fikri ağır basmaktadır. Bu bağlamda, çatışma yaşayan ülkelerin iklim değişikliğine karşı tedbir almada etkili olamadıkları, iklim değişikliğine uyum sağlama yeteneklerinin çatışma nedeniyle zayıfladığı görülmektedir (When Rain Turns to Dust, 2020, s.19). Bu nedenle çatışma bölgelerinde yaşayan insanlar iklim krizine karşı en kırılgan olan durumundadır ve iklim değişikliğinin etkisine karşı uyum mücadelesinde en çok ihmal edilenler arasındadır.

5. Bulgular

İklim değişikliğinin doğrudan ve/veya dolaylı etkenlerinden kaynaklanan sorunlar; mevcut tehlike, risk ve tehdidi şiddetlendirmekte ve yeni güvenlik sorunları yaratmaktadır. İklim değişikliğinin fiziksel ve sosyal etkileri krizlerin, siyasi sınırları aşarak herhangi bir ülke veya bölgenin ötesine taşınması riskini artırmaktadır.

İklim değişikliğinin etkilerinin, altyapı ve eğitim gibi kamu hizmetlerini sağlama maliyetlerini artırması ve gelirleri azaltması muhtemeldir. Dolayısıyla iklim değişikliği devletlerin, refah seviyesini yükseltme ve vatandaşları için özgürlüklerin artırılması hedeflerinden uzaklaştırabileceği gibi, devlet kurumlarının iklim değişikliğine uyum sağlama ve yanıt verme kapasitesini de azaltabilir. Diğer yandan, iklim değişikliği ve çatışma sorunuyla

karşı karşıya olan birçok ülkede yönetimin; iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini öngörerek tedbirler geliştirmede ve/veya söz konusu olumsuz etkilere uyum sağlama konusunda ya isteksiz olması ya da bunları icra edebilecek yeteneğine sahip olmaması da sorunun bir parçası olabilir.

İklim değişikliğinin etkilerinin ülkeler arasındaki gerginliklerin yanı sıra, ülke içindeki gerilimleri de olumsuz etkilemesi muhtemeldir. İklim değişikliği; sorunların oluşma sıklığını, yoğunluğunu ve oluşmasına katkı verdiği sorunların birleşimi ile kırılabilirliği artırmaktadır. Dolayısıyla iklim değişikliğinin; uluslararası veya ülke içinde barış, güven ve istikrarı tehdit eden terörizm, etnik, dini, kültürel kaynaklı tehditlerin neden olabileceği çatışma çeşitliği karşısında çözüm için uygulanabilecek geleneksel yöntemlere (hakemlik, müzakere, arabuluculuk, uluslararası kuruluşlara riayet) ilave olarak yeni yöntemler de (insani diplomasi, insani müdahale, bölgesel görev paylaşımı, uzlaştırma ve gerçeklik komisyonları gibi) (Çağlar, 2022, s.15), dâhil her türlü yöntemi değerlendirme kapasitesi üzerinde yoğun baskı oluşturması ve güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalma olasılığını artırması beklenmelidir. Bu bağlamda iklim değişikliği stratejik, operatif ve taktik ortamları, dolayısıyla güvenliği ve istikrarı yeniden şekillendirmektedir.

Güvenlik söylemi sürekli olarak geliştirilmektedir. İklim değişikliği etkilerinin kaçınılmaz olduğu göz önüne alındığında, iklim değişikliğinin yarattığı tehdide karşı gerekli tedbirleri alabilmek amacıyla, uyum stratejileri geliştirilmelidir. Bu nedenle, iklim değişikliği temelli tehditlere karşı geliştirilen planlar bilimsel verilere dayanmalı ve üç ana alanda iklime dayalı karar verme süreci uygulanmalıdır. Bu alanlar (Climate Adaptation Plan 2021, 2021, s.6);

- İklim İstihbaratı; etki ve ilgi alanlarında iklim değişikliğinin etkisi değerlendirilerek; mekân incelemesine, tehdit değerlendirmesi ve güncellemesine dâhil edilmeli, mevcut planlar güncellenmeli veya tehdit değerlendirmesi sonucunda yeni planlar hazırlanmalıdır.

- Stratejik, operatif ve taktik seviyede; vizyon, konsept, öğretiye, çalışma iş sırasına ve usulüne, özellikle lojistik planlama ilkelerine ve karar destek usulünün geliştirilmesine, uzun vadeli finansman gereksinimlerine ve bütçe öngörüsüne iklim değişikliği ile ilgili etkenlerin yansıtılması sağlanmalıdır.

- Kamu sağlığını ve çevreyi koruma ve iklim kriziyle mücadele için sera gazı çıkışlarını, lojistik, karbon ayak izi ve sosyal maliyeti dikkate alan maliyet-fayda analizleri yapılmalıdır.

Dolayısıyla, iklim değişikliği uyum sağlamak ve dayanıklılığı artırmak ile çatışma olasılığını düşürmek veya çatışmayı sonlandırmak için hem birbirini etkileyen hem de ayrı düşünülmesi gereken sorunlar olarak birleşik bir çözüm ortaya konulmalıdır. Toplumların iklim değişikliğinin sonuçlarına uyum sağlamak için ihtiyaç duydukları imkân ve kabiliyetler ile çatışma riskini azaltmak için ihtiyaç duyulanlar benzerlik taşımaktadır. Dolayısıyla, bir sorunun ele alınması, aynı zamanda diğer sorunun da ele alması anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, kendi içerisinde sorun yaşayan, bölünmüş, aralarındaki iletişimi kopan bireyler, topluluklar, toplumlar gibi bütün aktörler arasında iklim değişikliğine uyum sağlamak ve iklim değişikliği ile mücadele edebilmek maksadıyla; eşgüdüm içerisinde iş birliği yapma gereksinimi duyulması dolayısıyla barışa da hizmet edecektir.

Toplumlar, iklim değişikliğine uyum sağlamanın ve iklim değişikliği ile mücadelenin temel taşıdır. Ancak iklim değişikliğinin fiziksel sonuçları ile benzer şekilde sosyoekonomik sonuçlarının yansımaları olan sorunlar da ulusal sınırları tanımamaktadır. Dolayısıyla, iklim değişikliğine uyum sağlayamamanın diğer sorunlarla birleşerek şiddetli çatışmalara yol açtığı durumlarda, komşu devletler ve uluslararası toplum, en azından göç yoluyla etkilenecektir. Büyük ölçekli göçün, ekonomik sorunlar, refah seviyesinde düşüş, siyasi istikrarsızlık ve çatışma riskinin ulusal sınırları aşan sonuçları olacaktır. Bu nedenle, iklim değişikliği ile mücadele etmede ve uyum sağlama önlemlerinin alınmasında uluslararası eşgüdüm ve iş birliği de önemlidir. Bu nedenle sorunu ele almak için politika ve eylemlerin uluslararası düzeyde geliştirilmesi uygun olacaktır.

Daha geniş bir bakış açısıyla, iklim değişikliğine uyum sağlamakta gecikmiş bir dünya, devletler arasındaki rekabetin arttığı bir dünya olacaktır. Bu bağlamda, iklim değişikliği güçlendirilmiş iş birliği için bir fırsat olarak görülmediği takdirde, karşı karşıya olunan riskler nedeniyle güvensizlik artacaktır. Burada çatışma riskini artıran sadece gizil veya gerçek güvensizlik değil, aynı zamanda gelecek ile ilgili güvensizlik algısı, yani belirsizlik duygusunun etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, “sosyal devlet” anlayışında veya gelişmiş ülkelerin çoğunluğunda görülen yerleşik ve etkili sosyal yardım sistemleri, yoksulluğu ve sonuçta güvensizlik ve geleceğe yönelik belirsizlikleri azaltarak güvenliği desteklemektedir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin neden gelişmekte olan ülkelere göre nispeten daha az sıklıkta ve yoğunlukta şiddetli çatışmalar yaşadıklarını açıklamaya kısmen yardımcı olmaktadır.

Sonuç

Güvenlik sorunu olarak iklim değişikliği ve çatışma; bireyleri, toplulukları, toplumları, devletleri, birbirini destekleyen iki başlı bir sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. İklim değişikliğinden en fazla etkileneceği tahmin edilen ülkelerin çoğu, şiddet veya çatışma içinde bulunmakta ve bunların olumsuz etkileri nedeniyle, güvenlik ve istikrarda devamlılıklarını sağlayamamaktadır. Bilim insanları genel olarak iklim değişikliğinin doğrudan çatışmalara neden olmadığı, ancak karmaşık bir etkileşim sonucunda çatışmaya yol açabilecek etkenleri şiddetlendirerek dolaylı olarak çatışma riskini artırabileceği konusunda hemfikirdir. Bu bağlamda, iklim değişikliğinin yaratacağı sorunlarla; yoksulluk, sosyal dışlanma, eşitsizlik ve kötü yönetim, yolsuzluk, zayıf hukuk sistemi, yönetim kurumlarının zayıflığı, ekonomik sorunlar, çevresel bozulma, kaynakların kötü yönetimi, temel hizmetlerde eksiklikler gibi etkenler ile istikrarsızlığın birleşmesi çatışma olasılığını yükseltecektir. Çatışma içinde olan veya çatışmadan kurtulmaya çalışan toplumlar ise iklim değişikliğine karşı daha fazla hassas olacaklardır.

KAYNAKÇA

- “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement 1996: The Environment and Sustainable Development”, <https://spp.fas.org/military/docops/national/1996stra.htm> adresinden 01.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Abel, G. J., Brottrager, M., Cuaresma, J. C. ve Muttarak, R. (2019). Climate, Conflict and Forced Migration. *Global Environmental Change*, 54, 239-249. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.12.003>
- Adger W. N. ve Pulhin, J. M. (2014). Human Security. C. B. Field ve V. R. Barros (Ed.), *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*, 755-793. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/WGIIAR5-PartA_FINAL.pdf adresinden 27.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Ak, T. (2017). *Çevresel Güvenlik*. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık.
- Barnett, J. (2003). Security and Climate Change. *Global Environmental Change*, 13(1), 7-17. DOI:10.1016/S0959-3780(02)00080-8
- Barnett J. Ve Abel, G.J. (2006). Climate Change, Insecurity, and Injustice. W. N. Adger, J. Paavola, S. Huq ve M. J. Mace (Ed.), *Fairness in Adaptation to Climate Change*, 115-129. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology (MIT).
- Barnett, J. ve Adger W. N. (2007). Climate Change, Human Security and Violent Conflict. *Political Geography*, 26(6), 639-655. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2007.03.003>
- Barnett, J., Matthew R. A. ve O'Brien K. L. (2010). Global Environmental Change and Human Security: An Introduction. R. A. Matthew, J. Barnett, B. McDonald ve K. L. O'Brien (Ed.), *Global Environmental Change and Human Security*, 1-32. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology (MIT) Press.
- Buhaug, H. (2010). Climate Not to Blame for African Civil Wars. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38), 16477. DOI: 10.1073/pnas.1005739107
- Campbell, K. M. ve Christine P. (2008). National Security and Climate Change in Perspective. K. M. Campbell (Ed.), *Climatic Cataclysm*, 1-25. Washington DC: Brookings Institute.
- Climate Risk Analysis 2021 (2021). United States Department of Defense [Washington DC: USA Department of Defense, Office of the Undersecretary for Policy (Strategy, Plans, and Capabilities)]
- Climate Adaptation Plan 2021 (2021). United States Department of Defense (Washington DC: USA Secretary of Defense).
- Climate Adaptation Plan 2022 (2022). United States Department of Defense: Progress Report. Washington DC: USA Secretary of Defense.
- Crost, B., Duquennois, C., Felter, J. H. ve Rees, D. I., (2018). Climate Change, Agricultural Production and Civil Conflict: Evidence from the Philippines. *Journal of Environmental Economics and Management*, 88 (March 2018), 379-395. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2018.01.005>

- Çağlar, A. (2022). Uzlaşmazlık, Çatışma ve Çatışma Çözümü: Kavramsal Tanım. A. Çağlar ve M. Uluçakar (Ed.), *Uluslararası Çatışma Çözümü ve Barışın Tesisi*, 11-26. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Denny, E. K. ve Walter, B. F. (2014). Ethnicity and Civil War. *Journal of Peace Research*, 51(2), 199-212. <https://doi.org/10.1177/0022343313512853>
- Froese, R. ve Schilling, J. (2019). The Nexus of Climate Change, Land Use, and Conflicts. *Current Climate Change Reports*, 5(1), 24-35. <https://doi.org/10.1007/s40641-019-00122-1>
- “Global Issues: Climate Change”, <https://www.un.org/en/global-issues/climate-change> adresinden 27.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- Hsiang, S. M., Marshall B. ve Edward, M. (2013). Quantifying the Influence of Climate on Human Conflict, *Science*, 341, DOI: 10.1126/science.1235367
- Human Development Report 2007/2008, United Nations Development Programme (UNDP), New York.
- Human Development Report 2011, United Nations Development Programme (UNDP), New York.
- Human Development Report 2020, United Nations Development Programme (UNDP), New York.
- Human Development Report 2021/2022, United Nations Development Programme (UNDP), New York.
- Jacob, B., Lefgren, L. ve Moretti, E. (2007). The Dynamics of Criminal Behavior: Evidence from Weather Shocks. *The Journal of Human Resources* ,42(3), 489-527. <https://www.jstor.org/stable/40057316>
- Kanlı, İ. B. ve Kaplan, B. (2019). Yerel Ölçekte Çevre Güvenliğine İlişkin Bir Model Önerisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 97-115. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/issue/48895/440546>
- Lee, H., Romero, J. (Ed.) (2023). IPCC Climate Change 2023: Synthesis Report, *Summary for Policymakers*, 1-34, https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf adresinden 25.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- Linke, A. M., O’Loughlin, J. ve McCabe, J. T., vd. (2015).. Rainfall Variability and Violence in Rural Kenya: Investigating the Effects of Drought and the Role of Local Institutions with Survey Data. *Global Environmental Change*, 34(2015), 35–47. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.04.007>
- Mavroukou, S., Chace-Donahue, E., Olunaigh R. ve Conroy, M. (2022). The Climate Change–Terrorism Nexus: A Critical Literature Review. *Terrorism and Political Violence*, 34(5), 894-913. DOI: 10.1080/09546553.2022.2069445
- McDonald, M. (2013). Discourses of Climate Security. *Political Geography*, 33 (March 2013), 42-51. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2013.01.002>

- Moller V., Renéevan D. ve Matthews, R. vd. (2022). *IPCC Sixth Assessment Report 2022, Annex II: Glossary*, 2897–2930. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_Annex-II.pdf adresinden 25.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- National Security Strategy 2022 (2022), United States. Washington: The White House.
- NATO (2021) *Climate Change and Security Action Plan 2021*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185174.htm adresinden 14.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- NATO (2022) *Climate Change & Security Impact Assessment 2022*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/280622-climate-impact-assessment.pdf adresinden 14.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Ohlsson, L. (2000). *Livelihood Conflicts: Linking Poverty and Environment as Causes of Conflict*, Sida-Swedish International Development Cooperation Agency Sweden. <https://www.sida.se/en/publications/livelihood-conflicts-linking-poverty-and-environment-as-causes-of-conflict> adresinden 11.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- Oppenheimer, M., Campos, M. ve Warren, R. (2014). Emergent Risks and Key Vulnerabilities. C. B. Field ve V. R. Barros (Ed.), *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*, 1039-1999. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/WGIIAR5-PartA_FINAL.pdf adresinden 27.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Quadrennial Defense Review Report 2010 (2010). Washington, DC: USA Secretary of Defense.
- Ranson, M. (2012). *Crime, Weather, and Climate Change*, Harvard Kennedy School M-RCBG Associate Working Paper Series No. 8, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2111377. adresinden 22.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- Reisinger A., Diego, C. ve Andreas F. vd. (2023). *IPCC AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023, Annex I-Glossary*. Switzerland: IPCC Secretariat World Meteorological Organization.
- Reuveny, R. (2007). Climate Change-Induced Migration and Violent Conflict. *Political Geography*, 26(6), 656-673. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2007.05.001>
- Salehyan, I. ve Hendrix, C. (2014). Climate Shocks and Political Violence, *Global Environmental Change*, 28(2014), 239-250. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.07.007>
- Smirnov, O., Lahav, G. ve Orbell, J. vd. (2022). Climate Change, Drought, and Potential Environmental Migration Flows Under Different Policy Scenarios. *International Migration Review*, 57(1), 36-67. DOI: 10.1177/01979183221079850
- Smith, D. ve Vivekananda, J. (2007). *A Climate of Conflict: The Links Between Climate Change, Peace and War*, (1. Baskı). United Kingdom: International Alert.
- TDK (2023), Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 25.01.2024 tarihinde alınmıştır.

UCDP Definitions (2023), <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions> adresinden 20.01.2024 tarihinde alınmıştır.

“UN Security Council, in Statement, Says ‘Contextual Information’ on Possible Security Implications of Climate Change Important When Climate Impacts Drive Conflict”. <https://press.un.org/en/2011/sc10332.doc.htm> adresinden 04.12.2023 tarihinde alınmıştır.

“What is Human Security”, <https://www.un.org/humansecurity/what-is-human-security/> adresinden 27.12.2023 tarihinde alınmıştır.

“What We Do: Environment, Disasters and Climate Change”, <https://www.unhcr.org/what-we-do/build-better-futures/environment-disasters-and-climate-change> adresinden 15.01.2024 tarihinde alınmıştır.

“When Rain Turns to Dust”, file:///C:/Users/hp/Downloads/rain_turns_to_dust_climate_change_conflict.pdf adresinden 15.01.2024 tarihinde alınmıştır.

Williams, P. D. (2013). Security Studies An Introduction. P. D. Williams (Ed.), *Security Studies*, (2. Baskı, ss.1-12). Oxford: Routledge.

World Population Prospects 2022: Summary of Results (2022), United Nations Publication. file:///C:/Users/hp/Downloads/undesa_pd_2022_WPP_summary_of_results.pdf adresinden 25.12.2023 tarihinde alınmıştır.

Zartman, I. W. ve Touval, S. (2010). Introduction: Return to The Theories of Cooperation. I.W. Zartman ve S. Touval (Ed.), *International Cooperation: The Extents and Limits of Multilateralism*, 1-11. Cambridge: Cambridge University Press).

EXTENDED SUMMARY

Problems caused by climate change; They are grouped under the headings of coastal floods, floods, temperature, drought, energy demand, land degradation, forest fire and extreme weather events. Climate-related environmental changes, combined with other negative impacts on natural resources, are leading to famine, inadequate food supplies and increasingly insecure livelihoods in many areas. Therefore, it worsens already existing environmental problems and creates new safety problems.

On the other hand, individuals or societies; factors such as wealth, education, ethnicity, religion, gender, age, class/social level, health status; It affects the level of vulnerability and exposure to the problems caused by climate change. In the near term; Hazards and risks such as an increase in heat-related human deaths and diseases, food and water-borne diseases, mental health problems, floods, landslides, loss of biodiversity in the ecosystem and decrease in food production, structural changes that cause famine and water pollution should be expected.

Security is a multifaceted concept. One of the areas taken into consideration regarding security is environmental change. Environmental degradation, and therefore climate change, is seen as a security threat. The impact of climate change on security not only affects the danger, risk and threat to security, but also affects the ways in which insecurity leads to conflicts. There have been significant changes in the accumulation of conflict extending beyond the Cold War period and subsequent civil war formation since the late 1990s. Even if we assume that per capita income increases and democracy constantly develops, a 54% increase in civil war cases is expected by 2030. In this context, climate change; It has effects such as interrupting access to food and water, negatively affecting livelihood security, increasing migration, and contributing to political instability and the creation of an environment conducive to terrorism. Therefore, it is accepted that the direct and indirect factors created by climate change can exacerbate major political changes, taking into account social and economic conditions, and contribute to armed groups gaining members/supporters, increasing the likelihood of violence, especially terrorist incidents, and/or conflict.

In the process from climate change to violence; In addition to global warming, scarcity or increases in food prices as a result of the decrease in the availability of basic resources such as water and arable land, increasing tensions and the risk of violence, the possibility of escalation of tension resulting in conflict as a result of the failure of the methods applied to

solve the problems increases, and climate-related factors force people to migrate. One of the most vulnerable and priority issues against climate change is migration. Migration; It may have an increasing effect on the problems caused by social, demographic, economic, political, environmental and climatic factors. In other words, climate change is one of the biggest direct factors causing migration. Migration contributes to shifts in regional balances of power, deterioration of economic and social conditions that contribute to state failure, rapid population growth, urbanization and gender inequality, increases the pressure on people's livelihoods and weakens economic prospects and negatively affects people's well-being.

Physical and social effects of climate change; It increases the risk that crises will transcend political borders and move beyond any country or region. Thus, it can negatively affect tensions within countries as well as tensions between countries. Climate change; It affects the frequency, intensity and subject of problems, and increases its fragility with the combination of the problems it contributes to. Therefore, the possibility of encountering problems that may put intense pressure on security increases. In this context, climate change; It reshapes strategic, operative and tactical environments, and therefore security and stability.

In order to take the necessary measures against the threat posed by climate change, it is necessary to develop national adaptation strategies. In this process, plans against climate change-based threats should be based on scientific data and a climate-based decision-making process should be implemented in three main areas. In this context, climate intelligence should be included in the examination of the region and space, threat assessment and updates, by evaluating the impact of climate change in areas of impact and interest, and existing plans should be updated or new plans should be prepared as a result of the threat assessment. It should be ensured that climate change issues are reflected in the vision, concept, doctrine, work order and procedure at the strategic, operative and tactical level, especially in the logistics planning principles and the development of the decision support procedure, in the long-term financing requirements and budget forecast. Cost benefit analyzes should be made to combat the climate crisis. In addition, importance should be given to international cooperation and policies and actions should be developed at the international level.

Unless climate change is seen as an opportunity for strengthened cooperation, distrust will increase due to the risks faced. It should be taken into consideration that it is not only latent or real insecurity that increases the risk of conflict, but also the perception of future insecurity, that is, the feeling of uncertainty about the future. Therefore, established and effective social

assistance systems, seen in the “social state” approach or in the majority of developed countries, support security by reducing insecurity and future uncertainties as a result of poverty.

Atıf Bilgisi/Citation

Dikkaş, Murat. "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Birleşik Krallığın Ortadoğu Politikasının Şekillendirilmesinde İnsan İstihbaratı: T. E. Lawrence'ın Casusluk Faaliyetlerinin Stratejik Analizi". Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, c.2 s.1 (2024): 78-108.

Makale Bilgisi/Article Information
Araştırma Makalesi/Research Article

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA BİRLEŞİK KRALLIĞIN ORTADOĞU POLİTİKASININ ŞEKİLLENDİRİLMESİNDE İNSAN İSTİHBARATI: T. E. LAWRENCE'IN CASUSLUK FAALİYETLERİNİN STRATEJİK ANALİZİ

Murat DİKKAŞ¹

Öz

19. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da başlayan sanayi devriminin bir sonucu olarak batılı devletlerarasındaki sömürgecilik faaliyetleri çok büyük artış göstermiştir. Sömürgeci devletler dünya üzerindeki yeraltı ve yerüstü hammadde kaynaklarına ulaşmak amacıyla adeta mazlum devletler ve toplumların üzerine bir karabasan gibi çökmüşlerdir. Bu süreçte İngiliz casus Lawrence insan istihbaratının tüm inceliklerini icra ederek, bölgedeki Arap kabilelerinin Osmanlı Devletine karşı isyan etmesinde adeta başrol oynamıştır. Bu çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı esnasında Birleşik Krallığın hedef bölgelerde icra ettiği temel istihbarat disiplinlerinden biri olan İnsan İstihbaratının (İNİS) stratejik önemini vurgulamak ve İngiliz casus Albay Thomas Edward Lawrence özelinde insan istihbaratı yönteminin işlevselliğini analiz etmektir. Birleşik Krallığın stratejik çıkarları doğrultusunda İngiliz casus Lawrence'ın yürüttüğü insan istihbaratı faaliyetleri neticesinde, önemli siyasi başarılar elde edilmiş ve Ortadoğu ve Arap yarımadasının sınırları yeniden çizilmiştir. Bu başarının altında yatan dinamikleri analiz etmek ve uygulama yöntemlerini irdelemek, teoride yer alan araştırmacılar ve uygulamada bulunan saha görevlileri açısından çok büyük fayda sağlayacağı aşikârdır.

Anahtar Kelimeler: Paris Barış Konferansı, Birinci Dünya Savaşı, Arap Yarımadası, İnsan İstihbaratı, Thomas Edward Lawrence.

HUMAN INTELLIGENCE IN SHAPING THE MIDDLE EAST POLICY OF THE UNITED KINGDOM DURING THE FIRST WORLD WAR: A STRATEGIC ANALYSIS OF T. E. LAWRENCE'S ESPIONAGE ACTIVITIES

¹(E) İstihbarat Kd. Albay. MSÜ Kara Harp Okulu Öğretim Görevlisi. ORCID ID: <https://orcid.org/0001-0001-6157-8218>, mmdikkas85mail.com

Abstract

As a result of the industrial revolution that started in Europe towards the end of the 19th century, colonial activities among western states increased dramatically. Colonial states have literally collapsed on oppressed states and societies in order to reach underground and aboveground raw material resources around the world. In this process, British spy Lawrence performed all the subtleties of human intelligence and played a leading role in the Arab tribes in the region revolting against the Ottoman Empire. The aim of this study is to emphasize the strategic importance of Human Intelligence (HUMINT), one of the basic intelligence disciplines carried out by the United Kingdom in target regions during the First World War, and to analyze the functionality of the human intelligence method in the case of British spy Colonel Thomas Edward Lawrence. As a result of the human intelligence activities carried out by British spy Lawrence in line with the strategic interests of the United Kingdom, important political successes were achieved and the borders of the Middle East and the Arabian peninsula were redrawn. It is obvious that analyzing the Dynamics underlying this success and examining the application methods will be of great benefit to researchers in theory and field officers in practice.

Keywords: Paris Peace Conference, World War I, Arabian Peninsula, Human Intelligence (HUMINT), Thomas Edward Lawrence.

Giriş

Anglosakson terimi, 5 ve 6. yy.'da Britanya Adasına göç eden ve sonrasında ele geçiren, Angluslar, Saksonlar ve Jütlerden oluşan Cermen halklarına verilen genel isimdir. 11. yy.'da Norman İstilasından sonra Anglosakson sözcüğü, İngiliz anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Anglosakson tabiri günümüzde İngiliz soyundan gelen beyaz ırkları tanımlamakta kullanılır. Bu doğrultuda, Anglosakson istihbarat anlayışının temel hedefi, batı uygarlığını ve batının stratejik çıkarlarını korumak ve kollamak için teşkil edilen ayrıcalıklı konumu, sahip olduğu bütün imkânları kullanarak muhafaza etmektir. Anglosakson istihbarat mantığı, “Tarihin akışını kendi haline bırakmayı değil, kontrol altına alarak kendi lehine değiştirmeyi” amaçlamaktadır. Bu maksatla, etki ve ilgi alanındaki ülkelerde, istihbarat oyunlarını, örtülü askeri-siyasi-ekonomik operasyonları, devlet yönetimlerini etki altına almayı, siyasi ve askeri darbeleri, seçim provokasyonlarını, medya üzerinden yürütülen psikolojik savaş ve algı yönetimi tekniklerini ve provokatif şiddet yöntemlerini sıklıkla kullanabilmektedir (MSÜ KHO, 2023, s. 54).

19. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da başlayan sanayi devriminin bir sonucu olarak batılı devletlerarasındaki sömürgecilik faaliyetleri çok büyük artış göstermiştir. Sömürgeci devletler dünya üzerindeki yeraltı ve yerüstü hammadde kaynaklarına ulaşmak maksadıyla adeta mazlum devletler veya toplumların üzerine bir karabasan gibi çökmüşlerdir. Hatta birbirleri ile baş edemedikleri bazı bölgelerde karşılıklı gizli anlaşmalar yaparak iş birliğine dahi gitmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nı müteakip 18 Ocak 1919 tarihinde, İtilâf Devletleri arasında Paris'te düzenlenen Paris Barış Konferansında, Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altında bulunan bölgelerin sömürgeci devletler tarafından

paylaşımı için çeşitli gizli anlaşmalar yapıldığını ifşa eden bir belge ortaya çıkmıştır. Bu belge; “Türkiye ve Ortadoğu; Mezopotamya ve Suriye’deki Bölgesel Ayarlamalar” isimli toplantı tutanağıdır. Söz konusu toplantıya İngiliz heyetinin bir üyesi olarak Albay Lawrence’da iştirak etmiştir. Bu tutanak Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altındaki Ortadoğu Arap Yarımadası için Büyük Britanya İmparatorluğu tarafından Fransa ile yapılan paylaşım mücadelesi ve gizli anlaşmayı gün yüzüne çıkarmıştır.

İngiltere, bölgenin Güneydoğu Asya’daki sömürgelerine giden kara ve deniz ulaşım yolları üzerinde bulunması nedeniyle, Ortadoğu bölgesini (Basra Körfezi ve Mezopotamya) kontrol etmek istiyordu. Ayrıca petrolün stratejik bir önem kazanması ve petrol yataklarının Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altındaki topraklarda bulunması hatta özellikle Ortadoğu bölgesi, İngiltere ile birlikte Fransa’nın dahi iştahını kabartıyordu.

Bu dönemde İngiliz ordusunda üsteğmen olarak görev yapan Thomas Edward Lawrence, 1916 yılının Ekim ayında Arap milliyetçiliğinin kışkırtılması ve bölge halkının, aşiretlerin Osmanlı Devletine başkaldırması için “İnsan İstihbaratı” faaliyetleri yürütmekle görevlendirildi. Müslüman örf ve adetlerini ve bölge halkının davranışlarını öğrenen, iyi derecede Arapça bilen İngiliz casus Lawrence bölgedeki Arap kabilelerini Osmanlı Devletine karşı isyanı başlattı. Lawrence Sosyal İstihbarat Etüdü ve İnsan İstihbaratı faaliyetleri ile Arap başkaldırısının örgütlenmesinde ve finansal kaynağının sağlanmasında İngiliz devleti adına başrolde oynadı (Erkan, 2023, s. 272).

Bu çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı esnasında Birleşik Krallığın hedef bölgelerde icra ettiği temel istihbarat disiplinlerinden biri olan İnsan İstihbaratının (HUMINT) stratejik önemini vurgulamak ve İngiliz casus Albay Thomas Edward Lawrence özelinde insan istihbaratı yönteminin işlevselliğini analiz etmektir. Araştırmanın metodolojisi kapsamında, en çok tercih edilen nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi metodundan yararlanılmış ve tamamen bilimsel özellikler taşıyan açık kaynaklardan elde edilmiş veri ve bilgilerin doküman incelemesi yapılmıştır (Bless ve Sithole, s.2013). Ortaya çıkan bulgular yorumlanarak, nihai yargılara ulaşılmıştır. Salaria (2012) nitel araştırmaların genellikle açıklama ve yorumlama adına mevcut koşullar hakkında bilgi teminini amaçladığını ifade etmektedir.

1. Birleşik Krallığın Birinci Dünya Savaşındaki İstihbarat Faaliyetleri ve Lawrence

İstihbarat faaliyetleri sadece günümüz toplumlarında değil, tarihin her döneminde kendisine yer bulmuştur. Bu kapsamda İnsan istihbaratı diğer oluşturma yöntemlerinden ayrı olarak tarihsel gelişim içerisinde en eski istihbarat toplama yöntemidir. Temel istihbarat disiplinlerinden biri olan insan istihbaratı diğer istihbarat oluşturma yöntemleriyle birbirini tamamlar, teyit eder ve destekler. Başka bir ifadeyle, insan istihbaratı ve onun asli kaynağı olan insan unsuru, diğer istihbarat üretim yöntemlerinin de temel unsurudur. Görüntü İstihbaratını, Sinyal İstihbaratını, Açık kaynak İstihbaratını, Sosyal Medya İstihbaratını, Ölçüm ve İz istihbaratını gerçekleştiren de yine insandır. Dolayısıyla bütün istihbarat elde etme yöntemlerinin odağında ‘insan’ faktörü bulunmaktadır. Bu haliyle İnsan İstihbaratı, diğer istihbarat toplama disiplinleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Ayrıca İnsan İstihbaratı yöntemi ile istihbarat üretim faaliyetleri neticesinde teknik toplama sistemleri tarafından bırakılan önemli eksikliklerin giderilebileceği gerçeği, göz ardı edilmemelidir. Örneğin; teknik sistemler bir dolapta kilitli duran plan veya dokümanın fotoğrafını çekemez ya da uydular gizli yazışmaları okuyamaz!

İngiltere savaş sonrası vakit geçirmeksizin Arap dünyasını Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmak için arayışlar içerisine girmiş, bu dönemde kadim geçmişleriyle ve Bedevî atalarıyla gurur duyan Araplar ise, ayrı bir halk kimliğinden yoksun olup, genellikle aşiretler halinde yaşıyorlardı (Mackey, 2003, s. 130). Yine aynı dönemde Arabistan yarımadasının güneybatısında bulunan Yemen, Osmanlı yönetiminde ve imparatorluk ile barışçıl ilişkiler içerisindeydi. Diğer yandan Mekke Emiri Hüseyin ve Basra kıyısında yerleşik olan Necid Emiri İbni Suud (Suudi Arabistan’ın kurucusu ve ilk kralı) ise Osmanlı Devletinin muhalifiydi (Sedat, 2023, s. 267).

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında dünyada istihbarat faaliyetleri, teknolojiden yoksun bir şekilde çağın gerekleri doğrultusunda insan kaynaklı olarak icra edilmekteydi. Bu yüzden mezkûr yıllar yoğun casusluk faaliyetleri ve adeta efsanelerine sahne olmuştur. Sömürgeci ve emperyalist devletler bu tip faaliyetleri, organize bir yapıda, ülkelerinin etki ve ilgi alanları çerçevesinde etkin bir şekilde yürütürken, diğer devletler herhangi bir teşkilat altyapısı olmadan, sınırlı ölçekteki etki alanlarında ve alaylı yöntemler ile istihbarat faaliyetlerini icra etmekteydi.

Tarihin ilk evrelerinden soğuk savaşın son dönemine kadar, zamanın teknolojik yetersizlikleri nedeniyle sadece ‘insan istihbaratı’ disiplininden (yönteminden) yararlanarak haber/bilgi toplanmış ve neticede istihbarat ürünü meydana getirilmiştir. İnsan istihbaratının toplama vasıta ve kaynağı insan olan, açık ve/veya kapalı toplama teknikleri kullanılarak

çeşitli yöntemler ile elde edilen bilgilerin işlenmesi sonucu oluşturulan istihbarat olarak ifade edilmektedir. İnsan İstihbaratı konusunda son derece yetenekli olan İngiliz casus Thomas Edward Lawrence, Birinci Dünya Savaşı esnasında Ortadoğu ve Arap yarımadasında İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını korumak ve geliştirmek adına insan istihbaratı yönteminden yararlanmıştır. Bu doğrultusunda yürüttüğü insan istihbaratı faaliyetleri neticesinde Arap topluluklarını Osmanlı devletine karşı kışkırtarak, onların ayrı birer devlet olarak ortaya çıkmasına ve Osmanlı Devletinin Ortadoğu'yu bütünüyle terk etmesine sebep olmuştur. Lawrence aslında, “Stratejik istihbarat etüdünün konularından olan sosyal ve biyografik istihbarat kapsamında bir toplumu, tarihi, kültürel, etnik yapı, dil, din, mezhep açısından çok iyi tahlil ederek, istismara yönelik zayıf yönlerini ortaya çıkarmış ve bu yönde insan istihbaratı yöntemlerinden ustaca yararlanmıştır”.

Birleşik Krallığın stratejik çıkarları doğrultusunda, İngiliz casus Lawrence'ın yürüttüğü insan istihbaratı faaliyetleri neticesinde önemli siyasi başarılar elde edilmiş, Ortadoğu ve Arap yarımadasının sınırları yeniden çizilmiştir. Bu başarının altında yatan dinamikleri analiz etmek ve uygulama yöntemlerini irdelemek, teoride yer alan araştırmacılar ve uygulamada bulunan saha görevlileri açısından çok büyük mesleki kazanımlar sağlayacağı aşikârdır.

Birinci Dünya Savaşından önce ve özellikle savaş sırasında Osmanlı Devletine karşı hasım devletler tarafından yoğun biçimde casusluk faaliyetlerinin ifa edildiği gözlenmektedir. Başta İngilizler olmak üzere Ruslar, Fransızlar, Balkan Devletleri ve Almanlar, Osmanlı Devletinin topraklarında benzer faaliyetlerde bulunmuşlar, aynı zamanda bu devletler Osmanlı içerisinde kendilerine casusluk yapacak kişileri bulmakta da zorluk çekmemişlerdir. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Sırpalar, Bulgarlar, Ulahlar, Araplar ve bazı Arnavutlar düşman istihbarat teşkilatlarınca satın alınmışlardır (Gönül, 2023, s.1).

Nitekim gelişen olaylar karşısında kuvvetli bir istihbarat teşkilatına duyulan ihtiyaç nedeniyle, Birinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce Enver Paşa başkanlığında Teşkilat-ı Mahsusa kurulmuş ve Trablusgarp, Mısır, Lübnan, Irak ve Suriye'de Arap milliyetçiliğini körükleyen hareketler, sıkı bir gözetim altına alınmıştır. Fakat Araplar, Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetlerini, Arap özgürlük ve bağımsızlık ateşini söndürmeyi amaçlayan İttihat Terakki'nin düşmanca komploları olarak değerlendirmişlerdir. Sınırlı sayıdaki başarısı, Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir bütün olarak savaşın akışını lehte etkilemeye ve Osmanlı hâkimiyeti altındaki Arapların sömürgeci İngiltere ve Fransa'nın oyununa gelip bağımsızlıklarını ilan ederek devletler kurup, Osmanlı'dan ayrılmalarını engellemeye gücü yetmemiştir (Gönül, 2013, s. 2). Avrupa'nın “Hasta Adam” olarak nitelendirdiği Osmanlı

Devleti'ne ait toprakların paylaşımı ve bölüşümü sorunu, yani en geniş ifadesiyle “Şark Meselesi”, net bir biçimde 1916 tarihinde İngiltere'yi temsilen Mark Sykes ve Fransa'yı temsilen François Georges-Picot tarafından gizli olarak imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile ortaya konulmuştur .Sykes-Picot Anlaşması'nın sahada tatbiki açısından önemli gelişmelerden biri, Batılı devletlerin Ortadoğu ve Osmanlı Devleti üzerindeki planlarına hizmet eden Arap toplulukların ayaklanmasıdır (Aşan vd., 2021, s. 2). Arap Ayaklanması veya Arap İhaneti, Birinci Dünya Savaşı sırasında (Haziran 1916), Arap kabilelerince bağımsız ve birleşik bir Arap devleti kurmak amacıyla Türklere karşı, İngilizler başta olmak üzere batılı devletlerce kışkırtılmasıyla çıkartılan ayaklanmalar bütünüdür ifade etmektedir. Şerif Hüseyin bin Ali öncülüğünde başlatılan bu silahlı isyan hareketleri sonucunda, Araplar bağımsızlığını kazanmıştır. Osmanlı ise, çok değerli ve stratejik Hicaz ve Yemen topraklarını kaybetmiştir.

Birinci Dünya Savaşı başladığında İngiliz politikacı Churchill'in himayesinde Kahire Ofisi (Arap Büro veya Ofisi) kurulmuştur (Fazilet, 2023, s. 5). Bu ofisin başlıca görevi; Osmanlı coğrafyasında istihbarat çalışmaları yapmaktır. Arap Yarımadası'nda, Kuzey Afrika'da, Ortadoğu'da insan istihbaratı, muhabere elektronik istihbaratı, görüntü istihbaratı ve açık kaynak istihbaratı gibi alanlarda bilgi toplayıp analiz ettiler. Servisler arası ve hükümetlere dağıtmak için istihbarat analizleri yaptılar. Günlük istihbarat bültenleri çıkartmaya devam ettiler. Askeri hizmetler için önemli olan referans çalışmaları gözden geçirip genişlettiler. Bu çalışmalardan “Arap Şahsiyetler”, “Arap Yarımadası El Kitapları” gibi çalışmalar askeri amaçlarla Süveyş Kanalı'nda, Aden'de ve Kızıldeniz'de kullanıldı . Diğer yandan Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Arap yeraltı örgütleriyle de bağlantı kurarak İngiltere ve Mısır'daki İngiliz yetkililere bu konularda danışmanlık yaptılar. Arap Büro bünyesinde Araplar ve diğer Osmanlı vatandaşları hakkında biyografik istihbarat toplayarak, İngilizlere dost olabilecek kişileri tespit etmeye çalıştılar. İstihbarat elemanları Hicaz ve Suriye arasındaki bölgede sürekli yer değiştirerek kendilerine verilen görevleri yerine getirdi (Çabuk, 2019, s.7/1136).

Ortadoğu'da faaliyet gösteren, İngiliz haber alma teşkilatının bel kemiği, başta merkez şefi Bayan Getrude Bell olmak üzere Thomas Edward Lawrence, Captain Shakespeare ve yakın çalışma arkadaşlarıdır. Bell'in İngiliz istihbaratına en kritik katkılarından biri Lawrence'ın Kahire ofisine atanmasını sağlamak olmuştur. Shakespeare ve Lawrence, Arap milliyetçiliğini sonuna kadar körüklemekte, asıl düşmanın Türk olduğunu Araplara anlatmakta ve sınırsız para olanaklarını kullanarak şeyhleri ve diğer Arap yöneticileri satın

almaktadır. Onun elindeki bir diğer güç ise Arap toplumunun çok sevdiği altın ve altın değerindeki diğer vaatleridir. Shakespeare 1915'te, İngilizlerin verdikleri sözlerin yerine getirilmeyeceğini anlayan Suudilerce öldürülür. Bölgede zamanla İngiliz politikasının uygulayıcısı konumuna geçecek olan Lawrence'ın karşısına Almanlar en iyi elemanlarından olan Wassmus ile Otto Von Niedermayer'ı koz olarak sürmüşlerdir. Bu üç casus Ortadoğu'daki mücadelelerinde neredeyse efsaneleşmişlerdir. Teşkilat-ı Mahsusa ise bunların karşısına Süleyman Askeri Bey, Eşref Sencer (Kuşçubaşı), Nuri Paşa gibi isimlerle çıkar ama bu süreçte Arap Ayaklanması'nın baş aktörlerinden en önemlisi, İngiltere adına bölgede casusluk faaliyetleri yürüten ünlü Thomas Edward Lawrence'dır (Demirel, 2023, s.27).

İngiliz ajanı Lawrence bölgede üstteğmen rütbesinden yarbay rütbesine ulaşıncaya kadar danışman olarak görev yaptığı 1916-1918 seneleri arasından iki yılı aşkın bir süre zarfında Osmanlı Devleti aleyhine propaganda ve insan istihbaratı faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı Arap milliyetçiliğini güçlendirmek için son derece temkinli ve sabırlı hareket eden Lawrence, bölgede görev yaptığı süre zarfında dağınık Arap kabilelerini birleştirmek, düzensiz milislerden düzenli bir ordu kurmak ve nihayetinde Arapları Türklere karşı bağımsızlık savaşına hazırlamak için çeşitli Arap kabile liderleriyle yakın temas içinde olmuş ve onları Türklere karşı kışkırtmıştır (Aşan vd., 2021, s.2).

2. İngiliz Casus Lawrence'ın Uyguladığı İnsan İstihbaratı Faaliyetlerinin Analizi

İngiliz casus Lawrence Ortadoğu'da edindiği tecrübeleri, bölgede görev yapacak diğer askeri ve istihbarat personellerine aktarmak amacıyla 27 maddeden oluşan yönerge veya kılavuz olarak ifade edilebilecek bir metin kaleme almıştır. Lawrence'ın tecrübelerine istinaden hazırladığı, İnsan İstihbaratının çeşitli taktik ve yöntemlerini içeren, söz konusu kılavuz metin bugün hala Amerikan Harp Akademisi'nde kurmay subaylar için hazırlanan eğitim dokümanları arasında yer almaktadır (Aşan vd., 2021, 2). Lawrence'ın Ortadoğu'da İngiliz Emperyalizmi ve Anglosakson sistemini oturtmak konusunda yaptığı faaliyetler sonucu edindiği tecrübeler doğrultusunda hazırladığı 27 maddelik kılavuz hususlar ile bunlarla ilgili analiz ve değerlendirmeler aşağıdadır:

Madde 1: Danışmanların görev sahalarındaki kültürel yapıyı ve insan tipini bilmeleri önem arz eder. Bu doğrultuda toplanan bilgiler, Arap liderlerin güveninin kazanılmasını sağlayacak ve verilen danışmanlığın etkisini arttıracaktır.

Lawrence, bu ilk maddede **olumlu bir ilk intiba oluşturma** hususuna değinmiştir. “İlk birkaç hafta etrafınızla çok uğraşmadan devam edin. Kötü bir başlangıcın bedelini ödemek

zordur. Araplar kendi yargılarını bizim gözden kaçırdığımız harici nedenlerle oluşturur. Bir kabilenin en iç halkasına nüfuz ettiğinizde yapacaklarınızı, sizin ve onların memnun olacağı şekilde yerine getirebilirsiniz” diyerek öncelikle içine girdiğiniz toplumun ve bu toplumdaki bireylerin kültürü, dini ve mezhep yapısını, ve bu yapıların özelliklerini, değerlerini ve hassasiyetlerini önceden çok iyi analiz edip ona göre halkla ilişkilerinizde davranışlarınızı uyumlu hale getirmemiz gerektiğini vurgulamıştır.

Madde 2: “Eşraf² ve bedeviler³ hakkında öğrenebileceğiniz her şeyi öğrenin. Onların ailelerini, gruplarını, kabilelerini, dost ve düşmanlarını, kuyularını, vadi ve yollarını tanıyın. Bunların tamamını dinleyerek ve dolaylı soruşturmaya yapın. Soru sormayın. Onların yerel Arapçasını konuşmaya başlayın, sizinkini değil. Onların imalarını anlayabilene kadar derin sohbetlere girmekten kaçının. Yoksa zor durumda kalabilirsiniz. Başlangıçta biraz ağırdan alın”...

Lawrence bu ifadesiyle de yukarıdaki madde ile bağıntılı olarak bölgede kabileler arası ilişkilerden ya da düşmanlıklardan tutun da kullandıkları su kuyularına kadar **hayati detaylara hakim olunması gerektiğini** belirtmektedir. Bu yolla özellikle Eşraf’ın bölgedeki toplumsal rolünün altını çizmektedir. Zira Araplar nazarında soy ve kan bağıyla toplumun ileri gelenlerinin oluşturduğu zümre olan Eşraf, itaat edilen bir zümre olarak Arapların kültürel kodlarında yönetsel bir role sahiptir. Lawrence’a göre Eşraf’ın kontrol edilmesi gerekmektedir ve bu ise ancak onların ‘güvenlerinin kazanılmasıyla’ mümkün olacaktır. Yine burada vurgulanan çok önemli bir ayrıntı ise ‘mahalli dil bilgisidir’. İstihbarat elemanları mutlaka görev yaptığı bölgenin mahalli dilini bilmelidir. O yüzdendir ki, dünyada istihbarat eğitimi kurumları eskiden “İstihbarat ve Dil Okulu” adı altında hizmet vermişlerdir. Yabancı dil, istihbaratın katma değer sağlayan ayrılmaz bir parçasıdır.

Madde 3: “İş konularında sadece hizmet ettiğiniz ordu, hizip ya da partinin lideriyle anlaşın. Hiç kimseye emir vermeyin ve direktif ya da tavsiyelerinizi Arap komuta birimi⁴ için tutunuz. Sizin vazifeniz danışmanlıktır. Ve sizin öneriniz komutan ya da lider yalnızken verilir. Önerilerinizin, sizin vazifenizden kaynaklı tavsiyeler olduğunu ve ortak planlarınızın tek yöneticisinin yine kendisi olduğunu anlamasına müsaade edin.”

² Eşraf: Bir yerin varsıl ve tanınmış, ileri gelen, sözü tutulan, etkili kişileri.

³ Bedevi: Çöl ve vahalarda develeriyle birlikte konar-göçer olarak yaşayan Araplara verilen genel ad. Bedeviler geçmişte göçebe olan ve Sahra Çölü’nün Atlas Okyanusu kıyısından Batı Çölü, Sina Yarımadası ve Necef Çölü üzerinden Arap Çölü’ne kadar uzanan bölgede yaşayan Arap kabileleridir.

⁴ Şeyhler. Burada şeyh ifadesinden kasıt Arap kabile veya aşiret lideridir.

Lawrence'in burada, **danışmanlık faaliyetinin komuta birimindeki üst yapıya münhasır tutulması gerektiğine vurgu yapmaktadır.** Durum ve şartlar gerekmedikçe alt komuta kademelerine temas edilmemesi ve böylelikle Arap Komuta biriminde antipatiye sebep olunmasının önüne geçilmesine çalışılmaktadır. Bu maddedeki bir diğer önemli vurgu ise; Komuta Birimiyle iletişimin 'üslubuna' ilişkindir. Lawrence **danışmanlara üstten bir üslup kullanmaları yerine, iplerin Arap komuta biriminde olduğunu hissettiren, yapıcı bir telkin metodunu** önermektedir.

Yabancı ülkede danışmanlık hizmeti icra etmek çok hassas bir görevdir. Tarihte Osmanlı döneminde ülkemizde askeri ve sivil bürokraside birçok yabancı danışmanlar görev yapmıştır⁵. Bunların görünürdeki esas görevleri, eğitim-öğretim olarak görülse de bir de görülmeyen yönleri ve görevleri vardır ki, o da "İstihbarat" üretmektir. İşte bu kişilerin, mesleki konularında uzmanlıkları kadar iyi birer istihbaratçı olmaları da gerekmektedir. Danışmanlar, hiçbir zaman hizmet verdiği ülke ve vatandaşlarını zayıf, biçare ve hakir görmemeli, onların milliyetçi ruhlarını ve vatansever duygularını övücü söylem ve davranışlarda bulunarak beyaz propaganda yapmalıdır.

Madde 4: *"Liderinizin güvenini kazanın ve koruyun. Onun saygınlığını ne pahasına olursa olsun başkalarından önce davranarak güçlendirin. Onun ileri sürebileceği planları asla reddetmeyin ve karşısında yer almayın. Fakat bu planları ilk kertede sizinle özel olarak paylaşmasını sağlayın. Onların fikirlerini her zaman onaylayın ve hissettirmeden gururlarını okşayın. Sizin düşüncenizle aynı çizgiye getirin ama önerilerin ondan gelmesini sağlayın. Bu aşamaya geldiğinizde, onun düşüncelerine tamamen bağlı kalmasını sağlayın ve mümkün olduğunca sıkı bir biçimde onu uygulamaya yönlendirin fakat bunu fark ettirmeden yapın. Şöyle ki; sadece "O" bu baskınızın bilincinde olmalı ve kendisi bile çok açıkça bu baskıyı hissetmemeli".*

Lawrence bu maddede **danışmanların ilişki içinde oldukları Arap liderleri üstü örtülü bir baskıyla yönlendirmeleri gerektiğini** ifade etmiştir. Bu yönlendirme liderleri rahatsız etmeden yapılmalı ve güven ilişkisi tesis edildikten sonra devreye girmelidir. Böylece ***ortaya çıkacak karar, liderin inisiyatifıyla alınmış gibi görünecek ve liderleri danışmanlardan uzaklaştırmayacaktır.*** Sosyal düzen açısından kabile ve statü ilişkilerinin güçlü olduğu Arap toplumunda, ortak bir siyasal hedef paydasında birlik sağlamak zordur. Bundan dolayı danışmanlardan beklenen, İngilizlerin çıkarlarına hizmet edecek olan adımların bizatihi Arap

⁵ Örneğin; askeri alanda Osmanlı'da danışman olarak görev yapan Fransa'dan Comte de Bonneval, Almanya'dan Colmar Von Der Goltz, Otto Liman Von Sanders gibi şahsiyetler.

kabilelerini ayırıştırılmadan ve onların kendi liderleri eliyle sağlanmasıdır. Esasında alınan kararlar ve izlenen stratejiler, danışmanın bağlı olduğu yabancı devletin bir ürünü olmasına rağmen, bunun ev sahibi ülkenin milli çıkarlarına hizmet eden ve bizatihi o ülkenin karar vericileri tarafından alınmış olduğu izlenimi uyandırılmalıdır. Böyle olduğunda halk tarafından kolayca tasvip edilir, danışmana ve ülkesine olan güven sağlamlaşır.

Madde 5: “Liderinizle olabildiğince sürekli ve dikkat çekmeksizin temasta kalınız. Onunla yaşayın, çadırındaki yemeklerde ve konukları varken onun yanında bulununuz, doğal bir hal alsın. Tavsiyede bulunmak için yapılan resmi ziyaretler, günlük konuşmalarda düşüncenizi ‘inceden işlemek’ kadar faydalı değildir. Yabancı şeyhler ilk kez bağlılık yemini etmek ve hizmetlerini sunmak için geldiklerinde çadırı terk edin. Eğer onların Şerif’e dair ilk intibaları, yabancıların Şerif’in has dairesinde oldukları yönündeyse, bu Arap gagesine daha çok zarar verir.”

Lawrence’a göre eğer Arap Şeyhlerin Şerif’e dair ilk intibaları Şerif’in mahremine yabancıların vakıf oldukları düşüncesi olursa, bu Arapların bir araya gelip ayaklanması fikrine zarar verecektir. Çünkü şeyhler bu durumda kendi aşiret ya da kabilelerini, şerifin otoritesi altına sokmak istemeyeceklerdir. Şerifin bir İngiliz subayının etkisi altına girdiği bilgisi, Arapları ancak birbirinden uzaklaştırır. Burada şu mesaj doğrultusunda hizmet sunulmalıdır: Ülkenizin yönetimi sizin elinizde, kararları ülke çıkarlarınız doğrultusunda sizler alıyorsunuz, bizler burada sadece sizlere danışmanlık hizmeti veriyoruz. Bağımsızlık ve egemenliğinize saygılıyız ve gerektiğinde teminatıyız.

Madde 6: “Sefer birliklerinin astlarıyla çok yakın ilişkilerden kaçının. Onlarla yapacağınız sürekli görüşmeler, Arap komuta biriminde neler olup bittiğiyle ilgili olanları soruşturmanızı imkânsız hale getirecek ve onun pozisyonundaki zaafları kendi elinizle açığa vurmanıza neden olacaktır.”

Burada İstihbaratın olmazsa olmazı “Bilmesi Gereken Prensibi⁶” vurgulanmaktadır. Lawrence, bilgi akışı ve paylaşımının sadece liderler ile yapılmasını doğru bulmaktadır. Ast kadrolarla yakın ilişkilerin kurulması istenmeyen ya da paylaşılması uygun olmayan bilgilerin yayılma ihtimalini artırır. Astların sahip olmaması gereken her bilgi Arap komuta biriminin açıklarının ortaya çıkması ve çeşitli zafiyetlerin yaşanması ihtimalini arttıracaktır. Danışmanların bu durumdan kaçınmaları ve görevlerini aksatabilecek zorlukları kendi

⁶ İstihbaratta “Bilmesi Gereken Prensibi”: Herhangi bir konu veya işi yalnızca görevi ve sorumlulukları gereği öğrenmekle, incelemekle, gereğini yerine getirmekle ve korumakla sorumlu bulunanların yetkisi düzeyinde bilgi sahibi olması ve nüfuz etmesi ile izah edilir.

hatalarıyla oluşturmamaları beklenmektedir. Kısacası İstihbarata Karşı Koyma dahilinde “Bilgi Güvenliği”ne önem gösterilmelidir. Bu konuda personelin bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir.

Madde 7: “Sizin gücünüze bağlı ast yöneticilere karşı basitçe ve hafifçe muamelede bulununuz. Böylelikle kendinizi onların seviyesinden yukarıda tutmuş olursunuz. İyi muamele astın üste olan saygısını arttıracaktır. Bu, üstün otoritesini ve hiyerarşik üstünlüğünü muhafaza etmek içindir. Liderinize eğer Şerif ise⁷ saygılı davranın, o da sizin bu tutumunuza karşı mukabelede bulunacak ve devamında hep daha fazlasıyla karşılık verecektir. Üstünlük, Araplar arasında önemli bir konudur ve siz de bunu elde etmelisiniz.”

Lawrence’a göre astların üstlerine duydukları saygı ve otorite bağı, iyi muameleyle yakından ilişkilidir. Ayrıca danışmanların kendi üstlerine saygılı olmaları da bir o kadar önem arz etmektedir. Danışmanların kazanacağı saygınlık, özellikle saygı duyan kişi bir Şerif ise, danışmanlar hem Şerif makamında bir yöneticiyi daha kolay yönlendirebilecek hem de kendi astlarına söz geçirebileceklerdir. Ast üst ilişkilerinde bir yandan rütbenin gereği statü korunmakla beraber diğer yandan “Güç Mesafesi”ni çok katı tutmadan astlar üzerinde tatlı-sert bir otorite kurulmalıdır. Öte yandan nasıl ki astlardan saygı, hürmet ve itaat bekleniyorsa kişi kendi üstlerine de bu yönde örnek olacak bir davranış sergilemelidir.

Madde 8: “Senin ideal konumun orada bulunmak fakat göze batmamaktır. Çok fazla samimi, göze çarpan ya da ciddi bir hal içinde olmayın. Keşif ekibinin başındaki kişi olsa dahi herhangi bir kabile şeyhinin sizinle uzun süreli ya da çok sık vakit geçiriyor olduğu izlenimini vermekten kaçının. İşinizi yapmanız için ‘kıskaçlıkların dışında kalmalısınız’; bir kabile ya da aşiret ile ilişkilendirilerseniz prestij kaybedersiniz ve kaçınılmaz husumetlerden kurtulamazsınız. Şerifler bütün kan davaları ve yerel çekişmelerin hepsinin üzerinde konumlanırlar ve Araplar arasındaki birliğin yegâne kaidelerini oluştururlar. Birakın adınız her zaman bir şeyhle anılsın ve kabile arasında onun davranışlarına iştirak edin. Hareket zamanı geldiğinde kendinizi açıkça onun direktiflerini uygulayan biri olarak ortaya koyun. Bedeviler bunun ardından aynı şeyi yapacaklardır.”

Lawrence, görev bölgesindeki danışmanların lider kadroyla çok sıkı ilişkilere sahip oldukları imajının kıskançlık ve çekişmelere neden olacağını ifade etmektedir. Bu kıskançlık

⁷ Seyyid terim olarak “şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek” mânasına gelen şerif ile (çoğulu eşrâf, şürefâ) birlikte “nesl-i pâk-i Muhammedî’ye mensup olup yüceltmış olan” anlamında Hz. Peygamber’in Hz. Ali ile Fâtıma’dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali’nin soyundan gelenlere aynı zamanda “Seyyidü’s-sâdât” (tabâtabâ) denilir (Tâcü’l-‘arûs, “tbtb” md.; EI2 [İng.], III, 950). Kaynak : İslam Ansiklopedisi.

ve çekişmelerin hizipleşme ve düşmanlık oluşturma ihtimalinin olduğu belirtilmektedir. Böyle bir duruma neden olmanın bedeli, danışmanların husumetli taraflar arasında kalması ve itibarlarını kaybetmeleridir. Yapılması gereken, kimsenin hedefi haline gelmeden Şerif ile ilişkileri sağlıklı tutmak ve emir komutayı Şerif eliyle işletmektir. İnsan ilişkilerinde eşit ve tutarlı olun. Terazinin bir yanına daha fazla ağırlık vermeniz şüphe ve kıskançlık uyandırır. Bu yüzden topluluğun genelinin güvenini kazanmak, benimsenmek ve göze batmadan kolayca hareket etmek istiyorsanız tutum ve davranışlarınıza bu yönde dikkat etmeniz gerekmektedir.

Madde 9: “Şeriflerin, Arapların doğal soylu sınıfı olduğuna dair algıyı destekle ve geliştir. Aşiretler arası kıskançlıklar herhangi bir şeyhin komuta eder bir konuma gelmesini imkânsız hale getirir ve göçebe Araplardaki birliğe dair tek umut Eşrafın egemen sınıf olarak evrensel kabulüdür. Şerifler davranış ve yaşantılarında yarı-şehirli, yarı-göçebedirler ve komuta içgüdüüne sahiptirler. Bu denli bir itibar kazanımı için sadece lütuf ve para yetersiz kalacaktır; ancak Arapların Muhammed Peygamberin soyuna gösterdikleri derin saygı ve Muhammed Peygamberin ulviliğine olan hürmet, Eşrafın nihai başarısı için umut veriyor.”

Bu maddede Lawrence, soy bağının Arap hiyerarşisindeki önemini tespit etmiş ve vurgulamıştır. Hz. Muhammed’in soyundan gelenler, Müslüman Araplar nazarında saygın kişilerdir. Bundan dolayı danışmanların bu makama saygı göstermeleri beklenmektedir. Danışmanların, Arap ileri gelenleri ve toplum nezdinde kabullenilmiş ast-üst olgusunun farkında olması ve bu duruma göre hareket etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Arap ileri gelenlerinin toplum üzerindeki nüfuzlarının kuvvetlenmesi ve en nihayetinde tüm siyasal düzene egemen olmaları Lawrence’a göre, Arap birliği için yegâne yoldur. Yine yukarıdaki bazı maddeler ile bağıntılı olarak toplumu ve onu oluşturan bireylerin toplumsal yaşayış, dini, kültürel ve mezhepsel boyutlarında çok iyi tahlil ederek tanınması gereklidir. Bu doğrultuda doğru hedef seçimi, kısa yoldan başarıya ulaşmayı mümkün kılacaktır.

Madde 10: “Şerif’inize halk arasında ve özel görüşmelerde ‘Seydi’ diye hitap edin. Diğer insanlara herhangi bir unvan olmadan kendi isimleri ile seslenin. Samimi diyaloglarda Şeyh’e hitap ederken ‘Abu Annad’, ‘AkhuAlia’⁸ ya da buna benzer seslenişleri isimleriyle birlikte kullanın.”

⁸ İngilizce transkripsiyonlarıyla yazılmış olan babası anlamındaki “Abu” ve kardeş anlamındaki “Akhu” sözcüklerini, Arapların günlük dildeki birbirlerine hitap tarzlarını benimseyerek kullanmaları salık verilmektedir. Aşiret ismiyle birlikte Abu niteleyicisinin özellikle şeyh ve şerifleri onurlandırarak hitap etmekte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. İslam Ansiklopedisi.

“Seydi-Seyyid”⁹ hitabı, Arap topluluğunda Şerif ünvanını pekiştirmek amacıyla da kullanılmaktadır. Böylece danışman, hizmet verdiği Şerifin statüsünü, toplumsal mecralarda sürekli onaylar konumunda olacaktır. Daha özel konuşmalarda doğrudan isimle hitap etme telkini ise danışmanın Şerif ile samimi bir iletişim içinde olduğu kanaatini güçlendirme amacını taşıyabilir. Çünkü hitap çok önemlidir ve insanların gönül kapısının anahtarındır. Saygı, sevgi ve sıcakkanlılığın ilk adımıdır. İlk intibanın pozitif değeridir. Çoğu insan buna yeterince önem vermez. Bu yüzden kişilerin değer yargılarını öğrenerek, önceden o kişiye nasıl hitap edeceğimizi belirlememiz çok faydalı olacaktır.

Madde 11: “*Yabancılar ve Hıristiyanlar, Arabistan’da sevilen kişiler değillerdir. Yaklaşımınız arkadaşça ve gayri resmi olabilir ancak zeminin çok kaygan olduğunu her zaman hatırlayın. Önünüzde Şerifi bir flama gibi dalgalandırın (ya da nüfuzunun etkinliğinden yararlanın) ve kendi düşüncelerinizi ve kimliğinizi gizleyin. Başarırsanız, yüzlerce kilometrelik ülke ve emrinizde binlerce adama sahip olacaksınız ve bu rıya karşılığında takas etmeye değer.*”

Danışmanlar, Arap’lara askeri danışmanlık sıfatıyla destek verseler de yabancı oldukları gerçeğinin farkında olarak görevlerini yapmak durumundadırlar. Dolayısıyla Lawrence’ın önceki maddelerde yaptığı telkinler bu madde için yol gösterici niteliktedir. **Danışmanlar göze batmadan liderlerle, özellikle de lider bir şerif ise, iyi ilişki içinde olmalıdır.** Yani danışmanların fikirleri Şerif tarafından benimsenmeli ve Şerifin verdiği karar danışmanın olmasını arzuladığı gelişmeleri desteklemelidir. Böylece görünürde bir İngiliz’in değil Şerifin kararları olacaktır. Bu da Arapların gözünde işleyişin meşruiyetinin sorgulanmamasını sağlayacaktır. Daha açık bir ifadeyle, bazı önyargıları kırmak çok zordur. Örneğin; devletler ve toplumlar arasında tarihi, dini ve mezhepsel husumeti bir anda kırmak imkânsızdır. Bu yüzden adım adım, planlı ve programlı, sabırla ve ikna edici bir yaklaşımla karşı tarafa doğrularımızı kabul ettirmeliyiz. Burada “rol model” olmak çok önemlidir. Hangi maske içinde olunursa olunsun bulunduğu coğrafyanın tarihi bilgisine hakim, beden dilini ustalıkla kullanan, hedef toplum ve bireylerini iyi tanıyan, onların yaşamına kolayca adapte olan, onların dilini konuşan ve her türlü ahval ve şerait’de yılmadan görev yapabilecek donanımlı personelle çok büyük hedeflere ulaşmak mümkündür.

⁹ Seyyid terim olarak “şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek” mânasına gelen şerîfile (çoğulu eşrâf, şürefâ) birlikte “nesl-i pâk-i Muhammedî’ye mensup olup yüceltmış olan” anlamında Hz. Peygamber’in Hz. Ali ile Fâtıma’dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali’nin soyundan gelenlere aynı zamanda “seyyidü’s-sâdât” (tabâtabâ) denilir (*Tâcü’l-‘arûs*, “tb̄b” md.; *Eİ2* [İng.], III, 950). Kaynak : İslam Ansiklopedisi.

Madde 12: “Mizah duygunuza sıkıca sarılın. Ona her gün ihtiyacınız olacak. Düz bir ironi en kullanışlısıdır ve kişilik olarak hazırcevaplık ile çok laubali olmayan bir karakter şefler üzerindeki etkinizi iki katına çıkarır. Bazı tebessümleri yakaladığımızda, o sizi ileri taşıyacak ve bunun en şiddetli konuşmadan daha büyük etki yaratacağını göreceksiniz. Jest ya da mimiklerin gücü çok değerlidir; fakat bunu dikkatlice kullanın. Zekâ işi nükteler, şakalardan daha değerlidir. Sakın bir şerifi diğer şeriflerin yanında gülünç duruma düşürmeyin.”

Lawrence’a göre **mizahın ölçülü kullanılması**, kurulacak ilişkinin derinliğini arttırmak için oldukça etkili bir araçtır. Mizahi öğelerin yerli yerinde kullanılması danışmanları şeriflerin gözünde cazip kişiler kılacaktır. Önemle vurguladığı husus şerifleri toplum içinde gülünç duruma düşürmemeye özen göstermektir. Lawrence, böylece mizahın kullanımı konusunu net bir biçimde formüle eder. Bir İngiliz’in mizah anlayışının, Arapların meclisinde aşırılığa kaçmadan nasıl etkin biçimde kullanılabileceğine istinaden yapılmış bu analiz, Lawrence’ın iki farklı kültüre dair derinlemesine vukufiyetini ortaya koyan çarpıcı bir örnek sunmaktadır.

Bu anlamda yabancı ülkede görevli personel “Sosyal İstihbarat” kapsamında bulunduğu ülkenin kültürünü çok iyi öğrenmesi gerekir. O ülke halkı neye önem veriyor? Hassasiyetleri nelerdir? Neye gülüyor ya daneye kızıyor? Nasıl motive oluyor? İnsanın karakteristik özellikleri nelerdir? vb. ayrıntılara hakim olunması gerekir. Bu konuda gerektiğinde bir tiyatrocunun gibi rol yapması da lüzumlu olabilir. Kendisini halkın değer verdiği şeyleri sevmese bile sevdim diye gösterebilmeli, mizah anlayışı olarak kendisine ters düşse bile gülünmeyecek şeylere sırf onlar güldükleri için gülmeli, üzülünmeyecek şeylere ise gerektiği yerde üzülerek topluluğun hissiyatlarına ortak olmalıdır. Yoksa kendi espirinize kendiniz gülecek kadar gülünç ve aciz duruma düşmeyin. Görevli personel bunu başarırsa o zaman kendini karşı tarafa kolayca ve kısa zamanda kabul ettirebilir. “Ben de sizdenim” imajını sergileyerek güven ortamı oluşturabilir. Bu durum müteakip adım ve faaliyetler için ona kolaylık sağlar, başarıya götürür.

Madde 13: “Bir Arap’a asla el kaldırmayın; kendinizi alçaltmış olursunuz. Sonuçlarının görünüşte size duyulan saygıyı arttırdığını düşünebilirsiniz, ancak gerçekte yaptıklarınız, siz ve onların arasına içten içe bir duvar inşa edecektir. Her şey yanlış yapılırken sessiz kalmak zordur; ancak öfke kontrolünüzü ne kadar az kaybederseniz, avantajınız o kadar büyük olur. Keza o zaman öfkeden kendinizi kaybetmezsiniz.”

Askeri danışmanların otokontrol ve öfke yönetimi konularında yüksek motivasyona sahip olmaları beklenmektedir. Lawrence'a göre şiddet dili, danışmanların itibarını zedelemek ve ilişkilere zarar vermekten başka bir işe yaramamaktadır. Arapları kontrol etmek için meşru görülme ve saygı duyulmak önemli olduğundan bunun tam tersi etkiye sahip tüm davranışlardan kaçınılması gerekmektedir. İstihbaratçı eğitiminin temel konuları olarak; otokontrol, öfke yönetimi, stres altında çalışma, sorgulama ve sorgulamaya mukavemet, yalan makinasını atlatma, karakter analizi, beden dilini kullanma, mahalli dil (halk dili lehçesinde, yaşayan terim/kalıplar/deyimler/özlü sözler, güncel espri anlayışı ve özellikleriyle birlikte), işaret dili, yakın dövüş, tarih, din, nezaket ve kültür eğitimi ve tiyatroculuğu saymak pek abartılı olmasa gerek. Tabii bu eğitim süreci görev yapılacak coğrafyaya göre çeşitlendirilebilir. Bütün bunlar Maske Süreci¹⁰ içine dahil eğitimler olarak karşımıza çıkar.

Madde 14: *“Yönlendirmek çok zor olsa da, eğer onlara katlanacak tahammülünüz varsa Bedevilere önderlik etmek kolaydır. Müdahaleleriniz ne kadar az görünür olursa etkiniz o kadar artacaktır. Tavsiyelerinizi takip etmeye ve isteklerinizi yerine getirmeye hazırlardır; fakat senin ya da bir başkasının bunun bilincinde olmasını istemezler. Bütün sıkıntıların sonunda onların iyi niyetinin gerçek kaynağını en derinlerde bulacaksınız.”*

Burada “Tahakkümsüz müdahale” anlayışının hissedilmesinin önemine değinilmiştir. Yani yönlendirmenin meşru sayılması ve zorla olmadığı kanaatinin oluşturulması sağlanmalıdır. Herhangi bir fikre ve yönlendirmeye gönüllü katılım anlayışı, “zoraki” ya da “itaat” anlayışının önünde olmalıdır. Bu anlayışın oluşturulması Lawrence'a göre bedevilerin özgürce hareket etme algısı üzerinden görünmez bir yönlendirme kanalı oluşturabilecektir. Ev sahibi ülke ve vatandaşları içsel-insani duyguları gereği manda ve himaye pozisyonunda ulunmayı, bağımsızlıklarına kısıtlama getirilmesini kabullenemez. Bu yüzden yaklaşımlarda emir kipi kullanmadan kaçınmak, kararları sanki onlar almışçasına ve onların ağzından duyurmak esas olmalıdır.

Madde 15: *“Kendi başınıza çok iş yapmaya kalkışmayın. Arapların kabullenilebilir düzeyde yaptıkları işler, sizin harika işler yapmanızdan daha iyidir. Bu onların savaşı ve siz sadece destek için varsınız, onlar adına zafer kazanmak için değil. Aslında, Arabistan'ın çok sıra dışı koşulları altında, sizin şahsen fiili olarak yaptığınız işler belki de sizin düşündüğünüz kadar iyi olmayacaktır.”*

¹⁰ Maske hikaye, bir gizli faaliyet elemanının faaliyetini gizlemek için görev yapılacak coğrafya ve mekansal şartlara özgü olacak şekilde görev kimliğine, pozisyonuna ve yaşantısına uygun olarak hazırlanmış yapay ve kurgusal bir hayat hikayesi.

Lawrence bu maddede iki konuya değinmektedir. Birincisi, danışmanların yürüttüğü işlerde **her zaman yüksek inisiyatif kullanmaları gerekmediğidir**. Arapların göz ardı edilebilecek aksaklıklarla işleri tamamlamaları, danışmanların bihakkın yerine getirdikleri işlerden daha değerlidir. İkincisi ise; danışmanların Arap coğrafyasının kendine has koşulları, bir İngiliz'in mükemmeliyet algısıyla örtüşmeyebileceği gerçeğini göz ardı etmemeleri hususudur. İniyatif gerektiği yerde ve şartlarda, gerektiği oranda kullanılmalıdır. İniyatifin dozajı abartılmamalı ve kullananın boyunu fazla aşmamalıdır. Ayrıca istekler de mükemmeliyet aranmamalıdır.

Madde 16: “Şayet, çok aşırıya kaçmadan, yapabiliyorsanız size gelen hediyeleri geri çevirin. Yerli yerinde bir hediye çoğu zaman şüpheli bir şeyi kazanmada oldukça etkilidir. Karşılığını uygun bir biçimde veremeyeceğiniz hiçbir hediye asla kabul etmeyin; fakat hediye verenden belirli bir hususta ricacı olmanız gerekiyorsa hediyeye mukabelede bulunmayı erteleyebilirsiniz. Sizlerden bir şeyler istemelerine müsaade etmeyin, çünkü sonra aç gözlülükleri sizi sağılabilecek inekler gibi görmelerine sebep olacak.”

Kabul edilen her hediye bir minnet bağı oluşturma potansiyeli vardır. Bundan dolayı uygun şekilde **mukabelede bulunulamayacak hediyelerin kabul edilmesi hoş görülmemektedir.** Hediyeye mukabele sadece karşılıklı ilişkinin niteliğini kötü etkilememesi kaydıyla ve uygun zamanda yapılmalıdır. Zira, bir işin doğru zamanda ve uygun şekilde yapılmaması, o işin hiç yapılmamasından daha kötü sonuçlar doğurabilir. Yazılı olmayan ve genel kabul görmüş bir nezaket kuralı vardır. “Hediye İstenmez ancak size sunulan bir hediye (abartılı olmamak ve karşılığı ödenebilecek değerde olmak kaydıyla) geri çevrilmez.” Dolayısıyla müteakabiliyet esasına uygun hediye kabul edilebilir. Buradan öne çıkan önemli bir ayrıntı ise “Hediye ile esir alınmamak” kaydıyla hareket etmek gerekmektedir.

Madde 17: “Bir kabile ile birlikteyken kefiye¹¹ giyinin. Bedevilerin şapkaya karşı kötü önyargıları vardır ve şapka giyinmedeki ısrarımızın ahlaki olmayan ve din dışı bazı ilkelerle ilişkili olduğuna inanırlar. Kalın bir kefiye güneşten iyi bir korunma şeklidir ve eğer şapka takarsanız en yakın Arap arkadaşlarınızın toplum içinde sizden utanmalarına sebep olursunuz.”

Lawrence'a göre **Bedevi Araplar, Avrupa tipi giyim tarzında İslami anlayışa muhalif bir tutum hissetmektedir. Bundan dolayı Arap toplumu içinde şapka giyip ısrarla öteki gibi**

¹¹ Arapların kullandığı ve omuzları da örten, püsküllü erkek başörtüsü.

görünmenin bir anlamı yoktur. Çünkü danışmanların amacı insanlarla iyi ilişkiler kurmaktır, onları kendilerinden uzaklaştırmak değil. Lawrence'ın bu durumun önüne geçmek için verdiği telkin oldukça basittir. Şapka takmayın, kefiye giyin. **Böylelikle hem topluma hem de iklime uyum sağlayın.** Toplum içinde farklı görünmemek, göze batmamak, onların manevi değerlerine saygı göstermek için toplum genelinin kıyafetine uymak lüzumludur.

Madde 18: “*Tebdil-i kıyafet tavsiye edilmez. Özel alanlar haricinde, bir İngiliz subay ve bir Hıristiyan olduğunuz, bırakın açıkça bilinsin. Bununla birlikte aşiretlerle birlikteken Arap kıyafetleri giydiğinizde, üniformalyken imkânsız olan bir yakınlık düzeyinde güvenlerini kazanacaksınız. Şu var ki bu tehlikeli ve zordur. Onlar gibi giyinirken size özel bir müsamaha göstermeyeceklerdir. Bir yabancı olarak onların kendilerine özgü görgü kurallarından yükümlü değilken, Arap kıyafetleri içinde hatanıza göz yumulmayacaktır. Yabancı bir tiyatro sahnesinde aylarca geceli gündüzlü kesin olmayan bir çıkar için dinlenmeksizin rolünü oynayan bir tiyatro sanatçısı gibi olacaksınız. Eksiksiz bir başarı, Arapların sizin yabancılığınızı unutmaları ve sizi kendilerinden biri gibi görerek sizin yanınızda doğal bir şekilde konuşmaya başlamalarıdır ki, bu belki sadece ortaya konulan karakterle elde edilebilir. Kısmi başarı İngiliz kıyafetleri içinde daha kolay olacak, sağladıkları rahatlıkla fiziksel ve mental olarak daha uzun süre dayanmanızı temin edecektir. Ayrıca bu durumda yakalandığınızda Türkler artık sizi asmayacaklardır.”*

Bu maddede yerel kıyafet giymekle kılık değiştirmek arasındaki fark net bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca danışmanların Hıristiyan bir İngiliz oldukları gerçeğini örtbas etme girişimlerinin tehlikeli bir şekilde ters tepme olasılığı vardır ve gizlenme girişimi Araplar tarafından şüpheyle karşılanabilir. Bununla birlikte **toplumun benimsediği giyim kuşam alışkanlıklarına uyum sağlamak danışmanlar açısından dezavantajları olmakla beraber faydalı olacaktır.** Özellikle Arapların kendilerini danışmanlar yanında rahat hissetmeleri elde edilmek istenen çıkarlar açısından son derece önemlidir. Hedef toplumla beraber fikir, düşünce ve gaye birliğinin yanı sıra kılık ve kıyafet birliği içinde olmak, amaçlara ulaşmayı ve planlanan faaliyetleri kolaylaştıracaktır.

Madde 19: “*Eğer Arap kıyafetleri giyerseniz, en iyisini giyinin. Kabileler arasında giysiler ayırt edicidir ve uygun kıyafeti giymelisiniz ki rahat edesiniz. Şayet rıza gösterirlerse, bir Şerif gibi giyinin.”*

Lawrence, Arap toplumunu oluşturan aşiretlerin kendilerine özgü giysilere sahip olduklarını belirtmektedir. Danışmanlardan beklenen, bu farkların bilincinde olmaları ve ona göre en uygun şekilde giyinmeleridir. Böylece hangi kabileyle irtibat halinde olunursa

olunsun daha rahat hareket edebilme olanağına sahip olabileceklerdir. Lawrence ayrıca izin verilirse bir Şerif gibi giyinme ifadesini kullanırken büyük olasılıkla bunu Şeriflerin toplumsal itibarına binaen Arap gururunun okşanması suretiyle de bir yakınlık kurabilme ihtimalini dile getirmektedir. Burada bir diğer husus, sıradan bir bedevi görünümüyle o ortamda bulunmanın da önüne geçmektir. Bu konuyu yerel otoritenin rızasına bağlaması da yine dikkat çekicidir. Bu noktada Hz. Mevlana'nın bir sözünü zikretmek yerinde olacaktır: *İnsanlar kıyafetleriyle karşılanır, ilmiyle ağırlanır, ahlakıyla uğurlanır.* Kılık-kıyafet, tavır ve hareket bulunduğumuz ortama ve toplumsal kültüre uygun olmalıdır.

Madde 20: *“Eğer tamamen Arap kıyafetleri giyerseniz, hakkını verin. İngiliz arkadaşlarınızı ve geleneklerinizi geride bırakın ve bütünüyle Arap alışkanlıklarına intibak edin. Avrupalıların Arapları kendi oyunlarında yenmesi, onlarla bu derece aynılık içinde karşılaşmakla mümkün olur; çünkü faaliyetlerimizde daha güçlü motivasyona sahibiz ve onlardan daha fazla yüreğimizi ortaya koyuyoruz. Şayet bunları aşabilerseniz, mutlak başarıya doğru muazzam bir adım atmış olursunuz. Lâkin yabancı bir ülkede ve yarı anladığın bir yabancı dilde yaşamak ve düşünmenin zorluğu, yabancı yiyecekler, alışılmadık giysiler, özel hayat ve huzurun tamamen yok oluşu ve mütemadiyen aylarca diğerlerinin tetikte bir taklidinin olabildiğince rahatlamaşının imkânsızlığı, Bedeviler, iklim ve Türklerle uğraşmanın neden olduğu bir çeşit ekstra stres... tüm bunlar göz önünde bulundurmadan bu yol seçilmemelidir.”*

Arap toplumunda özellikle Abbasiler dönemi ve sonrasında üst düzey bürokrat ve toplumun ileri gelenlerinde süslü ve ihtişamlı giysiler giyinme eğilimi güçlüdür (Yılmaz, 2008). Ayrıca bireyin kültürü, yaşadığı toplumun ve sınıfın kültürü bağlamında değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Arap toplumunda var olan güçlü kast ilişkilerini değerlendirirken kültürel ayrıntıları göz ardı etmek, yanlış davranışlar geliştirmekle eşdeğerdir. Lawrence'ın Arap kültürü bağlamında sahip olduğu bilgi ve tecrübe, danışmanlara bu bağlamda önemli bir yol gösterici unsur olmaktadır. Lawrence'a göre **Arap gelenek ve göreneklerine göre yaşamının bir danışman açısından ne kadar zor olduğunun altı çizilse de nihai amaç için gerekli bir fedakarlıktır.** O yüzden görev yerine gitmeden önce o yörenin sosyal ve coğrafi şartlarına çok iyi hazırlanılacak bir “maskelenme” sürecinden geçilmesi elzemdir.

Madde 21: *“Dini tartışmalar sıkça olacaktır. Kendi kültürünüze dair istediğiniz şeyleri söyleyebilirsiniz ve yüzeysel bir konu olduğuna emin olmadığınız sürece onların kültürlerini eleştirmekten kaçının. Bunu da ancak yaptığınız eleştiri size ciddi ölçüde puan*

kazandıracaksa yapınız. Bedevi İslamı, biraz dindarlık ve coşkuyla beraber yabancılara saygının olmadığı haliyle kuşatıcı bir unsurdur. Onların davranışlarına bakarak, lakayt olduklarını düşünmeyin. İnanışlarının hak olduğuna dair imanları, her eylemlerinde, düşüncelerinde ve gündelik yaşam prensiplerinde paylaştıkları samimi şeyler ciddi bir muhalefetçe kışkırtılmadığı sürece şuursuzcadır. Dinleri onlar için yemek içmek kadar doğalarının bir parçasıdır.”

Lawrence Hicaz’da çalışan İngiliz subaylarına çok kez bölgedeki **inancı ve kültürü çok iyi analiz edin** şeklinde telkinlerde bulunmuştur. Lawrence özellikle dinin Arap toplumu için ne kadar hassas bir konu olduğunu bilmektedir. Lawrence ve Batı dünyası için tüm “Doğu” kökenli fikir, figür ve yapılar, aslında “öteki” konumundadır. Doğrudan “Doğu bilimi” sıfatıyla bir biz ve onlar ayrımı olan oryantalist bakış burada da tüm özgüveniyle görülmektedir (Said, 1998, s.101). Bu bağlamda Lawrence, **din olgusunun bedevi Araplarda çok güçlü olduğunu ve yabancı olana hoşgörülü olmadığını belirterek çok dikkatli olunması gerektiğini özellikle telkin etmektedir.** Böylelikle Bedevilerin dini hassasiyetleri göz önünde bulundurulursa ciddi avantajlar sağlanabilecektir. Bedevilerin dine olan fitri bağlılıkları din ile yaşamsal öğelerinin iç içe geçmesi sonucunu doğurmuştur. Lawrence’ın İslam ile Bedevi kültürünü bu denli yaklaştıran bakış açısı günümüzde tartışmalara konu olan Arap İslamı kavramı ile birebir örtüşmektedir. Bu noktada Lawrence hedef bölgelerde görev yapacak istihbarat uzmanlarına, hedef toplumun dinini ve özelliklerini çok iyi öğrenmeleri gerektiğini vurgulamış ve bu konuda özellikle polemiklere ve ikna edici tutumlara girilmemesini tavsiye etmiştir. Çünkü uzmanlık dar alanda çok şey bilmektir. İstihbarat uzmanları çok bilgili ve donanımlı olabilir. Fakat din konusu uçsuz bucaksız bir alanı kapsayan bir bilimdir. Bu konudan faaliyetlere başlanmasını doğru bulmadığını sadece kendiliğinden ve karşı tarafın talebi ile zaman içinde bir yönlendirme imkanının olabileceğini belirtmiştir.

Madde 22: *“Muharebe konusunda bildiklerinizi onlara aktarmaya çalışmayın. Hicaz, alelade taktikleri boşa çıkarır. Bedevi harp esaslarını yapabildiğiniz en hızlı ve en detaylı şekilde öğrenin, çünkü onları bilene kadar tavsiyeleriniz Şerif tarafından hoş karşılanmayacaktır. Sayısız nesillerdir yapılan kabile baskınları, bu işin bizim hiçbir zaman öğrenemeyeceğimiz bazı kısımlarında onları eğitmiştir. Aşına oldukları şartlarda çok iyi savaşır; fakat karşılaşmadıkları durumlar paniklemelerine sebep olur. Birliğinizi küçük tutun. Onların saldırı birlikleri genellikle yüz ila iki yüz kişiliktir ve eğer siz kalabalık bir ekip alırsanız, sadece kafaları karışır. Ayrıca şeyhler, hayranlık uyandıran bölük komutanları olduklarından tabur veya alaylara eş değer güçlerle dahi başa çıkmayı öğrenmeye çok*

şartlanmışlardır. Başarı çok açık olmadıkça veya Bedevi'nin içinde destekleyici içgüdüler görmedikçe, sıra dışı şeyler denemeyin. Eğer hedef bol ganimetler içeren bir hedef ise, adeta canavarlar gibi saldıracaklardır, onlar muhteşem izcilerdir, hareket kabiliyetleri size bu yerel savaşı kazanacak avantajı sağlayacaktır. Araziye aşinalıklarını yerli yerinde kullanırlar. Ceylan avcılarını kullanın, onlar görünür hedeflerin büyük nişancılarıdır ki, iyi adamların bir bölümünü bunlar oluştururlar. Bir kabilenin şeyhi bir başka kabileden adamlara emir veremez. Karışık kabile birliklerini komuta etmek için bir Şerif gereklidir. Eğer yağma beklentisi varsa ve olasılıklar eşitse, siz kazanırsınız. Bedevileri siper saldırılarında israf etmeyin veya bir mevkiyi savunmaya çalıştırarak ziyan etmeyin; zira tembellik etmeden sakince duramazlar ve beklentilerin ötesinde zayıfları dirençleri sınırlıdır. Talimatlarınız ne kadar kurnasız ve bir Arap gibi olursa, o derece Türkleri şaşırtırsınız; çünkü onlar ilk adımı atmayıp sizden bekleyeceklerdir. Risk almaktan kaçınmayın.”

Bu maddede Lawrence detaylı olarak **Arap saldırı ve harp taktiklerinin hangi usullerle istimal veya istismar edileceğine dair** detaylı bilgi vermektedir. Karşı tarafın tarihi perspektif içinde harp taktik ve stratejilerini çok iyi analiz etmek, baskına uğramadan zafere ulaşmak için faydalı bir ön çalışma olacaktır. Bu konuda hasım veya hasım olması muhtemel ülkelerle ilgili stratejik seviyedeki askeri karargahlarda barış zamanında hazırlanan “Ülke Stratejik İstihbarat Etüdü” kitaplarının “Silahlı Kuvvetler İstihbaratı” bölümünde askeri uzmanlar hasım ülkelerin tarihinde yaptığı harpleri analiz ederek onların uyguladığı taktikleri ve harp modellerinin ortaya çıkarırlar. Bu bilgiler müteakip yıllarda yapılacak hazırlıklar kapsamında taktik, tertip ve tertibatlar oluşturulmasına esas teşkil edecek istihbaratın elde edilmesini sağlar.

Madde 23: “Bedevilerin, hareketleri ve eylemsizlikleri için ileri sürdükleri görünür nedenler doğru olabilir fakat her zaman sezmeniz ya da şüphe duymanız için daha iyi nedenler olacaktır. Argümanlarınızı bir rota veya onun alternatifi için şekillendirmeden önce, bu gizli nedenleri bulmalısınız. Üstü kapalı biçimde imayla yapılan anlatılar, mantıklı izahatlardan çok daha etkilidir: Kısa, öz anlatımları sevmezler. Onların zihni tıpkı bizimkiler gibidir, fakat farklı öncüllerle çalışır. Araplarda mantıksız, anlaşılmaz veya belirsiz-gizemli hiçbir şey yoktur. Onlarla ilgili tecrübeleriniz ve onların ön yargıları hakkındaki bilginiz neredeyse her olayda takındıkları davranışlarını ve muhtemel hareket tarzlarını ön görebilmenizi sağlayacaktır.”

Lawrence, danışmanların **Arap düşünce ve dil kullanım tarzının iyi anlaşılması gerektiğini** belirtmiştir. Bunun için öncelikle Arapların düşünce yapılarını sonra da meta ve

sembolik dili nasıl kullandıklarını tahlil etmek gerekmektedir. Çünkü Lawrence'a göre Araplar, kendilerinden çok da farklı değildir. Ancak **üstü kapalı veya imalı anlatımlar üzerinden iletişim kurmazlar**. Lawrence'a göre bu özellikleri onları anlaşılır ve öngörülür kılmaktadır. Kendi gözlemini danışmanlara aktaran Lawrence, bölgede görev yapacak uzmanları, Arapların olası eylem ya da eylemsizliklerinin gizli nedenlerine vakıf olacak kadar iyi etüt etmek gerektiği konusunda uyarılmaktadır. Ünlü Çinli asker ve filozof Sun Tzu şöyle diyor: *“Başkasını ve kendini bilersen, yüz kere savaşsan tehlikeye düşmezsin; başkasını bilmeyip kendini bilersen bir kazanır bir kaybedersin; ne kendini ne de başkasını bilmezsen, her savaşta tehlikeydesin.”*

Madde 24: *“Bedeviler ile Suriyelileri veya aşiret askerleri ile eğitimli askerleri birbirine karıştırmayın. Daha doğrusu muhtemel askeri harekâtlarda karma birlikler kurmayın. Ne olursa olsun, birbirlerinden nefret ettikleri için onlardan fayda sağlayamazsınız. Hiç başarılı birleşik harekât görmedim fakat çok sayıda başarısız olanı gördüm. Özellikle, Türk ordusunun eski subayları bile, her ne kadar duygu, kan ve dil anlamında Arap olsalar dahi, Bedevilerle birlikte hareket edemezler. Taktikler konusunda dar kafalıdırlar, gayri nizami harbe uyumlu hale gelme becerileri yoktur; Arap gelenekleri konusunda beceriksizdirler, bir aşiret üyesine birkaç dakikadan daha fazla nezaket içinde davranmayı beceremeyecek kadar kendini beğenmişlerdir, sabırsızlardır ve genellikle intikal ve muharebe esnalarında kendi birlikleri dışında faydasızlardır. Bedeviler, Suriyeli Muhammedi bir subayın¹² emirleri yerine sizin emirlerinizi canı gönülden takip edebilirler. Şehirli Araplar ve Arap kabile üyeleri¹³ birbirlerini kötü bir ilişki içinde sayarlar ve kötü ilişkiler garip yabancılardan daha itiraz edilebilir bir durumdur.”*

Lawrence bu maddede şehirli Araplarla, Bedeviler arasındaki bazı keskin çizgilerden bahsetmiştir. Bunu yaparken şehirli Araplarca kurulan eğitimli, düzenli birlikleri de bedevi birliklerinden farklı bir yere koymuştur. Bu yerel ayırmadan kaynaklanan birbirinin davranış tarzı ve ilişkilerini benimsememe tavrı, yabancılar için kullanılabilir bir ayırım olarak vurgulanmıştır. Ayrıca Lawrence burada, Türk subaylarının kendilerini beğenmiş ve kibirli olduklarını, halk adamı özelliği taşımadıklarını, gayri nizami harp konusunda ise tecrübesiz olduklarını iddia etmektedir.

¹² Orijinal metinde geçen ifade “Syrian Mohammed an officer”. Muhammedi burada Müslüman yerine kullanılmıştır.

¹³ Orijinal metinde geçen “tribesman” ifadesi, şehirli olmayanlar anlamında da ifade edilebilir.

Madde 25: “Araplar arasında sıradan bir durum olmasına karşın siz, kadınlar hakkında rahatça konuşmaktan kaçının. Din kadar hassas bir konudur ve onların ahlaki normları bizimkilerden çok farklıdır ki bir kelâm İngilizcede zararsız olmasına rağmen onlara pek pervasız görünebilir, tıpkı onların bazı ifadelerinin de harfi harfine çevrildiğinde, bizler için öyle olduğu gibi.”

Arap toplumunda her ne kadar 20. yüzyıl başlarında kadınlara dair özgürlükçü yaklaşımlar (Nas, 2007, s.1) ortaya çıkmaya başlamış olsa da mevcut toplumsal yapının **ecnebi bir erkeğin kadınlara dair rahatça konuşmasını hoş görmesi pek olası değildir.** Bu nedenle Arap meclislerinde İngiliz danışmanların kadınlar hakkında konuşmaları ve kültürel yaklaşımdan farkından doğabilecek bazı gafların yapılma ihtimali Lawrence’ı bu telkini yapmaya motive etmiştir. Şark kültürünün At, Avrat, Silah üçlemesi en kutsal değerlerdir ve bunlardan kadın konusuna, mutlak ve daha özel bir hassasiyet gösterilmesi çok önemlidir.

Madde 26: “Hizmetçilerinize kendinize olduğunuz kadar özenli olun. Eğer sofistike bir tane hizmetçi istiyorsanız muhtemelen Mısırlı veya Sudanlı birini almanız gerekecektir. Eğer çok şanslı değilseniz bu yolda zahmetli uğraşlarla yaptığınız iyi şeylerin çoğunu mahvedecektir. Araplar sizin için pilav pişirip kahve yapacaktır, ancak botlarınızı temizlemek ya da çamaşırlarınızı yıkamak gibi erkek işi olmayan işler yapılması gerektiğinde sizi terk edeceklerdir. Bunlar sadece siz Arap kıyafetleriyle olduğunuzda gerçekten mümkün olacaktır. Hicazda yetiştirilmiş bir köle en iyisidir fakat İngiliz vatandaşlarının köle edinmesine karşı kanunlar vardır bu yüzden köleleri başkasından kiralamak zorundasınız. Her halükârda kırsal kesime çıktığınız zaman yanınıza bir ya da iki Ageyli¹⁴ alın. Onlar Arabistan’ın en iyi ulaklarıdır¹⁵ ve develerden de iyi anlarlar.”

Sahip olduğu bilgi sayesinde Lawrence, danışmanların hangi bölgelerden hizmetçi seçmeleri gerektiği konusunda bile telkinde bulunmaktadır. Ayrıca bu bilgi ışığında alınacak **hizmet için seçilen yardımcının risk oluşturma ihtimaline** de değinmektedir. Örneğin; kırsal kesimde ulaşımı sağlamak için bir eskorta ihtiyaç duyulacağını açıkça ifade etmektedir. Bu bağlamda görev riskini en aza indirecek tercihlerin yapılması gerektiği ortaya koyulmuştur. Lawrence’a göre hedef coğrafyalarda görevli personel en yakınında bulunduracağı hizmetlilerini seçerken ince eleyip sık dokumalıdır. Nihayetinde bunlar en özel ve sır olan konulara isteyerek veya istemeyerek müdahil olacaklardır. Ayrıca kuvvetle muhtemel sizleri kontrol etmek için birileri tarafından elemandırılabilirler. İtimat kontrole

¹⁴ Orijinal metinde geçen “Ageyli”, kabile adını ifade etmektedir. Kervanlara eşlik eden eskort.

¹⁵ Kervanlara eşlik eden eskort.

mani değildir. Bu kişiler sürekli kontrol altında tutulmalı, sık sık sınanmalıdırlar. Ne olursa olsun yine de bunlarla sınırlar paylaşılmamalıdır.

Madde 27: “Araplarla başa çıkmanın evvel emirde ve son tahlilde yegâne sırrı onları mütemadiyen tahlil etmektir. Her zaman tetikte ol ve asla gereksiz şeyler söyleme; Sürekli olarak kendinizi ve arkadaşlarınızı kollayın, olan biten her şeyi duyun ve yeraltında neler döndüğünü arayıp bulun. Onların karakterlerini okuyun, zevklerini ve zayıflıklarını öğrenin ve bulduklarınızı kendinize saklayın. Kendinizi Arap halkaları arasına gömün, elinizdeki iş dışında herhangi bir amacınız ve başka herhangi bir şeye ilgi-alakanız olmasın, böylelikle aklınız sadece tek bir şeyle meşgul olur ve size düşen kısmı yeterince derin şekilde kavrarırsanız, haftalarca süren zahmetli çalışmayı heba edecek küçük hatalardan kaçınabilirsiniz. Başarınız, adadığınız zihinsel çabayla orantılı olacaktır.”

Lawrence’a göre **Arapları kontrol etmenin ve İngiliz çıkarlarına hizmet ettirmenin yolu düzenli gözlem, tahlil, kontrol ve yönlendirmedir.** Batı’nın Doğu’ya yaklaşımı kontrol edici, tahlil ve manipüle edici oryantalist bir bilimsel nazarla gelişmiştir (Çırakman, 2007, s.106). Dolayısıyla Lawrence, Hicaz bölgesinde görev yapacak danışmanlardan görevlerini bu yaklaşımla yapmalarını istemektedir. Çünkü danışmanlardan beklenen Arapların İngilizlerin direktifleri yönünde hareket etmelerini sağlamaktır. Lawrence’a göre de bunun anahtarı Arapları en ince ayrıntısına kadar tanımak, kendini Araplar içine gömülü bir profile büründürmek, görev motivasyonunu yüksek tutmak ve hata olarak görülen hareketlerden kaçınmaktır.

İngiliz danışmanlar, Arap liderlerine askeri danışmanlık hizmeti vermek için anılan bölgededir. Askeri ve siyasi taktik ve bilgiler liderlerle paylaşılır. Bunun karşılığında Araplar aldıkları destekle daha iyi organize edilmeye çalışılır. Arap toplulukları arasındaki dengenin sağlanması ve geleneksel hiyerarşiye uygun hareket etmek, görev tatbiki için hayatidir. Bu, Arap liderleri etki altına almayı başarmak verilen görevi layıkıyla yapabilmek için avantajlar sağlayacaktır. Bundan dolayı Lawrence, danışmanların hizmet verdikleri liderlerle olan ilişkilerine dikkat etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bir topluluğu yönlendirebilmek için o topluluğu oluşturan grupları, ast-üst ilişkilerini, değer yargılarını, korkularını, güçlü ve zayıf yanlarını, inanç sistemini çok iyi bilmek gerekir. Lawrence’ın telkinlerinden anlaşılan, bilgi ve derin motivasyonun, yönlendirmenin en temel gereksinimlerinden biri olduğudur. Yürütülen tüm faaliyetlerin temelinde, Arap liderliğine askeri danışmanlık hizmeti vermek ve Arapları Türk idaresine karşı kışkırtmanın öncesinde onları kontrol etmek için yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihsel perspektiftin bakıldığında, İngilizlerin Arap milliyetçiliğini destekleyerek Türkleri ve Arapları karşı karşıya getirdiği görülmüştür. Zaten Arap Büro'nun bu bölgedeki temel amaçlarından biri de Osmanlı'ya karşı Arap milliyetçiliğini kullanarak bir cephe oluşturmaktır (Çabuk, 2019, s.4). Bu noktada, Arapların çoğunluğunun bilinçli olarak İngilizlerin etkisi altında kaldığı söylenemeyeceği için faaliyetlerin ne kadar sabırla ve itinayla yapıldığını belirtmek yerinde olacaktır.

Sonuç

İngilizlerin mimarı olduğu Anglosakson istihbarat anlayışının temel hedefi, batı uygarlığını ve batının stratejik çıkarlarını korumak ve kollamak için teşkil edilen ayrıcalıklı konumu, sahip olduğu bütün imkânları kullanarak muhafaza etmektir. Anglosakson istihbarat mantığı, "Tarihin akışını kendi haline bırakmayı değil, kontrol altına alarak kendi lehine değiştirmeyi" amaçlamaktadır. Bu maksatla, etki ve ilgi alanındaki ülkelerde, istihbarat oyunlarını, örtülü askeri-siyasi-ekonomik operasyonları, devlet yönetimlerini etki altına almayı, siyasi ve askeri darbeleri, seçim provokasyonlarını, medya üzerinden yürütülen psikolojik savaş ve algı yönetimi tekniklerini ve provokatif şiddet yöntemlerini sıklıkla kullanabilmektedir.

Bu minvalde, İngiltere 1914-1916 yılları arasında Ortadoğu'da Osmanlı devleti ve Türk hakimiyetini sonlandırmak için buradaki dağınık Arap kabilelerini birleştirerek Arap kabilelerini Türklere karşı kışkırtmışlardır. Kendisini Araplar için "baba figürü" olarak konumlandıran İngiliz ajanı Lawrence'ın insan istihbaratı mihverinde yürüttüğü söz konusu faaliyetler, İnsan İstihbaratı yöntemine esas olacak adeta bir doktrin olarak kabul görmüştür. Lawrence'ın Ortadoğu'daki Arap milletlerine ektiği "Türk düşmanlığı" tohumlarının etkisi hâlâ sürmektedir. İnsan İstihbaratı yöntemi ile oluşturduğu bu kötü imaj son derece kalıcı ve etkili olmuştur. Burada "İnsan İstihbaratının" önemini bir kez daha idrak ediyoruz. Ve Lawrence'ın yaptıkları ile örtüşen ünlü Yunan düşünürü Themistocles'in bir sözü akıllara geliyor: "***Keman çalamam ama bir kenti büyük bir devlet yapabilirim.***"

Lawrence'ın kaleme aldığı 27 madde tümüyle, Arap kabile ve aşiretlerini Osmanlı idaresine karşı birleştirmek ve ayaklandırmak için kullanılacak saha faaliyetlerine ilişkin adeta bir İnsan İstihbaratı doktrini mahiyetindedir. Verilen tüm telkinlerin başarılı şekilde uygulandığı, Arap ayaklanmasının gerçekleştiği ve amacına ulaştığı görülmektedir. Aslında Lawrence'ın 27 maddelik eserinde ulaşmak istediği ana hedeflerden en önemlisi, sözde *Arap ulusçuluğunun inşası* için altyapı hazırlamaktır. Lawrence, bu amacını gerçekleştirmek için haçlı zihniyeti ile hareket ederek Müslümanı müslümana düşman etmiş ve kıydırmıştır.

Sosyal İstihbarat temelli, kara propaganda, psikolojik harp istihbaratı ile destekli insan istihbaratı yöntemlerini ustaca, zekice ve hunharca kullanarak Araplara Türkleri arkadan vurdurtmuş, böylece emperyalist Anglosakson ülkelerinin bölgeye nüfuz etmesinin önünü açmıştır. Fakat aşırı milliyetçi Araplar ve emperyalist zihniyeti taşıyan Anglosakson mihverindeki batılı devletler için Lawrence bir kahraman olarak lanse edilerek, onun yaptığı faaliyetler sadece özgürlüklerini kazanma noktasında Araplara yardımcı olmak algısı yaratılmıştır. Hatta Araplara ve batı dünyasına, Türkleri aşağılayan “Gece Yarısı Ekspresi” tarzında ‘Arapların Lawrencesı’ adlı bir film dahi yapılmıştır. Bu filmde Türk ordusu o derece aşağılanmıştır ki, Türk subayı ve askerleri bu filmde neredeyse barbar ve tecavüzcü olarak yaftalanmıştır.

Lawrence’ın Anglosakson sistem yaklaşımı esasları dahilinde yürüttüğü insan istihbaratı faaliyetleri, aslında İngiliz düşüncesinin, bilgisinin ve deneyiminin ulus ve ulusçuluk bağlamında Batı’ya ait olmayan bir bölgede uygulanmasına dayanmaktadır. Lawrence, bir ulus devletin inşa edilmesindeki başarının ilk anahtarını, yerel bilgi ve özelliklerin elde edilmesi şeklinde ifade etmiştir (Lawrence, 2017, s. 6). Dağınık halde çok sayıda kabilenin yaşadığı bir bölgede ulusal bir isyanın tertibi, öncesinde sosyal ve politik yapının konsolide edilmesiyle (Sosyal İstihbarat) mümkün olabileceğini göstermiştir. Zaten bu konsolidasyon çalışması Arap ulusçuluğunun da temelini teşkil etmiştir.

Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde dünyaya örnek bir insan istihbaratı uygulamalarıyla kıtalararası Osmanlı coğrafyasının toprak bütünlüğü ve bekası sağlayan fakat 20. yüzyılda ulus inşasında başarılı olamayan Osmanlı Devleti, İngilizlerin Araplara kendi uluslarını inşa ettirme girişimine de karşı koyamamıştır. Lawrence’ın İnsan İstihbaratı yöntemini kullanarak ustaca maskelemeler ile yaptığı faaliyetler, bölgenin tabii yapısıyla uyum içinde olmuştur. Günümüzde de benzer sosyo-kültürel ayrışmaların bölgenin yapısı kaynaklı olduğunu gösteren yansımalar, Suriye dahil tüm Arap coğrafyasında hissedilmektedir.

Lawrence’ın istihbarat faaliyetlerindeki ana hedeflerinden bir başkası da siyasi davranma ve siyaseti üstün tutmaktır. Bunu psikolojik harekât istihbaratı ile yerel halkın genel sempatisini kazanarak elde etmeyi amaçlamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti’ne karşı Arapların savaş durumuna getirilmesi bir yana, savaşın öncelikle siyasi olarak kazanılmasının daha önemli olduğu düşünülmüştür.

Lawrence 27 maddelik değerlendirme metninde, Ortadoğu’da görev yapacak askeri ve insan istihbaratı görevlilere doğru intiba oluşturma, iyi ve doğru iletişim, ölçülü mizah kullanımını, insanları kontrol edebilme gibi konular üzerinden birey ve toplulukları etkileyip

siyaseten manipüle etme hususlarında tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak bu çalışma sırasında edinilen intiba yerel halktan ziyade, yerel elitler üzerinde etki kurma ve yerel halkın gözüne batmamayı salık verdiği yönündedir. Yukarıda değinilen bilgiler ışığında Lawrence'ın siyasi kontrole verdiği önem açıkça görülmektedir. Ortadoğu'da Batı'nın siyasi etkisini arttırması ve içeriden müdahale etmeye başlamasının nedenini Bernard Lewis şu ifadelerle açıklamıştır: *“Avrupa devletleri, XIX. yy'da uluslararası ticaret ve maliye ağına girmeye başlayan Ortadoğu'nun ekonomik iç işlerine doğrudan karışır olmuşlardır. Bu durumdan kaynaklanan değişiklikler de Ortadoğu'da hayatı her yönüyle etkilemiştir.”* Bu bağlamda Büyük Britanya İmparatorluğu'nun da 19. ve özellikle 20. yüzyılda ekonomik ve siyasi gücünü Ortadoğu coğrafyasında derinleştirme politikası izlediği görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak Lawrence'ın Arapları etki altına alma çalışmalarının arkasında doğal olarak Britanya İmparatorluğu'nun büyük mali ve siyasi gücünün olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Lawrence'ın başka bir önemli hedefi de Faysal'a bağlı Arap liderler arasında bir kazanan-kaybeden durumu yaratmadan ve liderler arasındaki dengeyi bozmadan İngilizlerin bölgedeki çıkarlarının gerçekleştirilmesi için zemin hazırlamaktır. Burada Lawrence, Faysal ve Arap liderler arasında siyasetini geliştirirken tesis edilen ilişkilerde bir tarafın üstün görünmesi durumunda dengenin bozulacağı farkındaydı. Çünkü Lawrence'a göre bazı liderlere verilecek destek diğerleri tarafından bir itibarsızlaştırma unsuru olarak kullanılabilirdi. Bundan dolayı Lawrence, siyasi dengenin Araplar arasındaki kabile hiyerarşisinin gereklerini göz önünde bulundurarak sağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Hicaz Demiryolu ya da diğer adıyla Hamidiye Hicaz Demiryolu, II. Abdülhamid tarafından 1900-1908 yılları arasında Şam ile Medine arasında inşa ettirilen 1322 km uzunluğundaki demiryolu hattıydı. Bu demiryolu projesi Osmanlı'nın son dönemlerinde oldukça büyük politik etkilere sahipti. II. Abdülhamid tarafından tamamlanan bu proje I. Dünya Savaşı'nda İngilizler için büyük bir tehdit unsuruydu. Bu sebeple İngilizler projeyi bir şekilde yok etmenin planlarını yapıyordu. Bağdat Demir Yolun'un devamı gibi düşünülen Hicaz Demir Yolu, Sultan II. Abdülhamid'in isteğiyle kullanıma girdi. İki demir yolu da İstanbul'dan başlayıp Şam'a ulaşacak, oradan da Mekke ve Medine'ye bağlanacak ve bu sayede Hicaz ile güçlü bir bağlantı sağlanacaktı. Böylece kuvvetli iletişim ve ticaret bağlantılarıyla Osmanlı'nın Orta Doğu üzerindeki etkisi gün geçtikçe artacaktı. Orta Doğu için büyük beklentileri olan İngilizler, Osmanlıların yapmış olduğu bu demir yolunu istemiyorlardı. Çünkü demir yolunun askeri amaçlı kullanılacağını düşünüyor ve Orta Doğu'daki kontrollerini kaybetmeyi göze alamıyorlardı. Bu sebeple İngiliz hükümeti, projenin

hayata geçmemesi için büyük savaşlar verdi. Bölgedeki Arapları, projeye birlikte geleneklerinin bozulabileceğine, tüm yaşamlarının altüst olacağına dair söylemlerde bulunarak kışkırtmaya başladı. Nitekim sonuçta başarılı da oldu (Cengiz, 2023, s. 1).

İngiltere'nin, Ortadoğu coğrafyasına olan ilgisi 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan ve belirli materyal sebeplere dayanan bir ilgidir. Bu sebeplerin kronolojik olarak en önemlisi Britanya İmparatorluğu'nun en büyük sömürgesi olan "Hindistan'a uzanan yollar"ın güvenliğinin sağlanmasıdır. Doğu Akdeniz bu yollar arasında en önemli geçiş güzergâhlarından birisi olarak dikkat çekmektedir. Bu sebeptir ki, İngiltere Doğu Akdeniz'deki etki sahasını Mısır ve Kıbrıs üzerinden arttırmayı düşünmüş ve 1878 yılında bu iki önemli yerin kontrolünü Osmanlı'dan almıştır. Ancak İngiltere'nin Ortadoğu coğrafyasına olan ilgisi sadece Hindistan yolunun güvene alınmasından ibaret kalmamıştır. Burada iki önemli sebebin birbiriyle bağlantılı olarak İngiltere için Ortadoğu'nun önemini arttırdığı görülmektedir. Bunların ilki 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'nın yıkılma sürecine girdiğinin "*Şark Meselesi*" diye ifade edilen ve "*Hasta Adam*" olarak sembolleştirilen yaklaşımlarla Batılı devletlerce kabul edilmesidir. Osmanlı'yı artık yıkılmaya yüz tutmuş bir imparatorluk olarak görmesi ve dolayısıyla Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmesi diğer batılı devletlerle beraber İngiltere'yi parçalanacak olan Osmanlı topraklarına talip hale getirmiştir.

İngiltere'nin Ortadoğu'ya ilgisinin artmasının bir diğer sebebi ise ilk ifade edilen sebeple bağlantılı olarak Ortadoğu'daki zengin petrol yataklarının öneminin anlaşılmasıdır. Dolayısıyla İngiltere Ortadoğu'da hâkimiyet kurabilmek için çeşitli faaliyetler içine girmiştir. İngiltere bu faaliyetlerini daha çok sahada görev yapan askeri ve istihbarat personeli üzerinden organize etmiştir. Öte yandan, 18. yüzyılda Hindistan coğrafyasındaki varlığını güçlendirmek ve oradaki nüfuzunu artırmak için uyguladığı metotlarla oluşan tecrübesinin İngiltere'nin Ortadoğu'da 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yoğunlaşan faaliyetlerinde yol gösterici olduğu düşünülebilir.

İngiliz casusu Lawrence'ı kendi milleti ile beraber bütün dünya milletleri tanır, ülkesinde ve hatta Arap ülkelerinde onun muazzam başarılarından dolayı ondan saygı ve minnet ile bahsedilir (İdikut, 1953). Peki tarihte cihan imparatorluğu kurmuş ve yedi düvele kurtuluş mücadelesi vermiş ülkemizin isimsiz istihbaratçıları ve başarı öykülerini biliyor muyuz? Birtakım mazeretlerden dolayı (Osmanlıca ve Arapça dili ile araştırma yapma zorluğu, gençlerimize üniversitelerde bilimsel araştırma konusunda yeterli eğitim

verilmemesi, özünde munkabız¹⁶ bir millet oluşumuz, son yıllara kadar arşivlere ulaşma zorluğu, sağlıklı arşiv tutamamamız, tarihi vesikaları koruyamamamız vb) tarihimizi iyice etüt edemediğimiz ortadadır. Bu yüzdendir ki bizler, sahip olduğumuz meziyet ve kahramanlık öykülerini bir tarafa bırakıp başka milletlerin sığ ve abartılmış tarihlerini kaynak olarak kullanıyoruz.

Genel harp esnasında Kanal Seferi'ni yapan 4. Ordu Kurmay Başkanı ve sonraları Harp Akademisi Kumandanı olan rahmetli General Ali Fuad Erdem ise hatırlarında bu konuda şöyle der:

“Lawrence, Araplar ve İngiliz askerleri Teşkilat-ı Mahsusa'nın bütün çabalarını boşa çıkartmayı başarır. Araplar İngiltere'nin milliyetçilik propagandalarına kanmışlardır. Teşkilat-ı Mahsusa da Araplara para verir. Ancak İngilizler kadar doyurmayı ve kandırmayı başaramaz. Sonunda Lawrence'ın kışkırtıcı milliyetçiliğine esir olan Araplar, İslam'ın kaynaştırıcılığı propagandasını yürüten, İngilizlere cihat ilan eden Osmanlı'ya karşı tutum alırlar. Lawrence'ın altınla satın aldığı, derleyip topladığı Araplar, bütün yarımada Osmanlı askerlerini ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın ajanlarını tek tek avlarlar. Onları arkadan vururlar. Toplu katliamlar yaparlar”.

Batı'nın, hatta hemen bütün ülkelerinin Türkleri çöle gömen adam olarak adlandırdıkları Lawrence hakkında, Türklerle ve onunla birlikte, savaşları ve bölge gerçeklerini yaşayan Subhi El Umari ise ilginç değerlendirmeler yapmaktadır. Doğan Koloğlu'nun 1969 yılında “Lawrence'ı Nasıl Tanıdım?” adlı bir kitap yazan Umari'den aktardıkları; Lawrence'ın iç dünyasında karışık, yalancı, fırsatçı ve cinsel sorunlarla boğuşan bir kişi olduğu üzerine kuruludur. Lawrence yergisiyle donanmış kitabı ortaya çıkaran yazarın bir özelliği de kendisine ait fotoğrafların uzun yıllar İngiliz gizli servisi tarafından dünyaya Lawrence'ın fotoğrafıymış gibi yutturulmuş olmasıdır.

¹⁶ Munkabız: Okumayan, yaşadıklarını ve tecrübelerini yazıp yayınlamayan.

KAYNAKÇA

- Aşan A. M., Orhan E. B., Kışman Z. A. (2021). Lawrence'ın 27 Maddelik Raporu Bağlamında Ortadoğu'da İngiliz Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 31, Sayı: 1, Sayfa: 199-214, OCAK – 2021.
- Çabuk, M. (2019). İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro. Belgi Dergisi, 2(17), 1130-1147.
- Çırakman, A. (2007). "Oryantalizmin Batısı ve Oryentalist Söylem", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1. Baskı, 105-118.
- Demirel, E. (2023). Türkiye'de ve Dünyada İstihbarat. Özel Dosya Turkulak. Stratejikortak.org. <https://turkulak.com.tr/wp-content/uploads/2020/12/TURKIYEDE-ve-DUNYADA-ISTIHBARAT-1.pdf> Erişim T.: 11.05.2024.
- Erkan, S. M. (2023). Paris Barış Konferansından Sonra Ortadoğu'yu Paylaşım Çalışmalarında İngiliz Ajan ve Uzmanlarının 26 Mart 1919 Tarihli Toplantısı, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum / EducationAndSocietyInThe 21st Century Cilt / Volume 12, Sayı / Issue 34, Bahar/ Spring 2023 Araştırma Makalesi / ResearchArticle.
- Fazilet Ş. (2023). Arabistanlı Lawrence kimdir? <https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/arabistanli-lawrence-kimdir-89041/2>.
- Gönül, G. (2013). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Mart, Cilt XXIX - Sayı 85, 101-130.
- Gültekin C. (2023). Makale: Arap Çöllerinde Türk askerlerinin şehit edildiği trenin hikâyesi, Edirne Sınır Ötesi gazetesi.
- İdikut İhsan. (1953), Türk Lavrensleri, Öztürk Matbaası, İstanbul.
- MSÜ KHO. Milli Güvenlik ve Stratejik İstihbarat Ders Notu. Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 2023.
- Lawrence, T. E. (1917). The 27 Articles of TE Lawrence. TheArabBulletin, 20, 175-200.
- Lawrence, T.E. (1926). Seven Pillars of Wisdom: A Triumph. New York: Anchor.
- Lawrence, T.E. (2017). 27 Articles. New York, N: Simon &Schuster.
- Mackey, S. (2003), Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu'da Tarih ve İnanç, National Geographic Society, Doğu Grubu İletişim Yayıncılık, Washington.
- Milli Güvenlik ve Stratejik İstihbarat Ders Notu, Sh. 54. Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 2023.
- <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fazilet-senol/105-yildir-colde-duran-osmanli-treni-saldirin-emrini-arabistanli-lawrence-verdi-6973393>, Erişim T.: 04.05.2024.
- <https://turkulak.com.tr/wp-content/uploads/2020/12/TURKIYEDE-ve-DUNYADA-ISTIHBARAT-1.pdf>, Erişim T.: 11.05.2024.

EXTENDED SUMMARY

Starting from the early stages of history until the post-Cold War period, intelligence was created by collecting news/information only with the "Human Intelligence" discipline (method) within the technological deficiencies of the time. As a result of the developments in information technologies after the Cold War, traditional human intelligence has gradually been replaced by technological intelligence. Human Intelligence is intelligence created as a result of processing information obtained through various methods using open and/or closed (Classified) collection techniques, the collection means and source of which is human. Human intelligence, one of the basic intelligence disciplines, complements, confirms and supports each other with other intelligence creation methods (Open Source, Signal, Image, Measurement and Signature Intelligence). Therefore, human intelligence and its primary source, the human element, are also the basic elements of other intelligence production methods.

The main goal of the Anglo-Saxon intelligence approach, of which the British were the architects, is to preserve the privileged position established to protect and safeguard western civilization and the strategic interests of the west, by using all the means it has. Anglo-Saxon intelligence logic aims to "change the course of history in its favor by taking it under control, not leaving it alone." For this purpose, it can frequently use intelligence games, covert military-political-economic operations, influencing state administrations, political and military coups, election provocations, psychological warfare and perception management techniques carried out through the media, and provocative violent methods in the countries within its sphere of influence and interest.

Between 1914 and 1916, in order to end the Ottoman Empire and Turkish domination in the Middle East, England united the scattered Arab tribes here and provoked the Arab tribes against the Turks. The activities carried out by the British agent Lawrence, who positioned himself as a "father figure" for the Arabs, in the human intelligence axis have been accepted as a doctrine that will form the basis of the Human Intelligence method. In fact, Lawrence said, "Within the scope of social and biographical intelligence, which is one of the subjects of strategic intelligence study, he analyzed a society very well in terms of its history, culture, ethnic structure, language, religion and sect, and revealed its weaknesses for exploitation and skillfully benefited from human intelligence methods in this direction." The

effects of the seeds of "Turkish hostility" that Lawrence planted in the Arab nations in the Middle East still continue. This bad image created by the Human Intelligence method has been extremely permanent and effective.

The aim of this study is to emphasize the strategic importance of Human Intelligence (HUMINT), one of the basic intelligence disciplines carried out by the United Kingdom in target regions during the First World War, and to analyze the functionality of the human intelligence method in the case of British spy Colonel Thomas Edward Lawrence. Within the scope of the research methodology, the content analysis method, one of the most preferred qualitative research methods, was used and a document review of data and information obtained from open sources with completely scientific features was conducted. The resulting findings were interpreted and final judgments were reached.